

XII

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

ADORJÁNI PANNA
ALMÁSI GÁBOR
BACSÓ BÉLA
BODÓ MÁRTA
BOGDÁN IMRE
BOGDÁN ZSOLT
CSÁNYI VILMOS
FERENCZ ZSOLT
FORRÓ ÁGNES
GÉCZI JÁNOS
GÖMÖRI GYÖRGY
GYÁNI GÁBOR
KÁNTOR LAJOS
KELEMEN ATTILA
LŐRINCZ GYÖRGY
MADARAS PÉTER
ORENDI ÉVA
SELYEM ZSUZSA
ZALÁN TIBOR

9

III. FOLYAM
2016.
SZEPTEMBER

EMBER ÉS KUTYÁJA

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXVII/9. • 2016. SZEPTEMBER

TARTALOM

ZALÁN TIBOR • Átvilágító tudatosság (vers)	3
CSÁNYI VILMOS • Ember és Kutyája	5
MADARAS PÉTER • Kutyák, emberek, csillagok (próza)	14
GYÁNI GÁBOR • A kutya mint házibarát és protézis	21
FERENCZ ZSOLT • Kutyás élet. Látogatóban Bogdán Imre kutyaatenyésztőnél és -bírónál	29
KELEMEN ATTILA • Kutyáim... ..	34
KÁNTOR LAJOS • Kutyavilág a Mikes Kelemen utcában	41
GÉCZI JÁNOS • Kentaur (vers)	45
SELYEM ZSUZSA • Egy demokrata érzelmű paneltacskozó följegyzéseiből (próza) ...	47
ALMÁSI GÁBOR • A humanista kutya	50
KELEMEN ATTILA • Néhány gondolat a sokat vitatott erdélyi kopóról	56
FORRÓ ÁGNES • Tücsök fészket rak	61
BOGDÁN ZSOLT • Péntek-történet	67
BODÓ MÁRTA • Bolha életleckéi	69
ORENDI ÉVA • Kutyáinkról	73
LŐRINCZ GYÖRGY • Bécs fölött a Hargitát... (regényrészlet)	78
KESZTHELYI GYÖRGY • Visszaépítelek, Szemrevételezlek, Szeretni tudnám az esetlen halált (versek)	83
KÁNTOR LAJOS • Furcsa farsang (Esterházy Péter emlékére)	86
■ TOLL	
GÖMÖRI GYÖRGY • Újraolvasva Sütő Andrást	94
BARTHA KATALIN ÁGNES • A vágató vonat.	96
■ HISTÓRIA	
VÁSÁRHELYI LAJOS • A kronometrikus időszemlélet újkori térhódítása és egyenmősödése	98
■ MŰHELY	
SZABÓ-REZNEK ESZTER • Társadalom – színház – történet	105

■ MŰ ÉS VILÁGA	
BACSÓ BÉLA • Beszédes képek	108
■ TÉKA	
ADORJÁNI PANNA • Lakatra zárt napló	116
KRAJNÍK-NAGY KÁROLY • Világháború alulnézetből.	
Át- és túlélő történetek	119
LAKATOS ARTUR • Első kézből a kilencvenes évek magyar külpolitikájáról	121
STEINMACHER KORNÉLIA • „És égve maradt benn a remény”	124
■ ABSTRACTS	126
■ KÉP	
FORRÓ ÁGNES, MOLNÁR DÉNES (93.)	

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Susținem
CLUJ-NAPOCA 2021
Capitală Culturală Europeană
oraș candidat

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ Elnök: KÁNTOR LAJOS ■ Tiszteletbeli elnök: DEGENFELD SÁNDOR
Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY (történelem) ■ A szerkesztőség tagjai: BALÁZS IMRE JÓZSEF
(főszerkesztő-helyettes, irodalom), CSEKE PÉTER (médiatudomány), RIGÁN LÓRÁND
(filozófia, a Korunk–Komp-Press Kiadó felelős szerkesztője)

■ Gazdasági vezető: KOVÁCS GÁBOR ZSOLT ■ Grafikai arculat: KÖNCZEY ELEMÉR, SZENTES ZÁGON
■ A Korunk grémiuma: DERÉKY PÁL, EGYED PÉTER, ILIA MIHÁLY, POMOGÁTS BÉLA, ROMSICS IGNÁC,
TETTAMANTI BÉLA, ZALÁN TIBOR

■ Kiemelt támogató a Communitas Alapítvány és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség.
A megjelenéshez továbbá támogatást nyújt a bukaresti Művelődési Minisztérium, a Bethlen Gábor Alap,
a Kolozsvári Városi Tanács, a Kolozs Megyei Tanács, a Nemzeti Kulturális Alap és az Új Budapest Filmstúdió.

■ Szerkesztőség: Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.

Telefon: 0264-375-035; Fax: 0264-375-093 ■ Postacím: 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;

Internet: www.korunk.org; e-mail: korunk@gmail.com; korunk@korunk.org

■ Nyomda: ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egyévi előfizetés 50, félévi előfizetés díja 26 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését Tóth Ernő Béla E. V. végzi;

a lap megrendelhető a következő telefonszámon: 0036-709-429-332, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com.

■ Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

■ Proiect realizat cu sprijinul Primăriei – Consiliului Local Cluj-Napoca

Proiectul susține candidatura orașului Cluj-Napoca la titlul de Capitală Culturală Europeană 2021.

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk

(400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.; Cod fiscal 5149284)

■ ISSN: 1222-8338

ZALÁN TIBOR

Átvilágító tudatosság

Hiszem amit egyáltalán nem
hiszek Különben elrohadnak
körülöttem a mesék Az em
bernek vigyáznia kell az or
rára A kihalt tengerparti
éjszakában orrzabálók szó
kellnek fától fáig Zsíros kö
pönyegükön elcsúszik a te
lihold fénye Itt lesnek tudom

rám A halpiacon heringet
veszek hajnalban és megsimo
gatom az összes merev halte
temet Emlékszem úszóim vol
tak nekem is egykoron és ba
rátságban álltam egy muréná
val Csak mint a nagy piramiso
kat betömi homokjával az
idő a kezdet mély tárnáit

miket hívhatnánk emlékezet
nek is A hitemmel malmozom
a jégkunyhó konyhaasztalán
Végső soron minden csak az e
lefántok lassú vonulása
ról szól akik a földgolyó má
sik féltekén elindultak bőg
ve ormányukat égre tartva
hogyan leleljék a holnapot

Isten barlangot adott melynek
mélyén ugató kígyók teke
rednek egymáson össze
vissza Szállásom régóta ez
a sötét lyuk És magamnak is
kígyóvá kell válnom Az alvás
és az álmodás idejére
magamra tekergőzőm s mérgem
a lágy homokkőbe eresztem

Hallom a harangok hangja fő
lött gyertyám sercegését ahogy

a sötétség húsába barát
ságtalanul beleharap Sziszeg
Hanyatt fekszem a keresztelő
medencében két karom kétfe
lé kitárva fekete kereszt
a festett üveglakok ra
gyogásában és sátáni szí

nes árnyékvetésében Kopog
a sánta ember görbe botja
a vérben fürdő vágóhídi
köveken Vak ember a sánta
levágott kecskelábak löfe
jek libaszárnyak birkagerin
cek ropognak üvegcsizmája
alatt Az ajtók sorra kitá
rulnak és beömlenek rajtuk

a leölt állatok lelkei
Meglépő hogy a kandallók el
felejtkeztek a Beethoven-szo
nátákról Széttört kőtábla a
faluk és tömük beléjük a
pergamentekercseket lekvá
ros arcú rüt kövér kisdedek
A rozsdás szögön pillangó szül
üres szemgödrű arcokat A

távolság hátra táncolva mér
hető Mennyire vagyunk a nagy
kaszától A tenger már a haj
nalt öklendezi Megszólalnak
az első cintányérok a fa
soron borzongás fut keresztül
kukorékolnak a smaragd ku
tyák kalitkáikban S az ablak
on egy lerúgott bugyi kinéz

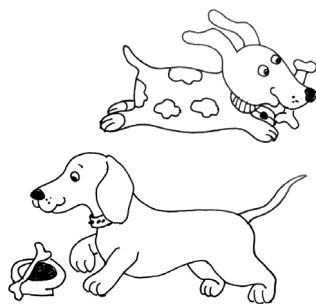
Hiába tékozoltad el if
júságod kenyereskosarát
a fövényen holtak csúsznak-mász
nak A denevért eléri a
fenomenális tudatosság
állapota halál felé kon
vergál Átlépek a kapukba
állított késeken Hiteim
bordái közt kavarog a szél

CSÁNYI VILMOS

EMBER ÉS KUTYÁJA

Biológusok és általában a természettudományok iránt érdeklődő olvasók számára elfogadott tény, hogy az ember az állatvilág tagja. Testi felépítése, élettani, biokémiai, genetikai mechanizmusai egyértelműen bizonyítják ezt. Legközelebbi rokonunk a csimpánz, amelytől kb. hat és fél millió éve váltunk el a lezármazási sorok alapján. Az elválás óta viszonyunk az állatokhoz folyamatosan változott, a legtöbb állat a „préda” kategóriába került, miután őseink fokozatosan vadászó, halászó életmódra tértek át. Ezen valamit változtatott az agrárgazdálkodás újabb kori kialakulása, amely a prédaállatok egy kisebb csoportját a felhasználás érdekében némi gondozásban részesítette. „Házi” állataink lettek nem is olyan régen, marhák, disznók, birkák, csirkék, kacsák, pulykák és még néhány, amelyet megfelelő szelekcióval viszonylag szelektív, hasznosítható lényé lehetett alakítani.

Van azonban egy jelentős kivétel, a kutya, amelyet általában nem eszünk meg, szőrét sem hasznosítjuk, de a legkülönbözőbb szociális szolgáltatásokat várjuk el tőle némi ellátás fejében. Vadászat, pásztorolás, érzelmi társaság, személyes védelem, keresés, vakvezetés, őrzés, drog- és bombakeresés a legismertebbek, de ha felsorolnám valamennyit, a szolgálatok serege kitöltené ennek az esszének a kereteit, így csak annyit jegyzek meg, hogy különböző, kutyaokról szóló könyveimben részletes eligazítás kaphat, akit ez érdekel. Egy kutya minden olyan szolgálatra képes, amelyhez nem kell kéz, és az emberi nyelvből is elég 100-150 szó megértése, amely az ember, a „gazda” kívánságainak végrehajtásához szükséges. Ha valaki elgon-

Hajlandó a gazdával együttműködni, sőt nemcsak hajlandó, de él-hal érte, átveszi a gazda lelkiállapotának változásait, sőt még utánózni is igyekszik mesterét. Ha ez a hipotézis életképes, akkor a kutya modellje lehet az ember korai evolúciójának is.

dolkodik azon, hogy a sokszor jelentős szociális megértést igénylő feladatokhoz mi-féle elme szükséges, hamar felismeri, hogy igencsak fejlett gondolkodásra van szükség, amelyet a gazdák többsége természetesnek, adottságnak vesz, és nem filozofál azon, hogy ez a kapcsolat hogyan is működik a gyakorlatban.

Hosszú és változatos története van annak, hogy különböző korokban, különböző kultúrákban az ember mit képzelt az állatok elméjéről. Ősi időkben az állatokat is gondolkodó lényeknek tekintették, akik éppen csak nem tudnak beszélni, de viselkedésük alapján sokféle rafinériát, csavaros gondolkodást tételeztek fel róluk. Amikor kifejlődtek a tudományok, határozottabb definíciókat illett adni a különböző jelenségeknek, és először nem is biológusok, hanem filozófusok foglalkoztak az állatok viselkedéséből levonható tudományos következtetésekkel, jelesül René Descartes 1633-ban írott könyvében minőségi különbségben fogalmazza meg az emberi és az állati lét mechanizmusait. Az embernek lelke van, nyelvet használ, az állatoknál ezek a feltételek hiányoznak. Legegyszerűbb valamiféle mechanikus óraműnek tekinteni a szervezetüket az öntudat, az önfelismerés, gondolkodás terhei nélkül. Ennek a kategorikus különbségnek a megfogalmazása azután hosszú időre uralta a kialakuló biológiát és a pszichológiát, hiszen a vallási ideológiákba is jól illeszkedett. Az ember teremtett lény, lelke van, az állat csupán az ő szükségleteire létrehozott anyagi forma, valamiféle ajándék, amivel szabadon gazdálkodhat. Hiába írta meg utolsó könyvében Darwin, az első etológus, hogy az állatokban éppen úgy felismerhetők az érzelmek, emóciók különféle változatai, mint az emberben, ez egy szűk körön kívül nem volt hatással a közgondolkodásra. Súlyosbította a helyzetet, amikor kialakult az állatpszichológia, és első művelői, egyébként koruk tudományának elismert személyiségei, állatkísérleteikben kimutatták, hogy az állatok belátásra, komplex gondolkodásra képtelenek, viszont sokféle feladatot képesek megoldani próba-szerencse alapú tanulással, aminek az a lényege, hogy véletlenszerűen próbálkoznak, és emlékeznek a sikeres esetekre, később ezeket felhasználják. A kísérletek alapján alakult ki a „behaviorizmus”, amely indulásakor azt az elvet alkalmazta, hogy a gondolkodás nagyon komplex folyamat, tegyük félre egyelőre, és igyekezzünk az állat megfigyelhető viselkedése alapján értelmezni elméjét. Ebből nagyon hamar az a descartes-i filozófiai meghatározással egybeeső meggyőződés alakult ki, hogy az állati elme gondolkodásra képtelen, működése inger-válasz reakciókkal tökéletesen leírható. Azonban, ahogyan fejlődött a biológia, egyre több olyan megfigyelés látott napvilágot, amely az uralkodó paradigmának ellentmondott; de ezeket félresöpörték, a megszilárdult paradigmák mindig uralni igyekeznek a gondolkodást. A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben indultak mozgalmak a behaviorista paradigma leváltására, de jó ideig tartott döntő változást elérni a szakmai felfogásban, számos, az állati gondolkodást bizonyító kísérletet végeztek, és végül a szakma véleménye megváltozott.

2012. július 7-én Cambridge-ben a Francis Crick konferencián részt vevő neves agykutatók közös nyilatkozatot tettek arról, hogy az ember és az állatok között a tudat megnyilvánulásában nem minőségi, csupán fokozati különbségek vannak.

“We declare the following: »The absence of a neocortex does not appear to preclude an organism from experiencing affective states. Convergent evidence indicates that non-human animals have the neuroanatomical, neurochemical, and neurophysiological substrates of conscious states along with the capacity to exhibit intentional behaviors. Consequently, the weight of evidence indicates that humans are not unique in possessing the neurological substrates that generate consciousness. Nonhuman animals, including all mammals and birds, and many other creatures, including octopuses, also possess these neurological substrates.«”

Ezzel Descartes-nak az állatokra mint biológiai gépekre vonatkozó nézetei cáfolatát véglegesnek tekinthetjük.

Csak röviden utalok néhány következményre. Ha az állatok általában, így a hozánk közel álló kutya is gondolkodik, akkor szolgálatát nem csupán idomítással alakíthatjuk, hanem értelmzéssel is, mert képes rá, rövidesen tárgyalok konkrét bizonyítékokat. A másik nagy terület, ahol a cambridge-i nyilatkozat alapvető változást hozott, az éppen az emberi viselkedés evolúciójának felderítése.

A tudattal kapcsolatos neurobiológiai nyilatkozat természetesen a nyelv kialakulása előtt élt emberősökre is vonatkoztatható. Ma már a korszerű teológia sem veti el az evolúció koncepcióját, noha ragaszkodik a lélek hiedelméhez. Mikor jutott az ember a lélekhez? Még állat korában? Már emberként, fejlődésének melyik fázisában? Ezek a kérdések tudományosan megválaszolhatatlanok, de ha feltételezzük, hogy távoli őseink éppen olyan gondolkodó lények voltak, mint a többi állat, akkor az a kérdés, hogy az egyszerűbb állati elme hogyan alakult át nyelvet használó, roppant komplex konstrukciókra képes emberi elmévé. Mint látni fogják, ennek a kérdésnek a megválaszolásában nagy segítségünkre van a kutya.

Az ember anatómiai jegyeinek evolúcióját hűen tükrözik a paleontológiai leletek. Viselkedésére és annak evolúciós változásaira csak következtethetünk. Például jól ismerjük a legközelebbi rokon, a csimpánz agresszivitását. Hímek csoportja tart egy több tíz négyzetkilométeres területet megszállva, amelynek határait rendszeresen ellenőrzik, és ha idegen fajtárs betolakszik, heves agresszív küzdelem kezdődik, amelyben gyakran ölik meg a szomszéd csapat tagjait. A nőtények közül az idősebbek már választottak maguknak csoportot, de a terület védelmében nem vesznek részt, a fiatalabbak ivarérettségük idején csoportot váltanak, és a hímek ügyelnek arra, hogy az idősebb nőtények korlátozzák az újakkal szembeni agressziójukat. Nemcsak csoportok között nagy a feszültség, hanem csoporton belül az egyedek, főként a felnőtt hímek között is. A csimpánzok egyedül szeretnek táplálkozni, aludni. A kölykökkel való ismerkedés ad alkalmat a békésebb együttlétekre. A nap legmelegebb óráiban, amikor már jóllaktak, a csapat tagjai kisebb csoportokban összegyűlnek, játszanak a kölykökkel, ejtőznek. Egy-két óra múlva rendszerint valamilyen agressziós aktus vet véget a békés találkozásnak. Mindenki megy a dolgára. Az idősebb hímek és a csapat alfája valamennyire igyekszik az agressziót tompítani, illetve saját céljai irányába terelni. Ehhez képest a mai ember, a média bizonykodása ellenére, nagyon szelíd jószág. Ha egy villamosra száz egymást nem ismerő csimpánz kerülne, egy sem érkezne meg élve a végállomásra, mert szinte minden apró kontaktus azonnali agressziót váltana ki. Embereknél ez nem így van. Biológus számára a csimpánz- és más főemlős-agresszió mértéke jól jellemezhető a hímek és nőtények testtömegének különbségével és az agresszióban jelentős fegyverként használt szemfogak méretével. A távoli közös ősknél a testtömeg indexe majdnem kettő, a hímek a nagyobbak, és tekintélyes méretűek a szemfogak is. Az embernél még mindig van 8-10 százaléknyi különbség a testméretben, és a kiálló szemfogainkat elvesztettük. Mindkét jelleg változása az agresszió folyamatos csökkenését jelzi, legalábbis a csoporton belüli agresszióét. A csoportok közötti agresszió készítése valószínűleg nem sokat változott.

Ismerjük azt is, hogy a *Homo sapiens* kialakulását az együttműködő emberi közösségek és a beszélt nyelv, valamint a gazdag kultúra jellemzi. Nagyon izgalmas kérdés azonban, hogy mindez hogyan történt, milyen genetikai változások hozták létre a jellegzetes embertulajdonságokat, és hogyan lehetők fel ezek a viselkedésben.

Jó tizenöt éve a következő kettős gondolatmenet nyomán indultunk el az etológiai tanszéken. Az emberi evolúció során a legkülönbözőbb adatok azt mutatják, hogy a közösségek korai kialakulása zárt, együttműködő, fizikailag is szoros kapcsolatokat

használó csoportokat hozott létre. Azt is állíthatjuk, hogy az ember számára a külső környezeti tényezők relatív szerepe folyamatosan csökkent, és növekedett a másik ember, a fajtárs mint környezet jelentősége. Vagyis az ember evolúciója során saját maga környezetévé vált, és genetikai változásai ehhez a különös világhoz adaptáltak. Mondj egy állatot, ismerted a környezetét, és pontosan képes leszek leírni a formáját, viselkedését. Az ember esetében az a különös eset állt elő, hogy pozitív visszacsatolással saját maga befolyásolta a legerősebben saját fejlődését. Ez az evolúcióban teljesen egyedülálló mechanizmus, ami a modern kultúrákhoz vezetett.

A másik gondolatsor arról szólt, hogy létezik még egy olyan állat, amelynek evolúcióját az és éppen az befolyásolta, hogy környezete legfontosabb eleme az emberi közösség volt. Ez az állat a kutya. A kutyának ugyanaz a problémája, mint a nyelv előtti embernek: embertársai viselkedéséből kell megértenie, hogy milyen helyzet van éppen, mi következik, neki mi lehet a feladata, mikor végzi jól vagy rosszul a dolgát. Tudjuk, hogy a farkasból kifejlődött kutya a háziasítás 50-70 ezer éve alatt remekül megtanulta ezt a feladatot mintegy 27 gén mutációja segítségével. Az is egyértelmű, hogy a kutya háziasítása ilyen széles szerepkörben az emberi viselkedés evolúcióját is befolyásolta, valójában koevolúcióról beszélhetünk, kutyakedvelő ősök utódai vagyunk.

A kutya és az ember azért került ennyire szoros kapcsolatba, mert a háziasítás során, a sokszor nem is tudatos szelekció jóvoltából, a kutya az emberéhez sok tekintetben hasonló elmebeli tulajdonságok birtokába jutott. Vagyis mesterséges állatunk egyben s másban az emberhez hasonló. A hasonlóságok, ha tényleg vannak, azért is fontosak, mert saját fajunk evolúciójának korai szakaszába engedhetnek bepillantást. Az ELTE Etológiai Tanszékén a kutyákkal kapcsolatos vizsgálatainkat azért indítottuk el, mert feltételeztük, hogy az embert az állatoktól megkülönböztető tulajdonságoknak vannak olyan fontos elemei, amelyeknek egyszerűbb formában a kutyákban is meg kellett jelenniük, mert nélkülük képtelenek lettek volna olyan sokáig és olyan intim módon megmaradni az emberi közösségekben. A kutya természetes környezete ugyanis az emberi közösség, a domesztikáció során a hozzánk vonzó, az emberi kommunikációt legjobban megértő, a szociális viszonyainkhoz leginkább alkalmazkodó állatok utódait tenyésztettük tovább. De a kiválogatás számtalan praktikus célja mögött szinte bizonyosan található valamiféle közös tényező is. Bármilyen célra tartják is a kutyát, nagyon fontos, hogy engedelmes legyen, megértse, mit kívánnak tőle, átlássa azt a helyzetet, amelyben a feladatot végre kell hajtania. Az ember a kutyához is állandóan beszél, néven nevezi, parancsokat ad neki, dicséri, és ha kell, alaposan leteremti. Csak az a kutya teljesíthet jól, amely ezeket könnyen megérti, és a viselkedését hozzánk igazítja. Az ilyen egyedek a háziasítás során szelekciós előnyre tettek szert, az ember ezek utódait tartja meg nagyobb számban. Az evolúciógenetikai változáshoz nagyon szerény szelekciós előnyök is elegendőek, ha sok generáción át fennmaradnak. Egy családi környezetben élő átlagos kutya legalább 50-70 kifejezést megért valamiképpen, engedelmeskedik a parancsoknak, és bonyolult helyzetekben is képes az elvárt módon viselkedni. Hajlandó a gazdával együttműködni, sőt nemcsak hajlandó, de él-hal érte, átveszi a gazda lelkiállapotának változásait, sőt még utánozni is igyekszik mesterét.

Ha ez a hipotézis életképes, akkor a kutya modellje lehet az ember korai evolúciójának is.

A korai emberi viselkedés rekonstrukciójára irányuló próbálkozások általában közeli rokonaink, az emberszabású majmok, főképp a csimpánz és a bonobó vagy törpecsimpánz viselkedéséből igyekeznek levezetni az emberi evolúció egyes fontos lépéseit. Ez a kutatási irány a viselkedési homológiákból von le következtetéseket. A biológiában igen nagy jelentősége van az evolúciós analógia és homológia elméleté-

nek, amely a hasonlóságokat és a különbségeket veti össze. A tulajdonságok hasonlósága egyaránt lehet evolúciós analógia és homológia eredménye, de míg az előbbi esetben a hasonlóság kizárólag a környezeti feltételek azonosságából következik, addig az utóbbi esetben a két hasonló tulajdonságkomplex strukturálisan is közös eredetű. Például a delfinek és a hozzájuk hasonlóan nagy termetű cápák uszonyai igen hasonlítanak egymásra, legalábbis kívülről. Ennek oka, hogy mindkét képlet a vízben való haladást szolgálja, de a delfinek uszonyai jóval fiatalabb képletek, bizonyíthatóan az emlősök végtagjaiból fejlődtek ki, mert a delfinek ősei körülbelül 30 millió éve még szárazföldi négy lábúak voltak, és szépen lehet látni a delfinuszonyban az emlőslábnak megfelelő csontok valamennyire persze elkorcsosult mását.

Tehát a cápák és a delfinek uszonyának hasonlósága analógiát, míg az emlősök végtagja és a delfinuszony funkcionális viszonya homológiát takar. A homológia-analógia fogalompáros segíti az etológusokat is abban, hogy a különböző fajok viselkedésének összehasonlításából megfelelő következtetéseket vonjanak le.

Az analógiák pontosan tükrözik az evolúciós kényszerek, a környezet hatásának jellegzetességeit, különösen ha olyan távoli fajok között vonunk párhuzamot, mint a kutya és az ember. Ha a kutya viselkedésében ki lehet mutatni a humán viselkedés összetevőinek lényeges elemeit, akkor – az ez esetben is adott szerényebb mértékű emlőshomológiákat leszámítva – tisztábban láthatjuk azokat a funkcionálisan összetartozó mechanizmusokat, amelyeket az emberi életmód alakított ki az evolúció során.

A tanszék 20 éves munkája során 170 közleményben foglalkozott a kutya–ember viselkedésanalógiákkal, és azt a frázist, hogy „a kutyák szőrös gyerekek”, a *Science* folyóirat tanszékünket bemutató szerkesztőségi cikkét kommentáló kollégák használták először 2009-ben. Vizsgálataink a következő analógiákat mutatták ki:

Szociális vonzódás az emberhez.

Referenciális kommunikáció.

Kiegészítő kooperáció dominanciaváltással.

Imitáció, mintakövetés.

A tanítás elfogadása.

Elmeteória.

Szabálykövetés.

Absztrakció.

A terjedelmi korlátok miatt csupán három tulajdonságról ejtek szót. A kutyáknál jól kimutatható a referenciális kommunikáció megértése és adott esetben használata. Egy ilyen vizsgálatban a kísérletvezető kezével mutatja egy apró jutalomfalat lelőhelyét. A kutyák több mint 90%-os valószínűséggel megértik, mindössze néhány próba után, hogy a mutató kommunikáció, farkasok nem, és az irodalmi adatok szerint csimpánzok sem. Ez a különbség nem azt jelenti, hogy a farkas vagy a csimpánz elmebeli képességei alacsonyabbak lennének, hanem azt, hogy a valamire mutató számukra értelmezhetetlen. Normális farkas vagy csimpánz a saját életében nem találkozik az anyján kívül olyan társsal, aki élelmet ajánlana fel számára, tehát az emberi mutatót sem képesek értelmezni. A kutyák ebben kiválóak. Lényeges itt megjegyezni, hogy az úgynevezett állati kommunikáció minden faj esetében csupán arról szól, hogy valamilyen érzelmi állapotot képesek jelezni, fájdalmat, támadást, megadást, ijedelmet stb. Gondolatokat nem képesek kommunikálni. Az emberi kommunikáció alapvetően gondolatok közlésére szolgál, és ennek elemeit találtuk meg a kutyáknál. A mutató gondolat.

Sok munkát fektettünk az együttműködés vizsgálatába. Csoportban együtt vadászó állatoknál is előfordul valamiféle együttműködés, de vizsgálatuk azt mutatja, hogy ez úgynevezett paralell kooperáció, az egyedek csupán eltűrik, hogy társuk

ugyanazt a prédát hajtsa vagy kapja el. Nincsen kiegészítő, feladatmegosztó együttműködés közöttük.

Mi vakvezető kutyák viselkedésén vizsgáltuk ezt a kérdést. Hosszas munka után úgy találtuk, hogy az utcán közlekedő vak ember–kutya párosok mozgásában gyakori döntéshelyzet alakul ki. El kell indulni, megállni, megfordulni, lelépni, fellépni, irányt változtatni. A vak ember tudja, hogy hova kíván menni, de nem látja a közlekedési helyzetet, járműveket, akadályokat stb. A kutya észleléseire kell támaszkodnia. Egy 10 perces séta alatt több mint 100 döntés is adódhat, és sokféle különböző látóképességű ember–kutya párosok viselkedésének vizsgálatából az derült ki, hogy az esetek ötven százalékában a vak ember dönt, a másik ötven százalékban a kutya, természetesen statisztikai átlagról van szó. A döntést domináns pozíciónak tekintjük. Teljesen vak ember esetében a kutya dominanciája akár a 80 százalékot is elérheti. Lényeges megfigyelés, hogy a döntést hozó személye állandóan változik, hol a kutya, hol a vak az, aki dönt, vagyis a kutya nemcsak dönteni képes, hanem arra is, hogy a döntés jogát az embernek visszaadja. Valószínűleg a legtöbb állatot meg lehetne tanítani, hogy mindig ő döntsön, vagy arra, hogy sohase döntsön, de csak az ember és a kutya képes arra, hogy a dominanciát ilyen rugalmasan kezelje. Ez a fajta döntési mechanizmus az emberek közötti együttműködésben is a legfontosabb forma.

Az imitáció képességét is demonstráltuk. Egy labdaadogató szerkezetet használtunk, amely apró karjának a lenyomása után egy labda pattan ki egy dobozból. Három csoportban vizsgáltuk a kutyák viselkedését. A kontrollcsoportba sorolt egyed nem kapott segítséget, de kértek tőle labdát, a demonstrációs csoport tagjainak a gazda megmutatta, hogy a doboz hogyan működik, és a harmadik csoportban csupán megérintette a labdákat tartalmazó dobozt. Kiderült, hogy a demonstráció igen sikeres, az a két csoport, amelyek tagjaitól csak kéri a labdát, de nem mutatják meg a megszerzésének pontos módját, igyekeznek ugyan, de igencsak lemarad a keresésben. Hasonló gyorsasággal megtanulják a kutyák a „csináld, amit én” feladatot, amelyben egy emberi tevékenységet kell utánozniuk akkor is, ha életükben először látták. Például az ember körbefordul előttük, vagy feldönt egy kiemelkedő tárgyat, megérint valamit, egyik tárgyat a másikra helyezi. A kutyának nincs keze, ezért funkcionálisan imitál, és például a tárgyak áthelyezését, mozgatását a szájával végzi. Az első feladatokat ismételni, magyarázni kell, de néhány próba után a kutyák megértik, hogy miről van szó, és teljesen új feladatot is elsőre megoldanak. Csimpánzok, delfinek is képesek ilyen feladatot megtanulni, bár csak igen lassan, jelentős tréning után. Kutyák szinte azonnal megértik, szívesen csinálják, sokszor 2-3 nap elegendő a feladat megtanulására.

A referenciális kommunikáció, a kiegészítő együttműködés és az imitáció képességei alapvetőek minden közösség működésében, és kutyakísérleteink szerint ezek korán, még a nyelvi képesség kialakulása előtt megjelenhettek az emberi viselkedés evolúciójában. Az embernél ez a készség fejlettebb, mi a mímelés segítségével komplex történeteket érzelmi és racionális tartalommal is el tudunk mesélni. Ez egyedülálló emberi képesség.

Az itt részletesebben bemutatott három és az öt nem tárgyalt viselkedési homológia az ember és kutya között világosan mutatja, hogy melyek egy nyelv nélkül is jól működő közösség kialakulásának alapfeltételei. Tudjuk, hogy az emberi viselkedés evolúciója lassú, millió évekig tartó folyamat volt, ez hozta létre az eszközhasználó, együttműködő közösségi embert. A részletek felderítésében segítettek a kutyák. Röviden arra is szeretnék kitérni, ami az ember esetében ezt a szintet jelentősen meghaladta, és már túlmutat kutyakísérleteinken.

Az emberi evolúció legfontosabb eseménye a nyelvet beszélő közösségek megjelenése. Nyilvánvaló, hogy a közösség fennmaradását a nyelv létrejötte elképesztő

erővel segítette. A gondolatait kommunikálni képes *Homo sapiens* közösségei az evolúció folyamatában minőségileg új, nagy hatású és elsöprő sikerű formációt képviseltek, míg minden állat, a legértelmesebb is elméje börtönébe van zárva, tapasztalatait, elképzeléseit megosztani képtelen.

Az emberi közösségek alapja a korábban felsorolt nyolc viselkedésforma, de a nyelv megjelenésével ezek a mechanizmusok egy új hatékony, velünk született *szociális rendszerszervező képességben* egyesültek, amelyet a következő négy alapelemre bonthatunk:

1. Szeretünk közös akciókban részt venni.
2. Gyorsan alakítunk ki és tartunk fenn közös hiedelmeket.
3. Könnyen hozunk létre szociális konstrukciókat.
4. Közösségeinkhez hűségesek vagyunk.

Rendszerelméleti szempontból ez a négy tulajdonság roppant érdekes együttest alkot. Az első három tulajdonság egy zárt, pozitív visszacsatolási mechanizmusnak felel meg, és ez hozza létre a közösség kultúráját, amelyhez hasonló sem található az állatvilágban. A hűség tulajdonsága akkor jelenik meg, ha ez a visszacsatolási mechanizmus működik, és egyértelműen azt jelenti, hogy a hűséges közösségi tag hajlandó a saját érdekét a közösség érdeke *mögé* sorolni.

Az archaikus közösségekre ez a definíció pontosan illik. Modern időkben a populáció elképesztő növekedésével olyan csoportok, szervezetek jöttek létre, amelyek nem képesek teljesen megfelelni a négy kritériumnak, mégis működőképesebbek hosszabb-rövidebb ideig. Ritkán jelenik meg bennük a hűség komponens. Ha megvizsgáljuk, hogy a különböző szerveződésekben hogyan érvényesülnek ezek a kritériumok, könnyen eligazodhatunk.

Vegyük például a párkapcsolatot, a legkisebb lehetséges közösséget. Jó párkapcsolat csak akkor alakulhat ki, ha vannak közös akciók és közös hiedelmek, valamint olyan a szociális konstrukció, hogy a pár mindkét tagja úgy érezheti, alkotó résztvevője a kapcsolatnak. Ha ezek működnek, megjelenik a hűség.

Bár a kutatók többsége a nyelv evolúcióját lassú folyamatossá változásnak gondolja, vannak, akik egy kedvező mutáció hirtelen fellépésével magyarázzák a nyelv megjelenést. Ebben az évben jelent meg Robert Berwick és Noam Chomsky jelentős tanulmánya, amely a nyelv elsődleges funkciójának nem a kommunikációt, hanem a gondolkodás elősegítését tekinti. Könyvük címe, a *Miért csak mi?* kérdés arra hívja fel a figyelmet, hogy nincsenek olyan állatok, amelyek az emberi nyelvhez hasonló, csak primitívebb vagy gyengébb változatokkal kommunikálnának. Szerintük az emberi agy fejlődése során olyan gondolkodási mechanizmusok alakultak ki, amelyek alkalmasak hierarchikus gondolati struktúrák gyors generálására, azokat azután a test motoros rendszerei viselkedéssé alakítják, és ez az alapja a szociális megértésnek is. Amikor egy kisebb embercsoportban olyan mutációk jelentek meg, amelyek a hierarchikus gondolati struktúrákat lineáris nyelvi konstrukcióvá alakíthatták, vilámgyorsan kialakult a gondolati struktúrák megosztásának képessége, megjelent az emberi nyelv.

A beszélt nyelvvel nemcsak érzelmeket, de gondolatokat is képesek vagyunk társainkkal közölni. Talán azzal lehet ezt egy biológusnak kiegészítenie, hogy a nyelv előtti világban létező és működő gondolati struktúrák elemei a nyelv megjelenésével csupán egy-egy jelet kaptak, a szavakat, amelyek a közösségtől származtak, és egy-egy komplexebb gondolat társaknak történő átadása ezek után gyorsan megvalósulhatott a szavak lineáris sorba fejtésével, ahogyan ezt minden nyelv beszélői teszik. Feltételezéseink szerint az emberi közösségek kialakulása hosszú évmilliók folyamata volt, ez lényegében a nyelv nélküli gondolkodás bonyolódásának periódusa, és a nyelv véletlen megjelenése csupán a már meglévő gondolati konstrukciós képesség-

get alakította kommunikációs eszközzé, létrehozva ezzel egy szociális megismerő rendszert.

Hosszan lehetne elemezni a közösségek természetét, de én most egyetlen komponens tulajdonságaira szeretném a figyelmet felhívni, mert ez az a komponens, amelynek semmiféle előzménye az állatvilágban nincsen, és ami olyan közösségi formát hozott létre, ami az emberi csoportok fejlődésében elképesztő ugrást tett lehetővé.

Ez a tulajdonság a *hiedelmek* képzésének, kommunikációjának képessége.

Emlékeztetnék arra, hogy az állati elme gondolatainak börtönében él, azokat átadni nem tudja. Az ember kapcsolata a való világ dolgaival, az élő és élettelen környezettel, saját csoportjával teljesen más. Amint elménk az érzékszervek működése alapján felfog valamit a világból, egy tárgyat, egy élőlényt, egy jelenséget, egy személyt, az érzékek közvetítette tapasztalatot azonnal egy gondolati burokba csomagolja. A valóság tényeinek és a gondolati burok, valamint annak nyelvi átfordításának együttesét hiedelemnek nevezzük, definitív értelemben. A hiedelem az egyes emberek elméjében keletkezik, ott forgatható, bővíthető, összekapcsolható hasonló konstrukciókkal, és ami a legkülönösebb tulajdonsága, hogy a nyelv segítségével lineáris nyelvi struktúrává alakítható, és megosztható a társakkal. Az ember alaptulajdonsága az a késztetés, hogy folyamatosan megossza hiedelmeit másokkal. Csak utalok az amerikai Lire, aki a bushmanok kultúráját tanulmányozta részletesen, és azt találta, hogy az egyébként igen sanyarú körülmények között élő nép napjának a legnagyobb részét beszélgetéssel tölti. A beszélgetés a hiedelmek cseréje. A közösség működése során hatalmas hiedelemkészlethez jut, amely az alapja a világnak. A legtöbb hiedelem alapja valamilyen tapasztalati tény, de ez nagyon bizonytalan. Belső érzéseink, emocionális állapotunk is lehet hiedelmek alapja. Hosszú távon a káros vagy valótlán hiedelmek kikopnak a kultúrákból, és azok maradnak meg, amelyek a tényekkel, a valósággal funkcionális kapcsolatban vannak. Hiedelmeknek köszönhetjük a technikákat, a vallásokat, a tudományokat, az ideológiákat és a mindennapi élet megannyi közös hiedelmét. A mai modern időkben is hiedelem kérdése, hogy például hiszünk-e az evolúcióban, a klímaváltozásban vagy abban, hogy az ember az állatok közül fejlődött ki.

Az idő rövidsége miatt bemutatom Szent Ágoston elképzelését a hiedelmekről, ezerhétszáz évvel ezelőttről. *Vallomások könyve* VI. fejezet:

„Fontolóra vettem ugyanis, milyen tömérdék dologban hiszek, habár sohasem látam őket, és megtörténtüknél sem lehettem jelen. Mennyi esemény akad a népek történetében, mennyi minden itt-ott, helyeken, városokban, és sohasem láttam őket. Milyen sokat hittem a jó barátainak, tömérdék dolgot az orvosaimnak és annyi különféle emberi száznak. Ánde ha mindezeknek nem adnánk hitelt, a kisujjunkat sem mozdíthatnánk meg ebben a földi életünkben. És elvégre alapos szilárdsággal elhiszem, hogy miféle szülőktől származom, holott tudomásom erről sem lehetne, ha a hallomásnak nem adnék hitelt.”

Ma sem tudnék pontosabb leírást adni. A hiedelmek képzéséhez absztrakció szükséges. Valószínűleg a közösség elképzeléséhez volt szükség az absztrakciós képességre, aki a közösséget akarja elképzelni, ami nála több, nála hatalmasabb, előtte is volt, utána is lesz, gondoskodik róla, az képes az absztrakcióra, és ezt a képességét sok más hiedelem kialakításához, manók, szellemek, jó, rossz, ördög, Isten elképzeléséhez is felhasználhatja. A hiedelmek segítségével gondolkodunk magunkról, társainkról, a természetről, a világról.

A hiedelmek segítségével nagy összefüggő, funkcionálisan összekapcsolt rendszereket is fel lehet építeni a népesebb társadalmakban. Vallásokat, matematikát, tudományokat, ideológiákat. A hiedelmek hierarchiákba rendeződnek, és nemcsak az együtt élők között hoznak létre kapcsolatokat, hanem a generációk között is.

A modern társadalom elképesztő hiedelemkomplexum, amelyben a tények mellett a gondolati konstrukciók dominálnak. Ezért ezeket folyamatosan vizsgálni szükséges, mennyire felelnek meg az elemi tényeknek.

Modern időben a hiedelemrendszerekkel sokféle probléma adódik. A hagyományos közösségek eltűntek, lassan megszűnt a közösségek szerepe, amely a különböző hiedelmeket a közösség összehangoló szabályozásával érvényesíti. A hiedelmek egyéni hiedelmekké váltak, és egyre távolabb kerülhetnek a valóságtól. Ez a modern emberiség legnagyobb problémája.

Vannak rendszereink, amelyek segítenek a hiedelemvilágban eligazodni. A természettudományok olyan módszereket fejlesztettek ki, amelyek a hiedelmek gondolati burkát igyekeznek folyamatosan a megismert tényekhez igazítani.

A tudomány maga is hiedelemrendszer. Minden tudományos hipotézis, elmélet, modell hiedelem, tények és gondolatok ötvözete, de a természettudomány csak akkor fogadja el a hiedelmek segítségével szerzett ismereteket, ha ezek kísérletek, megfigyelések során folyamatosan szembesülnek a megismert tényekkel. Ennek a felfogásnak köszönhetjük a tudomány, a technika, végső soron az ember fejlődését.

■ IRODALOM

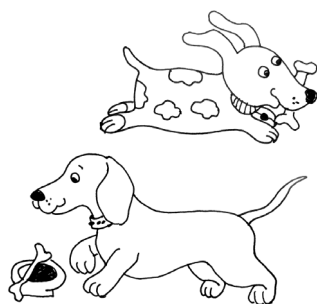
Csányi Vilmos: *Íme az ember*. Libri, Bp., 2015.

Csányi Vilmos: *A kutyák szőrös gyerekek*. Libri, Bp., 2014.

MADARAS PÉTER

KUTYÁK, EMBEREK, CSILLAGOK

**Egy olyan országban,
ahol nem volt
hagyománya
a kisállatgyógyászatnak,
ahol elítélendő,
arisztokratikus allűrnek
számított a kutyával
mint társsal bánni, ott
az állam nem investált
az állatorvos-tudomány
ezen improduktív
ágzatába.
A haszonállatok
medicinája, az igen,
az számított egyedül.**

■ Jaj, a szemem! Vigyázzatok a szememre! A Dédikó szemüvegéhez nem volt szabad hozzáérni. A városban csináltatta még a hatvanas évek végén, amikor meglátogatta ékszerész fiát, akitől még egy ezüstgyűrűt sem kapott soha életében. Legtöbbet mégis ezt a fiát gyászolta. A szemüveg nagyon nagy volt, majdnem akkora, mint egy bűvárszemüveg, és csak nőtt, ahogy a Dédikó feje töpörödött. Szépen öregedett az arca, mély záporpatakokkal a hajlott, görögös orr két oldalán. Amik a súlyos fülbevalótól megnyúlt, amúgy is nagy fülek előtti ráncokkal egy sima rózsaszín szigetet vettek körül. Az arc pázsitját, két ovális rétecskét, apró bébi poponót a szemüvegtől nagyított szemek alatt. Azért volt ott ez a két rózsaszírom az arcán, hogy a ráncokat követő, a rovátkákon megfáradt tekintetek valahol megpihenhessenek. Dédikó a szemünkbe nézett, mi a rózsaszíromnyi arcmaradékra. Ha nem is az örökkévalóságot, de az abba vetett reményt sugallta.

Bármennyire is vigyázott a szemüvegére, egy nap mégis bekövetkezett a baj. A nagy, fekete keretes olvasószemüvegének egyik lencsáját valaki megsértette. Mintha durva smirglivel dörzsölték volna meg pont a közepét egy régi huszonöt banis felületen. Dédikó esküdözött, hogy a lencsével fölfelé tette le, hiszen erre mindig vigyázott, és most tessék, megfordítva találta, és perelt, perelt az Istennel, ahányszor csak eszébe jutott ez a történet. Minden este imádkozni kellett, de még sohasem láttuk templomba menni. Annál gyakrabban járt nála egy fogatlan, görbe lábú, alacsony asszony, fején kötött gyapjúturbanban. Töltőtollas Mariska, aki jól tudott kártyából jósolni. Azért viselte a Töltőtollas nevet, mert

megboldogult férjével abból éltek, hogy töltőtollakat javítottak egy tízezer lelkes kisvárosban, ahol a lakosság háromnegyedének csak ceruzája volt. Mariska egy szép, erősen görbített vázú, fekete női biciklivel jött, és amikor a páváit elhullattak egy-egy farktollat, elhozta nekünk. Ő volt a legbizalmasabb barátnő, Dédikó velevettett kártyát, és amit Mariska megjósolt, az be is vált. De a szemüveg titkát Mariska sem tudta megfejtetni, és szerencsére Dédikó volt annyira visszafogott, hogy minket nem terhelt a feltételezéseit lajstromával. Még meg sem születtem, amikor a Dédikó szemüvege megsérült. Állítólag azóta írta piros ceruzával kedves leveleit, és az Olümposz legendáit is ezzel a sérült szemüveggel olvasta unokáinak minden lefekvés előtt. Dédikó nem is volt az igazi dédink. Szeretett nővére korai halála után vette át az anyai szerepet, a négy árvát nem hagyhatta. Menesztette vőlegényét, és ótestamentumi szokás szerint hozzáment a sógorához, aki szerencsésére jó ember volt. Önkéntes tűzoltó, a dalárda oszlopos tagja, és a gettóba is volt mersze bivalytejet hordani mindennap. Gottlieb, a fűrészgáros kérte meg erre, amikor a gettónak kibérelt téglagyárba vezényelték a csendőrök – Zsiga, ezzel a kandérral hozzá nekünk bivalytejet. Az ötliteres bádoggandér azóta behorpadt, fedele elvesztődött. Lehet, hogy a kiscsirkék kapták belőle a kevertet vagy a vizet, aztán elkallódott, eldobódott. Gottlieb, ez a dúsgazdag fakereskedő a kandérral együtt egy távcövet is adott ennek a csendes és megbízható embernek, azt mondta, Zsiga, itt van ez a messzelátó, amikor bevagonoznak, messziről nézzed. És amikor elindult a vonat, gyere le a téglagyárba, és vidd haza Szikrát, én akkorra lefizetem a csendőrt, hogy ne lője agyon.

Szikra volt az első kutyája Dédikónak, aztán Szikrából, ebből a tacsószerű hűséges kutyából én is örököltem egy dedunokát. Ő lett Bobek. Dédikóra nagyon sokszor gondolok. Legtöbbször akkor jut eszembe, amikor valami nagy baj történik.

Egy nyáron elengedett a strandra. Én lehettem hét-, a bátyám kilencéves, és akkor, azon a délutánon megfulladt egy gyerek a strandon. A kicsi és a nagy medence között volt egy luk, hogy cserélődjék rajta a víz. És ez a fiú ott próbált átbújni, és nem fért át a lukon, beszorult, és megfulladt. Meg voltunk rémülve. Jött a rendőr, leengedték a medencéket, hazaküldték az embereket. A kisfiú holttestét bevitték az irodára. Meséltük Dédikónak, hogy a kisfiú öccse, bátyja ruháival ölében kérdezte a rendőrt, hogy vajon még vissza fog-e jönni a testvére a ruhákért. A rendőr rátette nagy kezét a gyermek fejére. Dédikó mintha megbolondult volna. Ordított, zokogott, csapkodott, és miszlikre taposta fekete keretű olvasószemüvegét. Nem értettük, miért műveli ezt az egészet. Csak azt értettem meg, hogy szabad ennyire kétségbeesni. Így kell. Többé nem írt piros ceruzával, és Olümposz legendáiból sem olvasott, csak mesélt emlékezetből. Artemisszel, a vadászat istenével testvére, Apollón lenyilaztatja Oriont. Artemisz hiúságból a legtávolabbi pontot is eltalálja, csak éppen azt nem tudja, hogy az egy madár vagy szerelme, az óriás. Mert nem lehetett Artemisz egy halandóé. „Artemisz egy aranyfelhőre lendült, és arra a helyre sietett, ahol egy hullámsírban pihent a vadász, és gyöngéden átölelte kedvesét. Fájdalomtól eltelve kérte Zeus beleegyezését, hogy Oriont felvihesse a csillagképek közé, azért, hogy naponta láthassa őt, s ne vesszen el teljesen. Látva a nagy szomorúságot, a nagy hatalmú Zeus beleegyezett, s a vadászt az égboltra vitte. Ezt a csillagképet a legenda nyomán hívják Orionnak. Nyár kezdetén szokott feltűnni, s csak a tél beálltakor távozik, amikor megkezdődnek az esőzések a tengeren. Ezek az esők talán könnyek, amint erről a költemények vallanak. Az istennő kiontott könnyei. Hogy Orion ne maradjon egyedül az égen, Artemisz arra kérte Zeuszt, adja mellé társnak a kutyáját, aki egy életen át kísérte a vadászatot. Így történt, hogy ott van az égen Szeiriosz, a tündökölő csillag, mely jól látszik nyáron a Nagy Kutyá csillagképben. A nép szerint megjelenésekor felüti fejét a veszettség a kutyák sorában.”

Repceföldek. Ahol korábban vetették, zöldebb. Ahol pipacsos a búza, rőt. Tavaszi, kockás inges a táj. Most aztán minden élni akar. Még az éves növények is belelendülnek a halhatatlanságba. Jó, hogy a banános ingemet vettem fel. Szerintem fontos, hogy a kirándulásokhoz egy kicsit kiöltözzünk. Látszódjék, hogy megkülönböztetett idő. Jutalom. Lett idő nekünk egyenként és nekünk együtt. A barátomnak van egy öreg Mitsubishije. Egy kockaautó. Elférünk benne heten is, három pár, és én. Mícut nagyon szeretjük, csakhogy már kifelé áll a szekere rúdja, a forgalmija hamarosan lejár, és javításra is szorul. A barátom szerint meg kéne vásároljuk magunknak. Ő is megtart egy részt, és még kibocsát hat kötvényt, és lesz mindnyájunknak Micuja. Elosztjuk a költségeket, és közösen használjuk, úgyis olyan jó barátok vagyunk. Mehetünk mindenhova együtt sokat, sokat.

Úgy gondolkodom, mintha nem tudnám, hogy múlik az idő. Az évek telnek, első ifjúság, második ifjúság... Az autók megöregednek, kiíratnak a forgalomból. És a lányok is megváltoznak. Már teljesen elállt a nyakam és a karom. Bobek úgy belefészkelődött az ölembe, mint egy madár. Nem mozdulok, hogy föl ne keltsem. Összegyűri az ingemet, és teljesen összeszűröz. Minden ruhadarabomon látszik, hogy milyen a kutyám. Idén el kell döntenem, hogy mihez kezdjek. Korábban beszéltük, hogy csinálni fogunk közösen valamit. Ez a micus társaság. Autómosodát, kutya-játékgyárat vagy egyszerűen fehér díszgalambokat nevelünk, amiket tízesével, százasával kölcsönadunk majd szülinapra, esküvőre. Ott kirepítik őket, azok meg köröznek, köröznek, míg megtalálják a helyes irányt hazáig. Mi meg csak ülünk kinn kemplingszékeken, és várjuk a galambjainkat. Csakhogy ez a vállalkozás nem biztos, hogy el tudna tartani mindnyájunkat. Meg azt is látom, hogy titokban mindegyikünk kezd csinálni valamit. Valahova elszegődünk egy kis pénzért, közben tanulunk, vagy csak tervezkedünk.

A Micu mint egy sárga tengeralttjáró himbálózott a repcetengeren. Bobek felébredt. Belenézett a szemembe, hogy üdvözljön, aztán egy nagyot ásított. Akkorákat ásít, hogy attól félek, egyszer kiakad az állkapcsa. A banános ingem persze gyűrött, és apró, vöröses szőrszálak borítják. Bobek egy tacskó. Tavaly felvételiztem pszichológiára. A vizsgán bármiről lehetett írni. Én arról írtam, hogy van egy kutyám, ami tacskó, de mégsem igazi tacskó. Leírtam, hogy felmenői között ott van Szikra, a dédnagyanyámék ősrégi kutyája, aki egy bizonyos Gottlieb nevű fakereskédő és fűrészgyárosé volt. Gottlieb tudta, hogy Auschwitzba nem viheti a kutyáját, de a sintérekben sem bízhat. Volt egy embere, Zsiga, a dédapám, egy majdnem néma, szorgalmas és megbízható kerekes, aki tőle vásárolta a faanyagot, és igen megkedvelték egymást az évek során. Dédnagyapám kapott tőle egy ötliteres bádoggannát, amivel naponta bivalytejet hordott a téglagyárba. Ha nem lettek volna a téglagyárak, vajon hova gyűjtöttek volna össze annyi zsidót, akkor még nem voltak stadionok. A kandér mellé kapott egy kukkert is, hogy távolról kövesse a bevasonírozást, aztán menjen be a téglagyárba, és vigye haza a tacskót. Gottlieb lefizette az öröket, hogy röhögtek azok, aranyórát egy kutyáért. Szikra Dédikóékhoz került, aztán mindig volt ebből a Szikrából egy-egy leszármazott, el egészen ehhez az én Bobekemig, akiben már a tacskóvonások egy kicsit elhalványodtak. Nem mondanám, hogy elkorcsult, csak átszítálta az idő. Nyurgább lett, rötebb (rőt eb), a fülei felültűztek. De a koto-rékebek fő tulajdonsága megmaradt. A paplan alá fészkelődés. Lehet, hogy szegény, de én imádom, ahogy végignyálja a talpamat, aztán nyammogva a fenekem mögé fészkelődik, és békésen sóhajtva elalszik. Aztán belementem a fajelméletbe. Azt írtam, hogy bár az állatorvosom a kutya egészségügyi könyvébe azt írta, hogy Teckel de Ardeal és melléje magyarul: erdélyi hosszú kutya, ami nem pont ugyanazt jelenti, mégis jelzi, hogy egyedi, nemes fajta. Szerinte a tacskó kutyaesszenciát jelent, következésképpen van kutya, akibe több tacskóság cseppent, és van olyan szegény, aki-

be alig. Persze ez vicc, mert tudjuk jól, hogy minden kutya egyedi, még ha az ember által kialakított, fazonált közel négyszáz fajta egyedei közül választjuk is ki valamelyiket, nem beszélve a keverékek végtelenjéről. Bár olvastam, hogy Hitler dolgozott a kutya fölötti kutyán. Európa különböző részeiről biológiai kutyapróbákat gyűjtöttek, szerettek volna az übermenschek mellé überhundokat. Mintha a Barbie család is így készülne. Hitler természetesen a német juhászt pártolta, a farkaskutyát. Formára, külalakra hasonlítson a farkasra, legyen intelligens, és hű őrző-védője az embernek, „...háborúban és békében hírneves állat, melyet istenek, királyok, polgárok, mindennemű vidéki lakosok – éljenek a föld bármely részén – a leginkább kedvelnek...” (Platón).

Blondi volt a kedvenc kutyája, mégis rajta tesztelte a ciánkapszulát. Miután a tömény ciántól Blondi kimúlt, Hitler is követte példáját, állítólag ettől a tettetől teljesen kiborulva. Folytatódott a forgatókönyv, a hendler, egy bizonyos Tornow, akire a kutyákat bízta, lelőtte Blondi kölykeit és Eva Braun két skót terrierét, aztán saját tacsckójával is végzett. Mire megérkeztek az oroszok, a kutyák el voltak temetve. Állítólag Blondit kiásták, és lefényképezték.

Szóval Bobek tacsckóösök leszármazottja. Egy Bobek él. Micu pihen, sörszűnet. Gottlieb első világháborús távcsovével nézegetem a tájat. Minden kiránduláson ott lóg a nyakamban. Nincs fényképezőgépem.

Tízest kaptam a vizsgadolgozatomra, mégsem iratkoztam be pszichológiára. Azóta átrágtam magam a filozófia egy-két repceföldjén. Aquinóin, Kanton, Kierkegaardon, Heideggeren, most Bubernél tartok. Azt hiszem, mégis pap leszek. Lehet, hogy most kacagnátok rajtam, de nekem ez tetszik. Isten megkérdi – Ádám, hol vagy? Vagyis ember, hol vagy? Buber szerint egy válasz van, éspedig a válasz. A válaszban ott vagy te. Itt vagyok. Szeretem Pascalt is, olyan zsenge. Jó a nádszálhasonlat, a hajladozó nádszál, aki egy csepp víztől meghal, akiben érző szív dobog, és iszonyúan törekeny és kiszolgáltató. Az, hogy Isten alakú úr tátong a lelkünkben, nagyon durva, mintha az állatorvosomat hallanám: amíg egy állatot nem szeretted, benned egy rész üresen maradt... Állatorvos biztos nem leszek. És ha gyerekeim lesznek, nem fogom az Olümposz legendáit olvasni nekik lefekvés előtt. Emlékszem, az a híres célbalövő, Artemisz Aktaioszt, az embert, a legjobb vadászt szarvassá változtatja, hadd falják fel saját hűséges kopói. Aztán következett Orion, az óriás, akit megszeretett, és akit lenyilazott, hogy aztán a mennybe vigye csillagképnek, Szeirosszal, a hűséges kutyájával együtt.

Mikor kicsi voltam, a mi tévénket is Orionnak hívták. Szép kocka, négy vékony őzikelében. Furnírozott, politúrozott antik doboz. Még fekete-fehér. Egy vasárnap délben egy öltönyös, olajos hajú férfi a „la paloma blanca”-t énekelte benne magyarul. Ó, fehér galambocska, mire a furnér és a politúr lánggra lobbant. Apámat, félálmából felocsúdott, magához térítették a lángok, és talpas poharából ráloccsintotta fröccsét a tévé tetejére. A tűz kialudt. Az elszenesedett foltra édesanyám csipketerítőt horgolt.

Mikor Szikra meghalt, Dédikó csak annyit mondott, hogy a halál olyan, mint a kiloccsantott víz. Össze már nem lehet szedni soha.

– Sokan azt hiszik, milyen jó lehet állatorvosnak lenni, szépen gyógyítgatod az állatokat, míg őszbe fordulsz. A mátraalji öregnéne volt ilyen idillikus állatorvos, Cirmos cicával és Bodri kutyával, az asszisztenseivel – kezdte mondókáját Vaszkó doktor a helyi rádió mikrofonja előtt, ahova évtizedek óta bejárt állatorvosi tanácsokat adni élőben. – Most a hallgatók nem kérdezhetek, ebben a mai adásban a doktor úr a szakmájáról, pontosabban a hivatásáról – reszelte meg a torkát a riporter – és természetesen magáról fog beszélni. – A riporter ritkán szakította félbe, inkább tekintetével biztatta: – Mondjad csak, öreg, mert jól mondod...

– Egy olyan országban, ahol nem volt hagyománya a kisállatgyógyászatnak, ahol elítélendő, arisztokratikus allűrnek számított a kutyával mint társsal bánni, ott az állam nem investált az állatorvos-tudomány ezen improduktív ágazatába. A haszonállatok medicinája, az igen, az számított egyedül. A nagyüzemi állattartás, a gépfegyverekkel őrzött disznóhúzlaldák, intenzív tenyészdék, állatkombinátók. Innen a francia bulldog intubálásáig nagyon hosszú utat kellett megtenni, és ezen ez úton sajnos kutyatetekem büzlének. – Vaszkó belehevült mondókájába, szemüvegét hol feltolta homlokára, hol lógni hagyta a nyakában – és az az állatorvos, akinek nincs az orrában ez a – lemondás, hanyagság, felületesség vagy éppen amatőrizmus miatt, hogy a tanításról ne beszéljek – beállt dögszag, az áztatja magát. Hazudik, és testre szabott kompléjában, fehér papucsában, mintha tükör előtt, csak szépeleg. (Vaszkó egy havilapnak is írt állatorvosi rovatot. Nem volt büszke erre, de szeretett gyorsan a rovatához lapozni, mikor meghozta a postás. Írt a veszettségről, a nyulak és a galambok betegségeiről, a teknősök páncélproblémáiról. Megpróbált egyéni stílust kialakítani, a wiki szövegeket átírva, és hitelesítve egy csipetnyi saját tapasztalattal.) – Mondhatnám autodidakta vagyok, ami önmagában nem szégyen. Ha megkeresed a mestereket, ha tanítvány tudsz maradni, és tanulsz, akkor fejlődés is. Nyolcszögű kerekeidet tizenhatosra, majd harminckettesre váltod, jobban gurulsz, és elégedettebb leszel. Ha valamilyen csoda megment a rutintól, esélyes vagy. A lényeg a frissesség. Egy másik dolog, amit Molière mond, hogy az ember tetszeni akarjon. Ezzel lehetne vitatkozni, Molière egy színész, de én úgy értem, hogy jó, ha megnyerő, megnyugtató és kedves. Persze fejlődni nem nehéz – folytatta Vaszkó doktor az ars poeticáját –, főleg ha az ember fiatal, van kedve és energiája, bizonyítani akar, letenni valamit az asztalra, ha nem is az asztaltársaság kedvéért, hanem inkább saját magáért. Egy olyan kisállatorvosi rendelől, ahol pusztán egy vasszekrény és egy házilag gyártott műtőasztal áll, néhány kicsorbult, ószerről verbuvált csipesszel, ollóval felszerelt „műtőből”, ahol padlócsimpe helyett durván elkent cement a padló, mondom, egy ilyen helyről néhány évtized alatt át lehet költözni egy altatógéppel és echográffal felszerelt klinikára. Ám ez csak a technikai fejlődés útja, amit a fejlesztők és gyártók segítenek megtenni, merthogy ők nagyon helyesen abból akarnak megélni, hogy téged, az állatorvost profivá tesznek. Csakhogy álljon meg a menet – Vaszkó majdnem felállt –, ezen az úton mégis a legnehezebb rész az emberé. Az emberi jelenlét, az állatorvossá válás. Az igényes gyógyítók, embert-állatot együtt elhivatottan segíteni akarók követése. Mert az állatok nem érdemelhetnek kevesebbet, mint az ember. Képzeld, nemrég olvastam, a teremtés koronája kábé a hatvanas-hetvenes évektől kezd beszélni az állatok fájdalmáról. Végül nagy nehezen megfogalmazza, és minden kontinenssel elfogadtatja, hogy igen, az állat is tud szenvedni. Természetesen az egyszeri, a környezetére figyelő ember ezt már rég tudta, mikor még akadémia sem volt.

Barátaim, az állatok olyanok mint a gyermekek, nem beszélnek. Kicsit sírnak, nem esznek, fáj a hasuk, hánynak, és meghalnak. Vigyázz, ne a nagyobb kereset reményében fejlődj, hanem a méltányosabb ellátás és kezelés érdekében. És csak attól félj, hogy hibázz, rosszat ne tégy azzal a böhöm fecskendőddel. Vagy inkább költözz fel a padlásra, hányd el elegáns kompléd és bonetád, és olvass. Nyugodtan vágd a földhöz nyakadban fityegő sztetoszkópodat, az nem serifcsillag, vagy ha az, akkor is. Tedd oda magad, nem szégyen elmondani baklövéseidet, szabad pironkodva másról tanulni.

Vaszkó doktor valójában szeretett volna laza lenni. Spontán. Mégis ilyen moralista állatorvos volt. De kedves. Aztán folytatta: – Mikor papíron befejeződött a diktatúra, hirtelen mindent lehetett csinálni. Például annak, aki kutyát-macskát akart gyógyítani, kisállatrendelőt. Hirtelen olyan helyzetbe kerültünk, mint Bugát

Pál a tizenkilencedik század elején, amikor Hampel anatómiáját próbálta magyarra fordítani – és kezdődött a történelemóra, Vaszkó ezt imádta. Főleg konferenciákon, ahol ötszáz állatorvos gyűlt össze, szerette maga köré csődíteni a népet és hallatni a hangját.

– Kérem, ez a Bugát nem bírta lefordítani ezt a hatalmas művet, mert nem létezett az a magyar nyelv, amire lefordíthatná. Így lett Bugát Paliból nyelvújító, előbb legyen használható magyar, aztán lefordítjuk rá a tudományt. Éjjel-nappal alkotta a szavakat. Szóhalmazában már több mint ezer szó szerepel: tanoda, szálloda, lovarda, dalárda, ivoda, aztán koroda, szülde, végül Bugát nem tud megállni, és a tinta-halat homályárasztónak nevezi el. Bocsánat, kifelejtettem a csipeszt, mi ezt használjuk. Kérem, nekem szimpatikus ez az orvos. A szabadságharcban országos főorvos volt, a Bach-korszakban felcser, de nyolc szegény csángó gyereket okít és tart otthonában, maga is csóró mesterember sokadik gyereke. A szabadságharcot leverték, a Habsburgokkal nem lehetett lacafacázni. Mégsem volt hiábavaló az eb ura fakó, Petőfi és a többiek. Nem véletlenül említem ezt a közmondást, ami nem azt jelenti, hogy egyik kutya, másik eb, sem azt, hogy egykutya, és még azt sem, hogy a mi kutyánk kölyke. Valójában azt, hogy a kutyák fejedelme, a fakó, a komondor uralkodják a kutyák felett. Vagyis egy másik kutya, egy erősebb, de kutya.

Vaszkó megtalálta a közmondás eredetét: 1707-ben az ónodi országgyűlésen Bercsényi Miklós nagy, lapát kezével az asztalra csapott: „Eb ura fakó!”... manapságtúl fogvást József nem királyunk, abremenciálván mindenekben ellene. Inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbgységben éljünk. Így lett az első olyan közmondás, ami a kutyát is felszabadítja az ember birtoklása alól. Véletlenül 1707-ben. Bugát csak nyolcvanhat év múlva születik meg, de ugyanazt a követ fújja, mint Bercsényi Miklós. És végül lefordítja Hampel anatómiáját magyarra, sőt egy idő után előadásait is magyarul tartja. Ennyit az én magyarságomról, bocsánat, hogy sokat beszéltem, nekem sok ilyen történet kell, hogy ne szégyelljem magam.

A szövegre finoman rákúszott az Állatok karneválja. Vaszkó szerint a Boleró jobban talált volna, hóna alá vette jegyzeteit, és kiballagott a rádió tojástartókkal bélelt stúdiójából, mint egy ipari tyúktojodából. Lehalkított telefonján három hívás, Bobek, Bobek, Bobek. Mindig a kutyák nevét mentette el. Érezte, hogy baj van. Rendelőjébe egyszerre érkeztek, Dáriusz és Vaszkó doktor. Dáriusz banános inge vérfoltos az ölében tartott kutya sebeitől. Gyorsan a műtőbe, a doktor mindent félrerúgott, ami útjában állt. Dáriusz riadt, könyörgő arccal kereste Vaszkó doktor tekintetét. Vénakanul, altató, intubálás és lélegeztető ballon. Tizenötezer euró egy pulmomasos altatógép, most az kéne nekünk, gondolta, aztán behívott a váróteremből egy bácsit, aki egy cipősdobozt tartott az ölében, hogy nyomkodja ütemesen a ballont. A kerek szemüveges, fehér, göndör hajú, szandálos ember a cipősdobozban egy galambot hozott. Nem tette le, hóna alatt tartva nyomkodni kezdte a ballont, és félszegen belekezdett a mondókájába: doktor úr, tudom, hogy nem alkalmas, de ha van egy perce, ez a galamb berepült a szobámba, és a macskám elkapta, azért hoztam el, hogy megállapítsa, él-e még, és hogy a macskámmal történhet valami? Vaszkó doktor dühösen felnézett, szikráztak a szemei pántos szemüvege mögött, belenézett a cipősdobozba, ahol egy kitekeredett nyakú galamb, mereven, elnyúlva feküdt. Istenigazából azt mondta volna, hogy maga egy barom, maga viccel velem, nem látja, hogy már rég halott, rigor mortis... Aztán ránézett erre a kétségbeesett arcra, és annyit mondott: nem lélegzik, meghalt. Az izzadt, kövérkés ember letette a dobozt, és ütemesen lélegeztette Bobeket. Vaszkó doktor körbeborotválta a mellkasi sérüléseket, feltárta azokat, varrta a mellhártyát, az izmokat, eltört a tű, újból kezdte, miközben Bobek mint egy légballon kerekedett. Szitává marták. Ez a légmell.

Bobek, gyere, lélegezz, de ügyesen csinálod. Szívjad csak befelé szépen, ez a levegő mind a tiéd. És milyen jól áll neked a kék pipád, csak el ne harapd, ne félj, te erős vagy, szívdd be mind ezt a levegőt. Ne hagyj nekünk semmit, most neked kell. Jó kutya vagy, nem mész el, dehogy mész el, itt vagyok, nem engedlek, vajon hallod, amit mondok, biztos hallod. Bobek, Bobek, gyere, lélegezz kérlek, nem hagyjuk, hogy meghalj. Bobek nem hal meg, mert erős, és élni akar, nem hagy el Bobek... Emlekszel, amikor jöttél, ananászkompótot ettünk teáscsuporból. Belefértél a csuporba, csak akkorácska voltál. Akkor szeretted meg az ananászt. Ígérem, minden reggel hozok neked, csak ne halj meg. És mindig nyitva hagyom neked a konyhaajtót, együtt főzünk majd. Te ülsz szépen, és szimatolsz. Vaszkó doktor legszívesebben letett volna minden műszert, és kiment volna a műtőből, mondjuk szivarozni, pedig nem volt dohányos. Látta a ziháló test résein a szétszaggatott rózsaszín tüdőt. Még a pulmot sem segítene. Bevarrta a réseket, aztán feltárta a hasüreget, meggyőződött, hogy a rekeszizom ép, de a galambos úr által bepumpált levegő, mint a szitán át, a bőr alá távozott. Csak varrt-varrt, mint egy gép. Úgy tűnt, nincs több rés. A galambosnak álljt vezényelt, kivette a kék pipát a légcsőből. Bobek élt, magától lélegzett. Dáriusz sírt, és a véres banános ing aljába törölte orrát. Jaj, te Bobek, te vagy a hős kutya, túlélted, Bobek. Lélegezz bátran, szívdd magadba ezt a sok levegőt.

Vaszkó doktor intett. Hazaviszlek, most már nincs miért itt maradni, talán megmarad. Vaszkó doktor tudta, hogy nincs több levegő. Ki a franc gondolhat itt arra, hogy hős lehet. Egyedül Bobek, akit szétépett egy nyugdíjas szekus németjuhász kanja. Egy kicsi faluban történt, a várostól nem messze, ahová a Micuval kiruccantak. Jó volt együtt. Reggel Bobek kikérezkedett. Dáriusz visszaaludt. Ez a kutya mindenkit elintéz, mondták aztán a faluban... Bobek riadtan visszajött Dáriusz ágya mellé, zihált, sercegett, mintha égne, nézd, mi történt velem, vajon lehet-e még rajtam segíteni? Dáriusz felkapta, és a Micu vitte. Vaszkó doktor meg ment, Bobek, nézz a szemembe, ne félj. Nem lehet olyan súlyos, hogy Vaszkó doktor meg ne mentsen, és egész úton beszélt hozzá, hogy el ne aludjék. Ilyen sebesen a Micu sohasem röpült.

– A galambot itt tetszik hagyni, vagy eltemeti valahol?

– Köszönöm, doktor úr, inkább elhelyezem egy bokor alá, ahol haszna lehet a holttestének. De vajon a macskámnak nem lehet baja attól, hogy megölte?

– Nem – mondta Vaszkó doktor élesen. Most menni kell. Vaszkó doktor legszívesebben hagyta volna menni Dáriuszt, mert félt ott lenni vele. Mégis visszamentek a micus társaságba. Mindenki, a lányok, a vendégek, riadtan, de reménykedve vártak az udvaron. Ez a lélegeztetés, ez a stoppolás körülbelül hat órát tartott. Dáriusz hat órán át folyvást biztatta Bobeket. Vaszkó doktorról szakadt a víz. Dáriusz bement a nappaliba, és maga mellé fektette Bobeket. Hátán feküdt, elaludt. Bobek hátsó lábán a keze. Ha pap leszek, meg fogok télni. Ha megtérek, pap leszek. Ha Bobek élni fog, megtérek. Megtértem, Bobek él. Magamat adom a másíknak, anélkül, hogy ugyanaz az igényem meglegyen a másí felé. Ezt Bobek mondta?

Igy aludt el Dáriusz, teljesen kimerülten. Egy órát aludt csupán. Arra ébredt, hogy Bobek lassan, ritkán lélegzik. Hívta Vaszkó doktort. Most hal meg, ugye? – kérdezte. Igen, most hal meg – mondta Vaszkó doktor. Dáriusz nyugodt volt, egyszerre tették a kezüket a rőtes keverék tacsó fejére.

A szekus, azt mondják, imádja a kutyáját. Csakhogy megtanította támadni, sokat uszította. Torrnak nevezi. A szekust nem lehet látni, csak az idomított kutyáját, aki kosárral a szájában bevásárol neki, vagy szétmarja Bobek tüdejét.

A nyári égbolton szépen látható az Orion és a Szeiriosz. És sok más névtelen csillag.

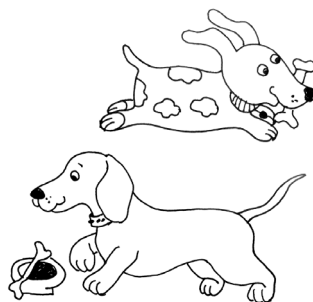
GYÁNI GÁBOR

A KUTYA MINT HÁZIBARÁT ÉS PROTÉZIS

A legintelligensebb állat és az ember kapcsolata

■ Az állati viselkedés etológus kutatói bizonyított tényként beszélnek arról, hogy a kutya a legintelligensebb, ilyenformán az emberhez legközelebb álló állat. Csányi Vilmos e tudományos meggyőződés egyik legismertebb hazai szószólója szerint: „A kutyák is kiváló etológusok és ebben nagyon segíti őket kötődésük az emberhez, mivel szeretnek és állandóan figyelnek bennünket. Kiválóan értenek az emberi »testbeszéd« leolvasásához.”¹ Később hozzáteszi: „A kutyáknak ezt a kitűnő képességét, hogy állandóan »olvasnak« bennünket, nagyon komoly feladatokra is lehet használni.”² Példaként említi Csányi, hogy a kutya már 10-15 perccel az epilepsziás roham előtt jelzi gazdájának a közelgő veszélyt. A Magyar Tudományos Akadémia 2016. évi közgyűlésén tartott előadásában Csányi kifejtette: a kutya az egyedüli állat, amely képes értelmezni az ember referenciális utalását, felfogván, hogy ahová az ember néz, ott neki van vagy lehet valami dolga.

Aligha véletlen tehát, hogy a háziasított kutya egészen különleges helyet foglal el az emberi életben. Nem vállalkozhatunk ember és kutya bensőséges kapcsolatának a történeti áttekintésére, ezért meg kell elégednünk annak konstataálásával, hogy a házieb jó ideje szorosan hozzátartozik az ember intim világához. Miközben a kutya – a keresztény Európa határain kívül is – a nyilvános tér szereplőjeként rendszerint az ember közvetlen közelében található,³ Európában ráadásul még az otthon tartozékának is számít. Különösen igaz ez a mo-

...Nincs ez nagyon másként a 19. századi Pesten, majd Budapesten sem, ahol a selyempincsik, a daxlik, egyszóval a luxus céljából tartott házikutyák száma akár több tízezer is lehetett a 19–20. század fordulóján.

dern kori Európára, ahol a kutya mint szobaeb kezdetben a polgári középosztály magánéletében, újabban ennél jóval tágabb körben van folyton jelen. Nem feledkezhetünk meg persze a „haszonkutyáról” sem, amely udvaron tartott jószágként házőrző szereppel bír. Az eltérő célból tartott kutyák különbözőségét a hatóságok is számon tartották, amikor például megadóztatták a kutyatulajdonosokat. Budapest 1878-ban kibocsátott „ebtartási szabályzata” és az ezt követő 1882-es szabályrendelete állapított meg adót a „kedvtelésből tartott” kutyák tulajdonosaira nézve. Emellett arra is kötelezték őket, hogy vessék alá jószágaikat évente egyszer állatorvosi vizsgálatnak, és amikor nyilvánosan megjelennek velük az utcán, tartsanak be bizonyos óvatossági rendszabályokat. A „haszoncélra tartott ebek” esetében ugyanakkor az állam jóval kisebb összegű ebadót vetett ki.⁴

A kóborkutya és a szobaeb

■ A szobaebként és haszonállatként (házőrzőként, állatok pásztoraként és vadász-kutyaként) tartott állatok egyaránt az ember intim szférájába illeszkedve éltek és éltek az életüket, még ha olykor szembeszökő különbségek vannak is közöttük. Hatósági kontroll tartja kordában mindennapi életüket, ami elkülöníti őket a kóbor kutyáktól, melyek – gazda híján – a köztereket népesítik be. Midőn az állatjárványtól (a veszélytől) való páni félelem, valamint a városi, főként a nagyvárosi nyilvános tér higiénája miatti aggodalom és az ezzel összefüggő napi teendők végzése kezd rendszeressé válni,⁵ a kóbor kutya nyomban rendellenes jelenséggé válik, melyet ildomos minél előbb kiiktatni a város életéből. A sintérek végezték (és végzik ma is) ezt a munkát, melynek eredményessége lemérhető azon is, hogy a 19. század második felének Budapestjéről készült fényképeken szinte egyáltalán nem látni kutyákat. Ez sajátos technikai körülményekkel is összefüggőhetett persze: az utcán lézengő kutyák nem várták ki a hosszú exponálási időt, és még azelőtt eltűntek a képről, hogy a fénykép lencséje rögzítette volna a látványukat. De talán nem egészen csak erről van szó, hiszen a litográfiákon és a fametszeteken mindig szerepel egy vagy néhány kóbor állat, ami ugyanakkor az utcai zsánerkép konvencionális ábrázolásmódjából is következhet, aminek nem feltétlenül van tehát referenciális jelentése.⁶ Meg kell azonban jegyezni, a vizuális források ennek ellenére is létfontosságú történetírói információkat rejtenek magukban, különösen azért, mert az írott források ritkán tudósítanak a kutyáról és kivált magáról a kutyatartásról.

A kora újkori Németalföldön, a korai polgárosodás mintországában a realista elbeszélő festészet gazdagon dokumentálja a kutya szüntelen városi jelenlétét mind a köztéren, mind az otthonokban. A delfti festők gyakran örökítették meg a „templomhasználó” kutyákat, amelyek folyton ott lézengtek a templomokban, és alkalomadtán a dolgukat is helyben végezték el, amíg „ki nem tiltották” őket a szent helyekről.⁷ Vermeer, a szintén delfti művész, az első igazi városképfestő sem mulasztotta el megjeleníteni az utcai ebeket, melyeknek azonban vélhetően vannak gazdáik. Nem csoda tehát, hogy a polgári enteriőrök és a polgári magánélet megörökítőjeként Vermeer sem feledkezett meg a szobaebról, mint ahogy a többi delfti festő is számon tartotta őket: lásd – egyebek közt – Gabriel Metsu *Levelet olvasó nő*, Gerard ter Boch *A levél* vagy Anthonie Palamedesz *Vidám társaság egy szobában* című vásznait. Jellemző, hogy az itt említett képek mindegyikén csupán egyetlen kis termetű jószág látható, mintegy a szobaeb ideáltípusaként.⁸ S már ekkor is létezik szobaebportré, amely gyakran kisgyerek társaságában (aki pórázon tartja kedvencét), ritkábban egymagában ábrázolja a házi barát kutyát.⁹ A modern nagyváros polgári miliójében, így a 19. század közepi és a század végi Párizsban szinte mindennapos jelenség a házi-eb, amely az otthon természetes velejárójának számít. Ez a kutya azonban már önál-

ló személyiség, akiről az impresszionista festők akár még portrét is készítenek, ahogy Manet is tette, amikor megörökítette E. Cante (A. Proust titkárának) kutyáját: *Follett, a majompincsi*.¹⁰

A kutyatartás polgári szokása

■ A kutyatartás „demokratizálódása” a modern városi polgári életforma meghonosodásával és fokozatos társadalmi elterjedésével esik egybe, ami a szobaebek számának hihetetlen megszorodásával jár együtt. Nincs ez nagyon másként a 19. századi Pesten, majd Budapesten sem, ahol a selyempincsik, a daxlik, egyszóval a luxus céljából tartott házikutyák száma akár több tízezer is lehetett a 19–20. század fordulóján. Becsléseink szerint a 20. század elején a fővárosi középosztályi háztartások felére-harmadára jutott legalább egy kutya.¹¹ A kutyatartás tömegessége idővel azt eredményezte, hogy külön szolgáltatóipar jött létre a modern nagyvárosi kutyakultusz kielégítésére. Először megszervezték az állatok adás-vételét, aminek a belvárosi kutyavásár lett az otthona.¹² A kutyatartás költségei – az ebadó mellett – a higiéniai körülmények biztosítására fordított kiadásokat is magukba foglalták. Ennek jegyében Budán – a két háború között – kutyafürdőt, a Svábhegyen luxus kutyaszanatóriumot, valamint kutyapenziónt üzemeltettek. Az előbbiben a betegségükből felépült állatokat helyezték el, az utóbbiba azok a házi kedvencek kerültek, melyeket nyaralni kívánó gazdáik helyeztek el távollétük időtartamára. Nem hiányozhatott ugyanakkor a gyógykezelés, valamint az elpusztult állatok méltó elföldelésének a gazdai kötelessége sem. Az utóbbi céljából létesült az egyik pesti külvárosban a húszas évek elején az Állategészségügyi Telepen az a kutyatemető, melynek „egyik tágas sarkában márvány és kősíremlékek fehérlenek. A művészies kivitelű kövek alatt pincsik, foxik, bulldogok és egyéb kutyák nyugszanak, melyeket nagy pompával ide temettek. A gyönyörű emlékművön rajta van az állat fényképe is üveg alatt, hogy az eső le ne mossa.”¹³ Az 50-60 kutyasírt felölelő temető létezéséről a megszüntetését bejelentő cikk híradásából értesülünk.

A kedvtelésből tartott kutyák a nyilvános reprezentáció eszközeiként is előkelő szerephez jutottak. Nem kizárólag csupán a gondosan ápoltságot kutyakülönlegességek utcai sétáltatásáról van szó, hiszen a ma oly általános kutyasétáltatás akkoriban inkább a cselédek dolga volt, s nem a nagyságaké, legkevésbé a férfi gazdáké. A kutyatartás fitogtatása leginkább a „szépségverseny” és a kutya tanultságát bizonyító kutyakiállítás intézményére hárult. 1910-től rendeztek Budapesten kutyakiállításokat, ahol díjazták is a fővárosi elit tagjai által a kiállításon mutogatott jószágokat. A két háború között a rendezvények szervezése az Országos Magyar Fox-terrier és Tacsókótenyésztők Egyesülete kezébe került, amely rangos társasági eseményé avatta a kiállítást.

A kutyatartás nem rekedt meg a kedvtelésre szolgáló szobaebek világánál, de a haszonállatok, továbbá a különféle segítő szerepkörökben foglalkoztatott kutya fogalmát is felölelte. A házőrző kutyák kérdését ezennel átugorva vessük pillantásukat a vakvezető kutyákra, melyek vakok segítőiként töltöttek és töltenek be napjainkban is múlhatatlanul fontos szerepet.

A kutya mint emberi protézis

■ Az első világháború nemcsak több mint tízmillió katona halálával, de azzal is kitént, hogy milliószámra hagyott hátra súlyosan sérült férfiakat. Közülük sokan veszítették el a látásukat a harcokban, egyebek közt a szemükbe csapódó gránátzilánkok és/vagy a gáztámadások következményeként. A tömeges vakság súlyos gondokat

okozott a veteránok családjainak, akiknek nemcsak gondozniuk, de egyben el is kellett tartaniuk a megvakult frontkatonákat. A vak veteránok helyzetét megnehezítette, hogy fogyatékoságuk miatt munkát sem vállalhattak. A háborút közvetlenül követően a hadigondozás rendszerében az ő számukra is jutott némi hatósági anyagi támogatás, az idő múlásával és kivált a gazdasági válság kirobbanásával azonban vésszesen elapadtak az erre a célra fordítható közpénzek, sőt olykor meg is szűnt a hadisegély. Mind az ideig azonban a háborúban megvakult veteránok valamivel jobb életlehetőségekkel dicsekedhettek, mint a vak emberek általában. A harmincas évektől ellenben vajmi csekély választotta el őket egymástól a gazdasági életlehetőségek tekintetében. Ez rejlik tehát a vakvezető kutya problémájának a mélyén: a kutyaiskolákban ápolásra kiképzett jószágokat idővel a hátrányos élethelyzetű emberek kvázi protézisévé léptették elő.¹⁴

A kutya ekként való hasznosítása sokat köszönhetett a rendőrkutya korábbi gyakorlati alkalmazásának. Noha a kutyák vakvezetőként való hasznosítása már a 19. század elején is felmerült az állatok oktatásával együtt, az elgondolásból akkor nem lett gyakorlati valóság. A német rendőrségnek a kutyákkal kapcsolatos tapasztalatai, valamint az egészségügyi célokra használt állatokban rejlő lehetőségek fedték föl a kutya sajátos lélektanát. A szanitéc feladatokra kiképzett kutyák például felkutatták a harctereken szerteszéjjel fekvő sebesült, de még nem halott katonákat. A Nagy Háború mindennapjaiban a katonák pozitív tapasztalatokat szereztek a kutyákkal kapcsolatban, ami arra világított rá, hogy ez az állat képes egy sor olyan feladatot is megoldani, amely szinte már emberi képességek meglétét feltételezi az állatnál.

Jellemző, hogy a kutyák úgyszólván a besorozott katonák sorsára jutottak, amellett, hogy maguk is osztoztak a katonák szomorú sorsában: velük közel egyenlő elbírálásban részesültek. A lovakhoz hasonlóan őket is nyilvántartásba vették, ha pedig megsebesültek, akkor betegszabadságra mehettek. Olykor szoros baráti („bajtársi”) viszony alakult ki a katonák és az állatok között; a háborút követően a katonák időnként magukhoz is vettek közülük egyet-egyét. Ehhez hasonló esetről van szó abban a regényben is az első világháború idejéből, amely Erdélyben (a Székelyföldön) játszódik. „Egy napon a László hauptführerünk odakísér két németet két kutyával, hogy attól fogva őket is vegyem fel az ellenőrzésbe, vizsgáljam meg, s egészségükről gondoskodjak. Most kaptuk őket, a két németet az ebejekkel. [...] Megtudhatom, hogy eme kettő Wolfshundok személyében két sebesültkereső kutya lett hozzánk rendelve, de minthogy gazdájuknak is kell lenni, kaptunk hozzá két darab Wache Inspektort, afféle felügyelőket. [...] A kutyák [...], a Canis lupusok harc utáni sebesültkeresést végzik, s [...] semmi munkára nem alkalmazhatók, kutyafogatolás s hasonló. [...] Kiderült, hogy a kutyák pass-ában benne szerepel a fejadagra való jogosultság [..., sőt] a kutyáknak teljes menetfelszerelés járt a teljes kellálladékból, mint a bakának.” Egy másnapi gáztámadás alkalmával a kutyákra is ráadták a gázálcot.¹⁵ Később így folytatódik az orvos regénybeli monológja: „Viszont a háborúban az állatok is egyként szenvednek az emberrel, mert [...] az ember dolgoztatja vagy kizsákmányolja, ahogyan csak tudja.”¹⁶ A regény szerint a háborút követően is együtt maradt az orvos és a két német juhászkutya.

Ilyen előzmények után vette kezdetét a kutyák újabb speciális feladatokra való kiképzése, mindenekelőtt a vakvezetőkutya-kiképzés. Gerhard Stalling német titkos tanácsost állítólag egy megrendítő harctéri élménye indította a vakvezetőkutya-képzésnek a későbbi elindításához: egy vak katona a szeme láttára majdnem belezuhant egy előtte tátongó szakadékba. A háborúban megvakult néhány magyar k. u. k. katona már 1916-ban kérte a veteránszövetségtől, hogy bocsássonak vezetőkutyákat a rendelkezésükre. A hatóságok azonban megtagadták a kérés teljesítését, mondván: a vak ember számára saját maga jelenti a leggazdaságosabb, a mindig hozzáférhető

támaszt. Ez a némileg cinikus álláspont majdnem általános volt a korabeli Európában, és csupán a weimari Németországban valósult meg a vezetőkutya-képzés, valamint a megvakult veteránok vezetőkutyaikkal történő ellátása. Stalling ez irányú kezdeményezésének sikere részben a háborús veteránok kezdeti nagy presztízsével, részben pedig azzal is összefüggött, hogy korabeli fogalmak szerint a vakság százszázalékos rokkantságnak számított, a süketség vagy a láb elvesztése viszont legföljebb ötvenszázalékos, az arcsérülés pedig 20-25 százalékos rokkantságnak minősült; a vakok így könnyen kiaknázhatták a feléjük irányuló általános szánalomérzést, ők ráadásul a nemzetért áldozták fel a szemük világát.

1916-ban a német Oldenburg városában nyílt meg az első vakvezető kutyákat kiképző iskola, amely 1921-ben Potsdamba költözött, majd számos filiáléja alakult szerte az országban. Ezek a képzőhelyek kizárólag a háborús veteránok számára bocsátottak ki vezetőkutyákat, a nevük is erről árulkodott: *Kriegsblindenführhund*. A közép-termetű, jó kinézetű kutyák, melyek érzékszervi reakciói, szenzoros képességei különösen jók voltak, alkalmasnak tűntek tehát a kiszemelt feladatra. Ha úgy tetszik, és Csányi Vilmossal szólva, azok az állatok pályázhattak legnagyobb eséllyel a vakvezető kutya státuszára, amelyek feltűnően jól olvasták az emberi viselkedést. A vakvezető kutya fő jellemző tulajdonsága, hogy uralkodni tud az ösztönein annak érdekében, hogy megvédje gazdája testi épségét, így minden olyan késztetést (szagot vagy bármi mást) elnyom magában, ami veszélybe sodorhatná a vezetésére bízott gazdát. Míg a haszonállatként tartott kutyák kívánatos erénye az engedelmesség, addig a vakvezető kutya esetében az számít különösen előnyös tulajdonságnak, ha az állat megtagadja az engedelmességet, amennyiben az adott parancs teljesítése vak gazdájának a veszét okozná vagy okozhatná. A vakvezető kutya olyasfajta emberi protézis tehát, amely a gazda biztonsága érdekében fejti ki különleges képességeit, amikor felméri a lehetséges veszélyforrásokat, és számba veszi az akadályokat, melyek ott leselkednek a mindezeket nem érzékelő ember orra előtt. Ennek az elgondolásnak a jegyében dolgozta a vakvezetőkutya-képző iskolai curriculum atyja, Jacob von Uexküll (1864–1944) a *Führwagent*, a vak ember testtömegével egyező nagyságú kocsit, amit a kutyához erősítettek, és a kutyának azzal együtt mozogva kellett megtanulnia vezetői feladatait. A kutyaiskolai képzés befejezésével a vak ember megkapta a számára kiutalt állatot, hazavitte, és tovább taníttatta. Mindezek nyomán 1923 és 1929 között nagyjából 5700 vakvezető kutyát képeztek ki Németországban, és egyes adatok szerint 1930-ban 1600 háborús vak veterán élvezte a szolgálataikat.

A vakvezető kutya mint emberi protézis gondolata a weimari Németországban keletkezett, és itt vált belőle aránylag széles körű gyakorlat a háborús veteránok társadalmi re-integrációja érdekében. Az erre irányuló kezdeményezés a súlyos belső feszültségekkel terhelt német társadalom belső megbékélését, a demobilizálást és a pacifikálást is jól szolgálta. Nem éppen így alakult a helyzet Angliában, ahol a háborúban megvakult katona fogalmához a normalitás elvárt fogalma társult.¹⁷ Az angol individualizmus és szabadságfogalom történeti hagyományainak megfelelően a két háború között uralkodó közbeszéd a sérült háborús veteránok kapcsán a függetlenséget, az önálló életvitel fontosságát hangsúlyozta. E nézet fő szószólója, Arthur Pearson fennen hirdette, hogy a vakvezető kutya demoralizálja a büszke és hősiessé vak háborús veteránt: ennek a segítő élőlénynek az állandó jelenléte és a nélkülözhetetlensége az illetők mindennapi életében, állította Pearson, a vak koldus szintjére süllyeszti le a háborús hőst. Emiatt az általa, majd 1922-ben bekövetkezett halála után a nézeteit képviselő utódjai által vezetett St. Dunstan Otthon, amely a háborúban megvakult veteránok gondozására alakult, kitartóan ellenállt a vakvezető kutya alkalmazását szorgalmazó igényeknek. Amellett, hogy Angliában egyébként is alig lehetett hozzájutni a vakvezetésre legalkalmasabb német juhászkutyához, az idézett

véleménynek volt döntő szerepe abban, hogy Angliában nem fordítottak gondot ez időben vakvezető kutyák kiképzésére és munkába állítására; ha pedig idővel akadt is rá példa, az sem élvezte a hatóság jóindulatú támogatását. A harmincas években elsőként a Vakvezető Kutya Egyesület szakított az addig uralkodó elképzeléssel, és 1931-ben – szerény keretek között – a szigetországban is kiképeztek már vakvezetőkutyákat. Anglia ennek ellenére sem hódolt be a kontinensen (sőt már az Egyesült Államokban is) terjedő korabeli gyakorlatnak, amely a kutya protézis jellegetű emberi hasznosítását helyezte előtérbe.

Mit jelent a kutya mint protézis fogalma? A vakvezető kutya „hadrendbe állítása” a háborús veteránok rehabilitációját, társadalmi re-integrációját és erkölcsi személyiségük helyreállítását szolgálta.¹⁸ Az e célra alkalmazott kutyáknak kijárt bizonyos hivatalos elismertség is. Ezt az is jól bizonyítja, hogy a vakvezető kutya kiválasztásának egyik gyakran figyelembe vett szempontja volt, hogy – fizikai téren – kellően összeillő legyen az állat és az általa majdan gyámolítandó személy, például passzoljanak egymáshoz magasság tekintetében. Sőt olykor még arra is ügyeltek, hogy a kutya természete egészítse ki a gazdáját: bizonytalan viselkedésű emberhez határozott fellépésű állatot társítottak, az ideges páciens pedig többnyire nyugodt állatot kapott.

A protézis és az ember viszonyában lelki problémák is gyakran jelentkeznek, ennek eredményeként pedig az ember akár el is idegenedhet a beléje épített, a hozzá társított protézistól. A vakvezető kutyával való korabeli kísérletezés több sikerrel kecsegtetett ezen a téren. Talán éppen azért is, mert a protézisként szolgáló kutya szintén élőlény, és nem holmi mechanikus szerkezet, ami azzal jár, hogy mivel az állati viselkedés is plasztikus jellegű, mint maga az emberi magatartás, könnyebben össze tudnak egymással csiszolódni. Az állat – cselekvő lényként – ráadásul nagy tanulékonyaságról tesz tanúbizonyságot.¹⁹ Végül: az állat érző lény, és mint ilyen telítve van emóciókkal, valamint a kifejezésükre szolgáló (állati) képességekkel. Mindez így együtt más értelmet ad a vakvezető kutya és az ember kapcsolatának, mint amit a protézis fogalma általában álgalmaz.

A vakvezető kutya és a gazda kapcsolatának további szembevetendő vonása, hogy az állat az ember ápolójának a szerepét is eljuttassa, amellet, hogy mechanikusan segíti őt a teste mozgatásában. A német juhászcutyával kapcsolatos képzetek ráadásul még meg is előlegezik a vakvezető kutyának ez irányú imázsát. Ahhoz, hogy az állat megfelelően el tudja látni a rábízott feladatokat, lojálisnak, bátornak, erősnek, értelmesnek és nem utolsósorban empatikusnak kell lennie. A vakvezető kutyának mindazokkal a tulajdonságokkal rendelkeznie kell tehát, amelyek állítólag a német juhászcutyában eleve adóttak, mely állat – korabeli vélekedések szerint – nem mást, mint magát a német nemzeti jellemet testesíti meg. Az emberi protézisként használt kutyának ez az imázsá ugyancsak különbözik a vadászcutyáétól, az agár és a kopó tényleges és képzeletbeli „jellemétől”. Az utóbbiak szintén az embert szolgálják ugyan, de nem az ember fizikai védelmét, hanem – többnyire közvetett módon – az ölés emberi vágyát elégítik ki: vagy az állat végez más állatokkal, vagy hozzásegíti a vadászó embert, hogy ő maga végezhesen kiszemelt állat áldozataival. Mennyire más ez az imázs, mint az, amely a vakvezető kutya és a gazdája között teremt funkcionális kapcsolatot: a vak embernek a kutya nemcsak fizikai, de olykor lelki biztonságot is képes biztosítani. A feminin (ápolói) szerepbe szorított vakvezető kutya az a lelki támással szolgál gazdája számára, amit az rendszerint már nem kap meg az emberektől, akik csak szánalmat éreznek (és mutatnak) iránta, de nem tekintik őt teljes értékű társnak a világ ügyes-bajos dolgaiban. Az állat és az ember közötti szoros kapcsolat a taktilis érintkezés révén jön létre, tekintve, hogy a vakvezető kutyára utalt ember rendszeres, megszokott és mondhatni intim tapintási tapasztalatra leginkább csak a kutyájával kapcsolatban tesz szert.

■ Keveset tudunk a fejezetcímbe foglalt történetről. Noha a vak emberek képviselőjét ellátó Vakok Szövetsége 1918-ban hazánkban is megalakult, és a hátrányos helyzetűek többségénél a megszokotthoz képest hathatósabb érdekképviseletet jelentett a vak emberek számára, ennek ellenére nincs nálunk példa a németországihoz foghatóan sikeres akcióra a vakvezető kutya meghonosítása terén. Az egyetlen e tárgyba vágó történeti tanulmány tanúsága szerint az 1970-es években indult meg csupán a részben sikeres, részben azonban sikertelen mozgalom, amely célul tűzte ki, hogy nálunk is képezzenek végre vakvezető kutyákat, és lássák el velük a vakok legalább egy részét.²⁰

Az 1918-ban létesített és folyamatosan működő Vakok Szövetsége az 1960-as években a nagyjából 34 ezer magyarországi vak és gyengén látó ember közel egyharmadát tömörítette maga körül; 10 500 főre taksált ekkori számuk a hetvenes évek elején 18 ezerre ugrott annak nyomán, hogy a kormány 1972-ben jelentős szociálpolitikai juttatásokat kezdett folyósítani a vakok számára. Ezzel a fejleménnyel nagyjából egy időben társadalmi mozgalom vette kezdetét vakvezető kutyát képző iskolák létesítésére: 1977-ben állt fel az első ilyen létesítmény, ennek azonban semmi köze sem volt a Vakok Szövetségéhez. Az ide vezető út 1973-ban vette kezdetét, amikor a Csepel-szigeten megnyílt az első kutyaképző iskola, amely élvezte a helyi tanács közvetlen támogatását is. Később a KISZ szintén a kezdeményezés mellé állt, majd pedig a Volán Elektronikai Vállalat nyújtott segédkezet a vállalkozáshoz. Eleinte évi átlagban 16 kutyát képeztek ki és adtak tovább, 1977-től már szakszerű kutyaoktatót is alkalmaztak, aki korábban katonai kutyakiképző iskolában dolgozott oktatóként. Noha a KISZ továbbra is támogatásáról biztosította az intézményt, az Egészségügyi Minisztérium ennek ellenére 1979-ben váratlanul bezáratta a központi kutyaiskolát. Az időközben megalakult Vakvezetőkutyát Használók Szakmai Csoportja – a Vakok Szövetségével is harcban állva (!) – erőteljes lobbitevékenységbe fogott annak érdekében, hogy újraéleszthesse az iskolát: a minisztériumban és a pártelitben kerestek hozzá pártfogókat, sőt szerény médiakampányt is folytattak az ügy érdekében. Az akció a kutyaiskola bezárását követő tizedik évben, 1989-ben ért végül révbe.

A vázlatosan előadott történet egyik tanulsága abban összegezhető, hogy a fejlett szociális ellátórendszerével dicsekvő államszocialista berendezkedés egyáltalán nem viselte szívében a vakok társadalmi beilleszkedésének, a vak emberek életvitelét megkönnyítő gondoskodásnak ezt a különös formáját.

Összegzés

■ Ember és állat, jelesül az ember és a kutya történetileg változó, többnyire szoros kapcsolatának a historikumába pillantottunk be néhány példa erejéig. A szobaeb, a vakvezető kutya, a sokféle haszonállat (a házőrző, a legelő nyájak őrzője, háború idején a hadsereg szolgálatába állított betanított kutya és nem utolsósorban a vadászeb) kivétel nélkül mind fontos bizonyítéka az ember és az állat különös kapcsolatának. Felettebb változatos társadalomtörténeti kontextusok tartoznak a kutyatartás ezen különböző alkalmaihoz. A szobaeb – hosszabb történelmi időn át, de ma már nem feltétlenül – a középosztályi (a középpolgári) városi élet rejtelseibe nyújt bepillantást; a haszonállattartás főként a köznépi (a paraszti és a vidéki) élet titkait fedi fel. A vadászkutya ezzel szemben a mindenkori elit exkluzív világának, a saját erdeiben körvadászatokat rendező arisztokrácia életének volt ismert kelléke.²¹ A 20. században új szerepben jelentkezik a kutya: a Nagy Háborúban hadi célok teljesítésére szorítják, ezt követően pedig a harcokban megvakult katonák életét megkönnyítő ápolói

funkciót szánunk neki. Ezek az esetek mind ékesszólóan bizonyítják ember és kutya szoros összetartozását.

■ **JEGYZETEK**

1. Csányi Vilmos: *A kutyák sokmindent megértének*. www.eblap.hu/bukfenc6.htm. Utolsó letöltés: 2016. június 11.
2. Uo.
3. Irvin C. Schick: *Ýstanbul'da 1910'da Gerçeklelen BüyüK Köpek ÝtláFý: Bir Mekân Üzerinde ÇekiTme Vakasý*. *Toplumsal Tarih* 200, August 2010. 22–30. Lásd még Demeter Gábor: *A Balkán és az Oszmán birodalom II. Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig*. MTA BTK TTI, Bp., 2016. 722. (31. kép. Kóbor kutyák Isztambulban, 19. század vége.)
4. Gyáni Gábor: *Szobaeb és a városi úri életforma*. In: *Uő: Az urbanizáció társadalomtörténete*. Tanulmányok. Komp-Press Korunk, Kvár, 2012. 264–266.
5. Vö. Umbrai Laura: *Így szemeteltek Budapesten. A hulladékgyűjtés múltja a fővárosban*. Napvilág, Bp., 2014. Különösen 33–42.
6. A képi adatokhoz vö. Jalsovszky Katalin – Tomsics Emőke: *BudaPest az ikerfőváros 1860–1890*. Helikon, Bp., 2003; Tomsics Emőke: *Budapest Atlantisza. A pesti Belváros átalakulása a 19. század végén*. Városháza Kiadó, Bp., 2015.
7. Példa a megannyi képi ábrázolásra: Emmanuel de Witte: *Az Újtemplom enterióre* (1656). In: Simon Schama: *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*. Fontana Press, 1988. 566. A többi holland város templomaiban is hasonló állapotok uralkodtak a 17. század folyamán, amire az előbb hivatkozott kötetben számos további képi ábrázolás utal.
8. John Nash: *Vermeer*. Scala Books, Rijksmuseum, Amsterdam, 1991. 13, 42, 81; lásd még Simon Schama: i.m. passim; Svetlana Alpers: *Hű képet alkotni. Holland művészet a XVII. században*. Corvina, Bp., 2000. 200, 211, 222, 245, 254.
9. Simon Schama: i.m. 520, 548–549, 551.
10. *Manet festői életműve*. Marcello Venturi bevezető tanulmányával és Sandra Orienti kritikái és filológiai jegyzeteivel. Corvina, Bp., 1989. 120–121.
11. Gyáni Gábor: i.m. 269.
12. Ehhez és az itt következő gondolatmenethez vö. Gyáni Gábor: i.m. 269–272.
13. *Megszüntették a kutyatemetőt*. Új Nemzedék, 1921. január 4.
14. A kérdés áttekintéséhez rendelkezésemre álló fő forrás: Monika Baár: *Prosthesis for the Body and for the Soul: The Origins of Guide Dog Provision for Blind Veterans in Interwar Germany*. *First World War Studies*, 6, 1, 2015. 81–98. Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről. (Visszaemlékezések, feljegyzések, beszélgetések, tanulmányok)*. Korunk – Komp-Press Kiadó, Kvár, 2007.²
15. Tompa Andrea: *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben*. Kalligram, Pozsony, 2013. 309–310.
16. Uo. 316.
17. Julie Anderson – Neil Pemberton: *Walking Alone: Aiding the War and Civilian Blind in the Inter-war Period*. *European Review of History – Revue européenne d'Histoire* 14, 4 (December 2007) 459–479.
18. Vö. Monika Baár: i.m. 87–93.
19. Az ember antropológiai (filozófiai) fogalmáról, helyenkénti utalásokkal az állatokra, valamint az állat és az ember viszonyára: Arnold Gehlen: *Az ember természete és helye a világban*. Gondolat, Bp., 1976.
20. Monika Baár: *Disability and Civil Courage under State Socialism: The Scandal over the Hungarian Guide-Dog School*. *Past and Present* 227(May 2015) 179–203.
21. Egy példa: Odescalchi Eugénie: *Egy hercegnő emlékezik*. Gondolat, Bp., 1987. 169–170. A témához lásd még: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): i.m.

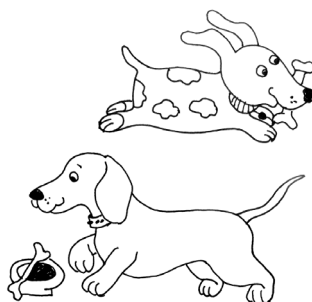
FERENCZ ZSOLT

KUTYÁS ÉLET

Látogatóban Bogdán Imre kutyatenyésztőnél és -bírónál

Amelyik kutya ugat, az nem harap, tartja a mondás – de most ugye ennek nem az ellenkezője érvényesül? – érdeklődöm egyelőre bátortalanul, mielőst belépek a kapun, és Bogdán Imrével a ház felé ballagunk. A kerítés másik oldaláról a szomszéd eb is „jelentkezik”, vakkant egyet-kettőt, s már rögtön kórusban ugatnak Úrfival; talán éppen azt beszélnek meg, hogy mindketten résen vannak, nem történhet baj. A házigazda megnyugtat: nem kell félni, fölöttébb barátságos. „Tudja a jó Isten”, hogy milyen fajta, „lehet valami retriever benne”; úgy került hozzá, hogy öt-hat hónappal ezelőtt átdobták a kerítésen. Talán érezték, hogy kutyás ember lakik a portán, vetem közbe, Bogdán Imre pedig mosolyogva jegyzi meg: valószínűleg nem csupán érezték, de tudták is. Miután sikeresen összeharagunk a kutyussal, a hátsó udvaron két szálkás szőrű tacsó toporgására leszek figyelmes: meg-szaglásznak, köszönünk egymásnak, ez bizonyára jó jel, hogy az ember biztonságban érezze magát. Pimasz (15) és Vacak (8) aztán kint maradnak, mi pedig a szobában folytatjuk a társalgást – kutyás témában, ha már ilyen szépen ráhangolódtunk a dolgokra.

■ Három hobbija van a 88 éves Bogdán Imrének, amelyek egész életén keresztül végigkísérték: a kutya, a ló és a vadászat. Népes családja köréből a férfiak többsége vadászott, felmenői között pedig jócskán akadnak földbirtokosok, akik lovakat tartottak. Mivel vadásztak, a kutyák sem maradtak el a közelükből; édesapja például egy német vizslát tartott, amellyel már kisfiúként elég korán jó barátságba került. – Úgy tanultam meg járni, hogy

Három hobbija van a 88 éves Bogdán Imrének, amelyek egész életén keresztül végigkísérték: a kutya, a ló és a vadászat. Népes családja köréből a férfiak többsége vadászott, felmenői között pedig jócskán akadnak földbirtokosok, akik lovakat tartottak. Mivel vadásztak, a kutyák sem maradtak el a közelükből...

hol a fülébe, hol meg a farkába kapaszkodtam. Később aztán az első saját kutyám is egy német vizsla volt. Természetesen jött, hogy vadászkutyákkal szeretnék foglalkozni – magyarázza, és további emlékek kerülnek elő a képzeletbeli bőröndből, elsőként a gordon szetterek tenyésztéséről mesél.

A történet ott kezdődik, hogy kiállításra vitte a Magyarországról vásárolt kutyáját. Egy neves vizslatenyésztőtől, Jilly Bertalantól vette, akinek a nevéhez egy alapmű, *A vadászkutyák idomítása* című kötet fűződik. – A szuka amúgy nem volt kiállításra való, szépnek aligha nevezném, viszont tiszta faj volt. A gordonok mellett magyar vizslákat és pointereket is tenyésztett ez a Jilly Berci, ennek a szukának az anyját történetesen Angliából vásárolta. Szép állat volt, szebb, mint a lánya. Nem csoda, hogy a lánya nem is nyert semmit a kiállításon, viszont mégsem mentem hiába. Találkoztam ott egy németországi vadással, aki a kan gordon szetterét kísérte el, és megbeszéltük, hogy fedeztetjük a szukát. Nem ment könnyen, de amikor eljött a megfelelő pillanat, vagy három kézen keresztül sikerült megoldani a dolgot: én elvittem Váradig, onnan egy barátom tovább Budapestig, ahova a német úriember járt, ő egyébként külügyminisztériumi tisztviselőként dolgozott – részletezi.

A kan kutya Ausztriából származott, egy szintén neves tenyésztő állományából, a fedeztetés után pedig négy kölyök született – „olyan nagyon szépek lettek, sokkal szebbek, mint az anyjuk”. Állatorvos és vadász barátaihoz kerültek idővel, Marosvásárhelyre, Kolozsvárra és Vistára, a negyediket, egy kant megtartott magának. Az utolsó gordonja is saját tenyésztésű kan kutya volt, Don – ő már a harmadik vagy a negyedik generációból származott, a falon lógó érme többségét nagyrészt vele szerezte.

A gordon szetterek és az angol szetterek mellett pointereket (vagy más néven angol vizslákat) is tenyésztett, és szinte minden vizslafélét, magyar vizslát, szálkás szőrűt és sima szőrűt is. – Egyetlen-szetter fajtám nem volt, ír szetter, az az egyszínű vörös. Ha már itt tartunk, az ír szetternek létezik egy másik változata is, a tarka, ami fehér és vörös, tulajdonképpen az volt az első fajta, abból tenyésztették ki a vöröset – fűzi hozzá.

A kutyákkal való foglalatosságai mellett a különböző szervezetekben betöltött szerepét is számba vesszük: 1941 óta foglalkozik tenyésztéssel, alelnöke volt a kolozsvári és az országos kutyaegyesületeknek, majd az országos vadászkutyaklub elnöki tisztségét bízták rá. Ma az országos Kopó Klub elnöke, tiszteletbeli elnöke a Vizslakutyák Klubjának, az országos kutyaegyesületnek és a Napoca Kolozsvári Kutyaegyesületnek.

Utóbbi jogelődje a kolozsvári kutyaegyesület, amelynek alapításában is tevékenyen részt vállalt. Mint mondja, szokás szerint a Nemzetközi Kinológiai Szövetség (Fédération Cynologique Internationale, FCI) tagjaiként működnek a különböző országok kutyás egyesületei, Kolozsváron viszont a kezdetekkor más volt a helyzet. 1969–70-ben megalakult a kisállattenyésztők egyesülete, amelynek a galambot, tyúkot, nyulat és mindenféle más kisállatot tenyésztők is a tagjai voltak, ennek egyik szekciójaként működött a kutyás részleg. 1971 tavaszán jött létre a különálló egyesület Kolozsváron, majd abban az évben, novemberben az országos szervezet is megalakult, mindkettő a nemzetközi szövetség égisze alatt. Ekkor már inkább lehetett foglalkozni a törzskönyvezéssel is, ami nagyon fontos a kutyák esetében: a törzskönyv születési anyakönyvi kivonat és személyi igazolvány is egyben, akárcsak az embereknél, a kutyáknál is szükséges, hogy legyen egy megfelelő nyilvántartás – pláne szükséges ez a tenyésztés érdekében.

A kolozsvári egyesületnek jelenleg körülbelül hatszáz tagja van, köztük azok a kutyatulajdonosok is, akik nem foglalkoznak tenyésztéssel. A tenyésztők száma 250-260 körül mozog, a törzskönyvezést továbbra is Temesváron végzik. Némiképp bo-

nyolcultnak tűnik a folyamat a megannyi részletével: tetoválasokról és chipekről értekezünk, majd a negyven-ötven évvel ezelőtti és a jelenlegi helyzet összevetésére biztatom beszélgetőtársamat, a tenyésztők száma és a törzskönyvezés közötti összefüggéseket is firtatva. – A hatvanas-hetvenes években nem volt ilyen sok tenyésztő, mint ma, városszinten körülbelül százan lehettek. Azóta megnövekedett ez a szám, és most már jobban lehet követni ezeket a folyamatokat, amiatt is, hogy a tenyésztők törzskönyveztetik a kutyáikat. Nyilván nem mindenki akar ma sem törzskönyvezést, a vadászok jó része például egyáltalán nem ragaszkodik hozzá. Ugyanígy a juhász- és pásztorkutyák esetében sem magától értetődő, bár mostanra, 8-10 évnyi próbálkozás után történtek előrelépések. Háromféle hegyi pásztorkutyát különböztetett meg az ország területén a Román Kinológiai Egyesület: a kárpáti és a mioritic pásztorkutyát, valamint a bukovinai juhászkutyát. Ezeket a nemzetközi szervezet elismerte, úgyhogy most már törzskönyvezik is őket. Van még egy kutyafajta, amit talán-talán sikerül hamarosan beemelni a hivatalos „kánonba”: ő egy tacszkóyszerű, de valamivel magasabb termetű, kedvtelésből tartott kutyafajta – hangsúlyozza. Ebből a fajtából már nagyon sok van az országban, mindeddig azonban nem törzskönyveztek őket – előbb különböző szempontoknak kell megfelelniük, a megfelelő számú egyed meglététől kezdve egészen a kiállításokon való részvételig.

Szaporítás és tenyésztés – két olyan fogalom, amely között óhatatlanul is különbségtételre ösztönöznek az állattenyésztők. Leegyszerűsítve talán leginkább abban ragadható meg az eltérés, hogy míg a szaporításhoz mindenféle felkészülés, ismeret nélkül fog hozzá az ember, már-már lesz, ami lesz alapon, addig a tenyésztés – és itt általában a fajtisza állományokról beszélünk – gondos előkészületeket, tervezett és rendszeres odafigyelést igényel. Bogdán Imre ezt úgy fogalmazza meg, hogy míg a szaporításnál „összevissza fajtákat” kevernek, a tenyésztésnél vigyáznak, hogy megfelelő kannel fedeztessék a szukát. Példaként az erdélyi kopót vesszük, amely Romániában és Magyarországon fordul elő nagyobb létszámban, őt tartják az egyik lelegegánsabb kutyafajtának. – Versenyeken és kiállításokon sokszor bíraltam erdélyi kopókat Magyarországon, és azt látom, hogy elég jó az állományuk. Ennek ellenére azért talál az ember nem odavaló kutyákat, amelyek dobermannal vagy rottweilerrel végzett keresztezés révén születtek. Törzskönyveztek őket, nyilván, mert faj kannel történt a fedeztetés, de szerintem ez akkor sem kóser. Kolozsváron egy időben elég szépen voltak erdélyi kopók, én is foglalkoztam a tenyésztésükkel. Jók a kutyák, nagyon jók, főleg vaddisznóvadászatra: hét határon át képesek hajkurászni a disznót, állandóan ott vannak a nyomában, ezt azonban nem nagyon szeretik a vadászok. Hogy ne menjen olyan messzire, s rámenősebb is legyen, más fajtákkal keresztezik. Ugyanez a figura Erdélyben máshol is felütötte a fejét, sajnos inkább szaporítják, mint tenyésztik őket – mondja a szakember.

Kolozsváron is van 8-10 erdélyi kopó, többnyire vadászok tartják, egyikükkel a januári kutyakiállításon lehetett találkozni. Egyébként a kiállításokon való részvétel is fontos a kutyatartó gazdák számára, főleg, ha komolyan szeretnének foglalkozni a tenyésztéssel. Kerülhet itt egy kan, amellyel érdemes fedeztetni a szukát, főleg olyan, amelyik a nemzetközi CACIB (Certificat d' Aptitude au Championnat International de Beauté) vagy az országos CAC (Certificat d' Aptitude au Championnat) címet elnyerte. – Egy olyan kan, amelyik nyert CACIB-ot, az minden szempontból szép, megfelel a követelményeknek, éppen ezért sok szukát fedeztetnek vele. Kolozsváron is van belőlük egy-két-három, és általában más városokból is elhozzák hozzájuk a gazdák a szuka kutyáikat. Persze nem mindenki kapható arra, hogy eljöjjön Brassóból Kolozsvárra vagy Kolozsvárról Bukarestbe, ez is matematikus időnként, a lehetőség viszont többnyire adott – állapítja meg Bogdán Imre.

A kiállítások, amelyekből országszerte mostanra már ötvennél is többet szerveznek évente a különböző egyesületek, a fajtastandard megőrzése és védelme mellett arra is alkalmat nyújtanak, hogy az öröklött betegségeket kiszűrjék, mint amilyen a szem- és fülprobléma vagy az egyheréjűség. Korábban a nagyobb városok – Bukarest, Kolozsvár, Brassó, Marosvásárhely, Iași – attribútumai voltak a rendezvények, mára viszont már a kisebbekben is egyre népszerűbbé váltak. Csíkszeredában például nyolc év után szervezett ismét kutyakiállítást idén júniusban a Hardogs Hargita Megyei Ebtenyésztők Egyesülete, az ország minden részéről érkezett 263 kutyát öt ringben, tíz fajtacsoportban bíralták el.

Kolozsváron legutóbb mintegy 660 kutya mutatkozott be a kiállításon, Moldovából, Oroszországból, Ukrajnából, Magyarországról, Szerbiából, Lengyelországból és Ausztriából is voltak négy lábúak. – Az egy komoly részvétel volt, eljöttek a gazdák olyan fajtákkal is, amelyek mifelénk nem léteznek, vagy csak nagyon kevés van belőlük. Persze hogy eljönnek, ha tudják, hogy errefelé nincs az adott fajtából, és számítanak rá, hogy kapnak egy megfelelő minősítést, egy CACIB-ot vagy egy CAC-ot. Ezáltal emelkedik a kutya ársíója. Ha csak egy erdélyi kopó van, akkor az nyilván mindent megkap – fejt ki.

Felvetésemre, hogy közben a tulajdonosoknak mélyen a zsebükbe kell nyúlniuk egy-egy ilyen jelenlétért, bólogat: igen, ez egy elég drága sport, és akkor még nem is említettük, hogy minél ritkább a fajta, annál többet kell fizetni a kölyökért. Sokba kerül a felnevelése is, hogy a megfelelő fejlődés érdekében jó táppal etessék, aztán idővel jön a többi: a kiállítások kapcsán az utazást, a szállást is a gazdáknak maguknak kell megoldaniuk, meg aztán ott van a nevezési díj, ami szintén elég nagy összeg szokott lenni... Visszakérdezek: mégis miből fakad, hogy a gazdák közül többen ennek ellenére is folyamatosan igyekeznek mindenhol jelen lenni, elszántság ez, vagy inkább vakmerőség? Nem, jön a válasz, általában ezt is megteszik a kutyaszerető emberek, az ő számukra minden összeg elviselhető.

Tulajdonosi minősége mellett Bogdán Imre bíróként is számos alkalommal részt vett már kiállításokon, ilyen téren is beavat a nagyközönség számára nem föltétlenül ismert világba: van, aki csak egy kutyafajtát bírál, mások kettőt vagy többet, és olyan is, aki kivétel nélkül az összeset. Tíz fajtacsoportot ismer el a Nemzetközi Kinológiai Szövetség, itt is ezt a felosztást alkalmazzák; például a vadászkutyák a nyolcas csoportba tartoznak, az ötösbe a spiccek, a négyesbe a tacsók, a terrierek a hármasha, a hatosba pedig a kopók.

Európa-szerte számos változata létezik a kopónak: eléggé ismert fajták, többek között Kanári szigeteket, olaszt, osztrákot, luzernit és Schillert is számon tartanak. Svájcban például 4-5 féle honos, Németországban 2-3, Magyarországon leginkább az erdélyi kopó népszerű, Romániában pedig megpróbálkoznak nemsokára a dob-rudzsai kopó törzskönyvezésével is. A hajdani Jugoszlávia területén is megannyi kopóféle honos, mások mellett a balkáni és a Száva-völgyi. – Nagyon jó kutyás élet van arrafelé. Egyszer például Borban bíraltam, ha jól emlékszem, nyolcféle kopó is felvonult. Egytől egyig szép kutyák voltak, jó állományokból származtak. A standardnak való megfelelést értékelő küllemi bírálat után a munkaversenyt egy 1-1,5 hektáros területen tartották. Egy fákkal benőtt területen kell hajtani a disznót, az értékelés nyilván különböző szempontok figyelembevételével történik. A terület nagysága pedig annak függvényében változik, hogy hány kutya indul a megméretetésen – magyarázza.

Vadászkutyákat, juhász- és pásztorkutyákat szokott bírálni, de még néhány őrzővédő fajtához (óriás schnauzer, közép schnauzer, törpe schnauzer) is volt szerencséje munkája során. All-round bíró is lehetett volna, aki mind a tíz fajtacsoportot értékeli, ő azonban nem pályázott ilyesmire. – A tíz csoporton belül közel 400 fajtát tart

nyilván az FCI, ezekkel kiállításokon is lehet találkozni. Ne mondják nekem, hogy létezik olyan bíró, aki mind az összest ismeri – fűzi hozzá, majd egy olyan gyakorlatra utal, ami némiképp megkönnyíti a szervezők dolgát: ha all-round bírót is hívnak a kiállításra, akkor legtöbb 5-6 bíróval meg lehet oldani egy kétnapos esemény értékelését, ellenkező esetben ennek a kétszerese szükséges.

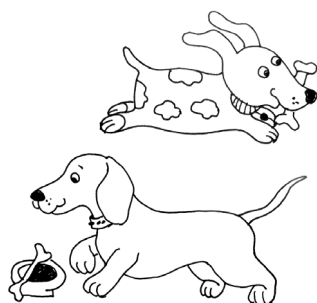
Ha látják, hogy valaki jól dolgozik, természetesen sok helyre meghívják, Bogdán Imre esetében sem volt ez másként. Először 1970-ben bírált Kolozsváron, még a kutyaegyesület megalakulása előtt, majd az évtizedek során Románia határain túl kilenc másik országban: a Szovjetunióban, Ukrajnában, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Szlovákiában, Szerbiában, Bulgáriában, Magyarországon és Svájcban. Adott pillanatban megemlíti, hogy a „régii öreg” bírók közül ma már csak kevesen élnek: a marosvásárhelyi Kelemen Ata, a kolozsvári Petru Muntean és még néhányan. Sok tapasztalt bíró nincs itthon, sajnos annak ellenére, hogy Kolozsváron egyre több a kutyás gazda.

– Ilyen öreg kutyás, mint én, már nem nagyon van – nyugtázza beszélgetőtársam, és amikor arra kérem, hogy segítsen a kutya legfontosabb tulajdonságait összegyűjteni, így fogalmaz: „A kutya nagyon érdekes állat. Van, amelyik fantasztikusan okos, a másik meg olyan buta, hogy szinte nem is lehet kutyaszámba venni. Tény, hogy a legtöbben szinte pillanatok alatt megtanulnak dolgokat. A vakvezető kutya segít a világtalan embernek, a vadászkutya megtalálja a sebzett vadat, a juhászkutyák visszaterelik az elkószált jószágot, mások kiszagolják a drogot. Ha a gazdája mondja, menj a helyedre, akkor ő nyomban engedelmeskedik. A kutyák általában nagyon értelmesek, csak türelem kell az ember részéről, hogy megismerje őket.”

KELEMEN ATTILA

KUTYÁIM...

Végiggondolva ezt az elég népes, tarkabarka falkát, hiszen sok fajta és sok példány került a közelünkbe, vallom, amit Konrad Lorenz írt, hogy lehet kutyák nélkül élni, de nem érdemes. Úgy látszik, az életem úgy telt el, ahogy megfogadtam, életem nagyon nagy részében voltak körülöttem kutyák.

„Lehet kutya nélkül élni, de nem érdemes”

KONRAD LORENZ

■ Az eltelt huszonöt év alatt számtalan kutyaszerető emberrel ismerkedtem meg. Megadatottnak érzem a szerencsét, hogy lássam világhiállítások büszke győzteseit, hogy tapasztaljam azt az egyedülálló érzést, amikor magányos vadászataimon kutyáim igazi társakká nőttek, akikkel beszélgetni lehet. Voltam nagy kiállítások, versenyek izguló résztvevője és a felelősség tudatában aggódó bírálója. Ezeket a gondolatokat fogalmaztam meg az 1986-ban megjelent kutyáskönyvemben. Azóta még 30 esztendő telt el, tehát a kutyás múltam immár 58 esztendőre nőtt. Azóta is kutyaszerető, kutyatartó ember vagyok, hiszen ahogy azt ennek az írásnak a mottójában idéztem, lehet kutya nélkül élni, de nem érdemes. Konrad Lorenz írta le ezt a gondolatot, és azt hiszem, ma is – nekünk, akik szeretjük a kutyákat – egyet kell értenünk vele.

Első kutyámat tízéves koromban születésnapomra kaptam, de ennek van a családban előzménye is. Édesanyám haláláig nagy kutyaszerető hírében állt, nemcsak a családban, de ismerősei körében is. A családi anekdotatárban emlékeztetett sokszor arra, valószínűleg a Márai-könyv adta az ihletet, hogy két fekete spánieljét Csutorának hívja, Csutora 1 és Csutora 2 volt a nevük. Mivel Kolozsvár 1944-es bombázása idején tilos volt kutyával lemenni az óvóhelyre, édesanyám az emeleti lakásban töltötte a bombázás óráit, egy olyan lakásban, ami elég közel esett a kolozsvári állomáshoz, ami mindig a bombázások egyik célpontja lehetett.

Születésem után nagyon zavaros volt a család helyzete, hiszen mindkét oldalról nagyszüleim kényszerlakhelyre íteltettek, és mi is albérletekben, pincében, padláson, közös lakásokban laktunk, sőt még a marosvásárhelyi elmegyógyászat egyik ambulanciatermében is négy orvoscsalád élt együtt, ami azt jelentette, hogy nyolc felnőtt és nyolc gyerek.

Ezért kutyám először 1958-ban lett, a FÜRGE nevű kutya, amelyet akkor még nem vihettek haza. 1959 januárjában beköltözhattünk a családtól elállamosított, illetve elvett – hiszen nem volt soha államosítva – egyik lakásba, a régi Baromvásár utca 20 szám alá. Ott az első kutyánk egy Bodri nevű keverék volt. Valahonnan édesapám hozta a kötelező falumunka alkalmával, hiszen az orvosoknak kötelező volt ún. felvilágosító utakra kijárni falura. Egy ilyen útról hozott apám egy nagy termetű, óriás schnauzer méretű fekete kutyát, gyönyörű szép fényes, fekete, hullámos szőrrel. Bodrinak semmiféle előkelő származása nem volt, keverékkutya volt, de rendkívül kedves, nemcsak a családdal, hanem mindenkivel, aki akkor azon a közös udvaron lakott. Persze mindent megtett azért, hogy valamennyi adódó alkalommal elszökjön. Ez mindig egy nyakörv elvesztésével járt, hiszen a nyakörvet bárki levehelte róla. Ez a tekergőhajlam lett a veszte is, mert néhány hónap nálunklét után nemcsak a nyakörv, de Bodri sem került többé haza.

Saját kutyám, melyet '58-ban kaptam szüleimtől tízéves születésnapomra, csak '59-ben kerülhetett hozzám. Sárga, állítólag előkelő származású sima szőrű tacsó volt. Mivel húgommal rögtön a családba fogadtuk, végig Kelemen FÜRGE volt a neve, a karácsonyi, húsvéti ünneplésekkor FÜRGE is mindig kapott ajándékot, külön becsomagolva és ráírva a neve.

Ebben az időben volt egy Homoki Nagy István által rendezett film, *Cimborák a nádi szélben* címmel. Mozifilm, amit szüleim szerint mindennap könyörögtem, hogy újra és újra megnézhessek. Egy fekete cservörös tacsó, a Pletyka és egy magyar vizsla szerepeltek egy vadászheja mellett, ezért hamarosan hozzám került egy újabb kutyám is, Pajtás nevű magyar vizsla. Emlékezetem szerint 1960-ban született, és annak a híres Panninak volt a kölyke, aki édesapám jó barátjának, Osváth Attila gyógyszerésznek volt a nagyon jól betanított vadászkutyája. Panni messze földön híres volt arról, hogy milyen dolgokra képes, haza lehetett küldeni a vadásztarisznyáért, de vízben, mezőn, mindenütt nagyon jól dolgozott, emlékezetem szerint egyik olyan kutya volt akit, amelyet a legbonyolultabb feladatok megoldása közben is láttam dolgozni. Örök emlék marad számomra. Sajnos Pajtás egyéves kora körül szopornyicában elpusztult. Az egész család gyászolta. Érdekes módon a mellette élő egy és félkétéves FÜRGE nevű tacsó nem kapta el a betegséget. Abban az időben oltóanyag még nem volt, ellenszérumot nagyon nehéz lett volna megszerezni, így Pajtás nagyon hamar az örök vadászmezőkön képviselte fajtáját. Pajtás különben, mivel Pannitól származott a régi Bába Károly-féle magyar vizsláknak is leszármazottja lehetett, hiszen ezek a kutyák valamikor bekerültek Marosvásárhelyre, és Osváth Attila bácsi mindig mondta, hogy a híres Bába Károly-féle magyar vizslák leszármazottja (az ő Pannija).

Ezután édesapám nagy magyar kutyafajta szeretete vezetett oda, hogy egy orvosi konferenciáról hazatérve, a vonatról leszállva egyik kezében az utazóbőröndjét hozta, a másik karjában egy fekete gombóc, a Kócos nevű első puli szukánk került a családba. Kócos annak a Tengersizem kennelnek a kutyája volt, melynek egyik alomttestvére az 1971-es vadászati világkiállításon világgőztes lett. Nagyon jó felépítésű, mai szemmel talán egy kicsit túl nagy, de rendkívül arányos, kvadratikus, rövid nagyon jó szőrzetű fekete szuka volt. Ehhez szerezte meg aztán édesapám ugyancsak a Tengersizem kennelből a Suba nevű kant. Nagyon jó házőrzők voltak.

A családban sokszor emlegettük, hogy az akkori Orvosi Akadémia elnöke látogatta meg a szüleimet egy este, és néhány fröccs után édesapám megkérdezte tőle, hogy

„professzor úr, tudja, hogy ez a két kutya miért nem tagja a Román Tudományos Akadémiának?” Nagy szemeket meresztett a professzor úr, és megkérdezte, hogy miért nem. Hát azért nem, mert nem tudnak románul, különben okosabbak, mint az akadémikusok. Vicces fenyegetéssel mondta a professzor, Ata, vigyázz, mert így az előmeneteled elég rövid lesz az egyetemi hierarchiában.

Ettől függetlenül a két puli öregkoráig élt nálunk. Kölykük sajnos soha nem lett, de nagyon jó házőrzők voltak, az idegeneket elég keményen fenyegették. Házőrző ösztönük olyanná fajult, hogy harapósak lettek, könnyen megkapták az idegenek sarkát.

A híres Jilly Bertalan-féle kennelből egy eredeti skót importból származó gordon szetter szukát a Troll di Montelepre nevezetű olasz kannal fedeztették, aki nemcsak munka-, hanem szépségkiállítás világgőztese is volt. Ebből az alomból származott Arett, egy nagyon nagy testű, de rendkívül arányos és jól dolgozó szuka. Régi vágyam volt, hogy gordon szetterem legyen, mert könyvekből sokszor olvastam, hogy ez az a szetterfajta, amely egy kicsit nyugodtabb, mint az angol vagy az ír szetter, nagyon jó a mezei és vízi munkában is, de még vércsapa munkát is sikeresen el tud végezni, hiszen kitenyésztésében valószínűleg az angol véreb is részt vett.

Az Arett nevű kölyökkutya ott nőtt az akkori kis albérleti szobánkban, ahol feleségem nagyanyjánál laktunk. Júliusban született meg Márton fiam, mikor ez a kutya négy hónapos volt, és így együtt növegettek. Arett hatéves korában, 1980-ban megnyerte a román vadászkutya-főversenyt Bukarestben. Országosan elhíresült kutya lett, aki nemcsak a munkában volt jó, akárcsak a felmenői, de összesen 18 CACIB-ot nyert, tehát szépségkiállításokon is igen eredményes volt.

Egy másik kutya, akivel szintén nyertem a román vadászkutya-bajnokságban 1982-ben és '83-ban, egy Rett nevű magyar vizsla volt, kegyelettel emlékszem rá, hisz rendkívül tehetséges, jó orrú és nagyon jó munkakutya volt. Küllemben szintén világgőztes lehetett volna, ha valaha is kiadták volna a legcsúnyább magyar vizsla címet. Nagyon erős, nagy csontozatú kutya, rendkívül jó orral, alacsony tüzött fülekkel, lebernyeges nyakkal, hátul gacsos tehénállással, világos szemekkel. Tehát minden olyan hibája megvolt, amit a fajtaleírás hibaként említhet. Ettől függetlenül nagyon jól dolgozott, így 1984-ben is országos bajnokságot nyertem vele. Ő különben néhai barátom, Hangel Marius kutyája volt; mikor látta, hogy én küllem- és munkaversenyekre járok kutyáimmal – felajánlotta egyszer, hogy próbáljam ki a Rettet, és így egymásra találtunk. Az 1984-es plovdivi Európa-vizslaversenyen a román válogatottba kerültem ezzel a kutyával is, hiszen azelőtt két évig Arett-tel voltam a román válogatott tagja; Rett annak idején Plovdivban 93 kutyából a hetedik helyen végzett, ami igen előkelő helyezési volt, ilyen nagyszámú kutya között, egy komoly Európa-versenyen.

Körülbelül ugyanakkor, a nyolcvanas évek elején került hozzám az első szálkás szőrű tacskó. A legelső, amelyet a háború után Romániába importáltak. Őt az akkori Magyar Tacskóklub elnökétől, Ruzsics Károly barátomtól kaptam, Drakula néven érkezett az országba, de barátaim tanácsára Ádáz névre kereszteltük, mert a Drakula akkor még igencsak szúrta a szemét a román hivatalosságoknak. Nem volt nagyon büszke rá Románia, hogy Drakulát éppen Vlad Ţepeşhez vezetik vissza. Ma már annál büszkébbek arra, hogy volt egy Drakulájuk. Ádáz nem hazudtolta meg a nevét, rendkívül rámenős, erőteljes kutya volt, és nagyon jó vadászkutya is lett, hiszen vaddisznóvadászaton sokat használtam. Gyönyörű szép vaddisznószerű volt, egyetlen hibája, hogy rövid szőrű maradt, kissé durvább volt a szőre, mint a sima szőrűeknek, de nem volt sem szakáll, sem bozontos szemöldöke, ami a szálkás tacskókra jellemző. Ádáz vadászkutya lett, a veszte is valószínű a hírességének volt köszönhető, hiszen beszercei vadászok kerestek meg a mezőpaniti állatorvosi rendelőben, ahol akkoriban laktunk is, és mindenképpen meg szerették volna vásárolni. A kutya telje-

sen szabad életet élt, az állatorvosi körzet, illetve lakás körül teljesen szabadon járt. Nagy kujonként a tüzelő szukákat is sorra látogatta a faluban. Elég sok tacsó jelle-
gű kutya született azután. Semmiképpen nem akartam a kutyát eladni, de a beszte-
cei vadászok látogatása után egy héttel-tíz nappal a kutya nyomtalanul eltűnt. Annyi
kellett, hogy valaki egy autó ajtaját kinyissa, és abban a pillanatban akár idegenek-
hez is beült, hiszen vadászat közben számtalanszor került idegen autóba. Ez lehetett
a sorsa, hogy valahol máshol segítsen a vaddisznóvadászatban.

Aztán még egész sora volt a szálkás szőrű tacsóknak, amelyeket szintén Ruzsics
Károlytól kaptam, akkor egyszerre hármat, melyek különböző almokból származtak,
és egy tenyészcsoport létrehozása lett volna a cél. Akkor érkezett Pasa, Pici és Pocok,
mind a három vaddisznószerű, három teljesen külön egyéniség. A legjobb szőrzete
a Pasa nevű kannak volt, de ha szabad ilyent mondani egy emlékező írásban, ő volt
talán a legbutább a három közül. Gyakran mondogattam és hallottam öreg tenyész-
tőktől is, hogy a tacsókat általában az Úristen a rövid láb miatt magasabb intelli-
genciával áldotta meg, mint nagyon sok más kutyafajtát. Pasa ennek dacára a két szu-
ka mellett kissé butuskának tűnt, de igen jó vadászkutya volt ő is, akárcsak az előd-
je, Ádáz. Ez lett a veszte is, egyszer Szabéd körül hajtottunk, elengedtem a három
kutyát, Pici és Pocok visszajött, Pasa nem került elő estig. Másnap is kerestük vadász-
kollégákkal, és meg is találtuk a küzdelem nyomait viselő helyen, a hóban (ötcentis
hó esett azelőtt két-három nappal), a friss hóban ott voltak a farkasnyomok, néhány
csomó szőr és a véres hó árulkodott, hogy mi is lehetett Pasa vége. Pici és Pocok ha-
zakerültek. Ők is teljesen külön egyéniségek voltak. Pocok volt talán az ötvenéves
kutya életem egyik legokosabb kutyája. Tökéletesen értette az emberi beszédet,
mert olyan dolgokat tudott beszélgetés közben leereagálni, ami azt bizonyította szá-
momra, hogy nagyon sok emberi szót megértett. Ma is fájó emlék, hogy miután Ame-
rikába költöztem 1988-ban, Pocok – úgy szoktam mondani, hogy – elbujdosott. Vala-
hogy megszökött otthonról, és többet nem került elő. A Pici nevű szuka még sokáig
élt édesapáméknál, és több almot is lehozott. A szőrzete puha volt ugyan, de egy na-
gyon rámenős, nagyon fogós, nagyon erős csontozatú és jól használható vadászku-
tya volt.

Akkor már megérkezett Németországból a teljesen felnőttként vásárolt fekete
cservérős Amigo von Sternbush. Ő Németországban betanított kutya volt, a vaddisznó
munkától a vízből való apportírozásig mindent tudott, és nagyon jó vércsapázó
kutya is volt. 1985-ben Amigóval a Kolozsvár melletti Gyaluban rendezett vérebver-
senyen országos első díjat nyertünk. Ő is tovább öregbítette a már országosan elég-
gé ismert Von Jägerbart-kennel hírnevét (a vadászszakáll kennel, ami az én szakál-
lamra utalt). Nagyon sok jó szőrzetű kutyát örökölt, sokat is használtuk fedezetés-
re, sok szukához jutott, és azt hiszem, hogy az utóbbi idők szálkás szőrű tacsó ered-
ményeit az egyik, aki megalapozta, az Amigo von Sternbush német import volt.

Ugyanebben az időben a tacsók mellett Magyarországról ajándékba kaptam egy
berni pásztorkutyát; mint minden svájci pásztorkutya, gyönyörű trikolór színű volt.
Fekete alap, fehér és tűzvörös jegyek. Nagyon szép kutya volt Misi. A nevét Bogdán
Imre barátom adta, aki elhozta a magyarországi Rózsahegyi kennelből. A nyakán volt
egy nyílhegy alakú fehér foltocska, és ezért nevezte el Nyilas Misinek. Sokáig volt
nagyon jó házőrző kutyánk és egy jól kiképzett munkakutya, sok mindent tudott.
Amerikába költözésem után későbbi feleségemhez, Melindához került. Sokan meg-
csodálták a szépségét, mert masszív, nagy, erőteljes kutya volt, a fajta szépségét min-
den tekintetben magán hordozta.

Utána három évet Amerikában éltem ('88 decemberében távoztam végleg Romá-
niából). Ott is hamar kitudódott, hogy küllembíró vagyok kutyaversenyeken. Talál-
koztam az Amerikai Kennel Klub néhány képviselőjével, és Tucker Johnson, akinek

éppen a négyesfogatával dolgoztam, arra kért, hogy a Jack nevű magyar vizsláját egy mezei versenyre készítsem fel. Vizsgáljon le, és így tenyészthetővé váljon. Jack akkor hároméves volt, aránylag finom csontozatú, kicsit az amerikai kutyákra emlékeztető, szerintem túl finom alkatú kutya. Az első két-három hétben semmit nem értem el vele. Az alapvezényszavakra sem sikerült megtanítani. Próbáltam „sit down” és más angol jelszavakat, de semmire sem reagált. Különben szelíd volt és igen jó orrú. Egyszer kint voltam a mezőn a kutyával, mellettem ott segédkezett egy springer spániel is, és Jackre ráordítottam, hogy: „ülj le már, a fene egyen meg!”, amire a kutya rögtön lecsapta a hátsó felét, s ült. Úgy nézett rám, mintha értett volna valamit. Hát persze, az idegenbe szakadt magyar könnyen kezd magában különböző szép meséket gyártani a magyarságról. Én is úgy gondoltam, hogy a kutya magyarul megértett. Próbáltam a többi jelszavakat, „feküdj”, azt is végrehajtotta, és csodálkoztam, hogy ezeket a vezényszavakat honnan tudja, hacsak nem a magyar vér, a magyar eredet ütközött ki belőle. Megkérdeztem a tulajdonost, hogy honnan van ez a kutya, és kiderült, hogy egy Denis Börzsön nevű tenyésztőtől származott, aki minden kutyájának az alapvezényszavakat magyarul tanította meg.

Egyszer fácáncsirkékért ment Tucker, mert a területén gyakran engedett ki fácánokat, és rendezett társas vadászatokat, ami többé-kevésbé a szociális érintkezés egyik formája volt. Denis Börzsön, kicsi, sűrű ember, odajött hozzám, bemutatkozott, hogy: Kelemen Atilla, ő pedig bemutatkozott, hogy: Burján Dénes. Így rögtön kiderült, hogy honnan tud Jack magyarul.

Hazajöve Amerikából, első kutyánk a Baka nevű magyar agár volt, egy érdekes egyéniség. Valamikor pályán futott, igen eredményesen. Kissé angol agaras volt, azért is volt olyan gyors. Sok versenyt nyert, aztán a versenypályán megsérült, összetört a feje, a hátsó lába, elegánsan, öregurasan sántított. Különben igen-igen intelligens volt. A Ménteleptől kb. egy km-re laktunk, ő azt végigbaktatta, forgalmas útkereszteződéseken is átkelt, és meglátogatta kutyaszíve választottját, egy keverék kutyahölgyet a Méntelepen. Amikor megunta az ottléteket, haza is jött egyedül. Eléggé öntörvényű volt, de ez az agarakra különben is jellemző.

Penny (Penelope) golden retriever volt. A legjobb, legszebb, legalkalmazkodóbb kutyáink egyike. Gyönyörű külleme, örök vidám természete mindig emlékezetes marad. A fajtaleírás, mely az angol fajták esetében elég szűkszavú, rögzíti, hogy „arckifejezése vidám kell hogy legyen”. Ezt a felhőtlen vidámságot hozta közénk Penny azokban az években, amíg velünk lehetett.

Feleségemnek akkor már volt a már említett Amigótól származó Igor nevezetű, szintén fekete-cservörös, kiállításokon nagyon sok díjat nyerő, szálkás szőrű kan tacskója. Igor annak dacára, hogy kimondottan családban felnőtt kutya volt, mégis harapós lett, illetve aki neki nem tetszett, azt megpróbálta megbüntetni. Nagyon sok jó kölyke lett.

Kiállításról, éppen Moszkvából került hozzánk egy másik agár, a Pille névre keresztelt whippet. Pillének apja is, anyja is világgyőztes volt, tiszta fehér, igen jó formákkal. Nagyon sokat nyert, pedig szívből utálta a kiállításokat. Méretben és anatómiájában rendkívül jó küllemű volt. Igazán megszerettük Pillén keresztül a whippetet, és ha családi kutya kellene nekem, nagyon gondolkoznék, hogy ne éppen egy whippet legyen, amelyet magunk mellett tartanánk.

Két szálkás tacskó is került hozzánk egymás után, az egyik a Rézi nevű szuka, ugyanattól a Ruzsics Károlytól. Magyarországon született Théba Rézi, hiszen a Théba Kennelből származott, kicsit túl könnyű, túl filigrán volt, óriási temperamentummal, nagyon jó szőrrel, és nagyon hamar megszokta azt, hogy új helyen van. Kilovagolás esetén kilométereket tudott a lovak mögött ügetni. Jó mozgású, jó felépítésű szálkás szőrű tacskó szuka volt.

Őt egy Frédi nevű kan követte. Frédi rendkívül kedves volt, és a szálkás szőrű tacsókó minden jó tulajdonságát egyesítette, de kétéves korában nyomtalanul eltűnt.

Akéla nevű alaszakai malamut kutyánk egy furcsa adósság fejében került hozzánk. Miután néhai barátunk, Cseke Tibor, akinek már tetemes összegű tartozása volt ki nem fizetett állatorvosi gyógyszerek miatt, úgy gondolta, hogy ezzel a kutyával fogja törleszteni részben az adósságot. Sosem gondoltam arra, hogy alaszakai malamutot tartsak, ettől függetlenül Akéla felnőtt a családban, szép kutya lett, de az alaszakai malamut kialakulását okoltam, hogy ő is olyan korlátolt volt, mint az összes ilyen jellegű kutyák. Én azzal magyaráztam, hogy a malamutok, huskyk szocializációja a sok-sok generáción keresztül abból állt, hogy egy egyméteres láncon kikötve ültek a hóban, amikor éppen nem voltak munkára fogva.

Őt követte Kalandor. Pogány Gábor Benő és Mikó Dianna, akik Európa- és világgyőztes erdélyi kopókat tenyésztettek, egy időben a magyar agár tenyésztésével is megpróbálkoztak. Ott született nálunk a Kalandor (kezdetben Ata) névre keresztelt, fekete-fehér jegyes magyar agár. Teljesen a feleségemhez kötődött, annyira, hogy a fürdőszobába is nehéz volt bemenni tőle, hiszen ott is vele szeretett volna lenni. Nagyon kemény házőrző kutya lett, sajnos ő is harapóssá vált, és ez lett a veszte is, mivel szabadon járt, csúfos véget ért szegény. (A falu végén lakó kutyák sorsa és végzete ez.)

Az egyik szobrász barátomnak annyira tetszett, és Kalandor is érdekes módon elfogadta őt, hogy szobrot készített róla, két példányban van itt a bejárati lépcső két oldalán.

Egy erdélyi kopó is került hozzánk. Egy híres magyarországi tenyésztőtől, egy nagyváradi tulajdonoson keresztül kötött ki végül nálunk. Sajnos lelkileg sérült volt, nagyon rossz körülmények között nőtt fel. Nálunk nagyon kedves házi kutya lett belőle, jó házőrző és szép. Mosolygott, ha valaki hozzászólt, annyira örvendett minden szép emberi szónak (ez valószínűleg a rossz szocializáció eredménye volt). A szép szót „meghálálva” kimondtán mosolygott. Ezt néha félre is értették, azt hitték, hogy vicсорít. Tizennégy éves koráig élt nálunk.

A Tigris és Puma két ír farkasagár volt. Tigris csodálatos kutya volt, nagy, jó csontozatú, holland kannak és magyarországi szukának volt a kölyke. Sokszor nyertünk vele kiállítást. Elég volt, ha az udvaron feküdt, biztos senki nem mert bejönni az udvarba, hiszen a majdnem százkilós kutya olyan tekintélyt parancsoló jelenség volt. Már csak ha felállt, még ugatnia sem kellett, mindenki megrettent tőle, holott az óriási fizikai erőre képes testben egy nagyon szelíd, galamblelkű kutya lakozott. Neki szereztünk egy Puma nevű társat, egy fahéjszínű szukát egy magyar tenyésztőtől, a Magyar Ebtenyésztők elnöke, Koros Bandi segítségével kaptuk. Szép két kutya volt, nagy udvart igénylő, de rendkívül reprezentatív állat. Nem is csoda, ha ezek a hatalmas kutyák a brit szigetetről kiirtották a farkast. Aki csak látott életében ír farkasagárt, az el tudja róla képzelni, hogy akár egy farkassal is sikeresen megvívjon.

Figura nevű szálkás szőrű tacskónk a következő a tacsókók sorában. Az elmúlt negyven évben többé-kevésbé mindig volt szálkás szőrű tacskónk. Ez a legutolsó, illetve utolsó előtti, aki most is itt fekszik mellettem, most már 11 éves. Sokféle lovas és kutyás meghívásunkra általában ha külföldre hívtak, azért mentünk autóval, mert Figura is mindenhova velünk utazott. Nemcsak nagy egyéniség, de érdekes módon nem tartja kutyának magát. Néha, mikor a kutyatársaság fegyelmezésre szorult, és elkiáltottam magam, hogy „kutyák, kifelé!”, ő félrenézett, tudtunkra adva ezzel, hogy ez a rendcsinálás csak a „kutyákra” vonatkozik, de nem rá. Mulatságos látni, hogy ez a kis kutya egyéniségével hogyan nő a többiek fölé. A legcsodálatosabban alkalmazkodó kutya, igazi jó társ lett belőle. Azt szoktuk mondani, hogy Figura mindent megért, mindent le tud kommunikálni. Már előre rettegünk, hogy mi történik majd, ha nem lesz a Figura velünk.

Most három körülbelül egyidős kutyánk van, Figura, a Bence nevű magyar vizslánk, aki származásában igen előkelő ősökre tekint vissza, hiszen a valamikori világgyőztes Máta-kutyák, a Farkasházi Miklós kutyái is benne vannak a negyedik-ötödik generációban. Bence egy erőteljes, kemény magyar vizsla, nem igazán a mai trendeket követi. Ő az az igazi kutya, aki úgy tudta hozni a lőtt rókát, hogy a 8-10 kilós róka meg sem kottyant neki. Amellett jó házörző kutya, és minden tekintetben csak díszére válik a magyar vizslának.

A hármast kiegészíti az Ami nevű (Amáliából rövidített), hannoveri véreb szulánk, ő is 11 éves már, német, illetve szlovák eredetű kutya, ő is a családi kutyáink egyike most. Ahogy öregedett, egyre féltékenyebb lett a feleségemre, és úgy gondolta, hogy élete megkeserítője éppen a szálkás szőrű tacskó, Figura. Vérbosszút esküdött ellene, aminek a következménye az lett, hogy már körülbelül négy éve nem lehet együtt tartani őket, hiszen Ami élete értelme ma éppen az, hogy valahogy Figurától megszabadítsa a családot. Ez nehézségeket okoz, hiszen mikor az egyik az udvaron van, a másiknak bent kell lennie; de mindhárom kutyánk olyan kedves, hogy egyikre sem tud az ember igazán haragudni. Figura és Ami szukák, Bence a kan, ő ettől a viszálytól igazi férfimódrá távol tartja magát.

Emellett volt Aminak egy csodálatosan szép, Brill névre keresztelt kölyke, sajnos hároméves korában mérgezés miatt elpusztult. Brill is érdekes módon maradt meg nekünk, hiszen kilenc kölyök született. Mivel decemberi kölykök voltak, itt nőttek bent a konyhában. Brill 3-4 hetes korában kiválasztotta a feleségemet gazdának, és mindenhova követte, ezért őt nem adtuk oda senkinek. Nagyon sajnálom mai napig is, hogy már nincs közöttünk.

A legutóbb hozzánk került kutya Fanni, egy Lokodi Zsolték által tenyésztett szálkás szőrű tacskó. Anyai ágon benne van az Igor nevű kutyánk, az apja pedig a két évvel ezelőtti brazil világgyőztes. Ez igen előkelő származás. Nagyon kommunikatív, nőies kis kutya, mindenfélét megtanult itt Figura mellett, és most ketten azok, akik legtöbbet vannak velünk. Fanni is, mivel a 24 órából 24-et van a feleségemmel, sok mindent tud, és ma már ő is olyan szinten kezdi az emberi beszédet megérteni, hogy néha egészen mulatságos események történnek Fanni és Figura körül.

Ezek lettek volna nagyjából azok a kutyák, amelyek ilyen vagy olyan nyomot hagytak az életemben. Végiggondolva ezt az elég népes, tarkabarka falkát, hiszen sok fajta és sok példány került a közelünkbe, vallom, amit Konrad Lorenz írt, hogy lehet kutyák nélkül élni, de nem érdemes.

Úgy látszik, az életem úgy telt el, ahogy megfogadtam, életem nagyon nagy részében voltak körülöttem kutyák. Valóban nagyon színessé és sokkal kellemesebbé tették az életemet. Merem remélni, hogy néhány kutyánknak is boldogabb élete volt mellettünk.

Tartoztam nekik ezzel a vallomással.

KÁNTOR LAJOS

KUTYAVILÁG

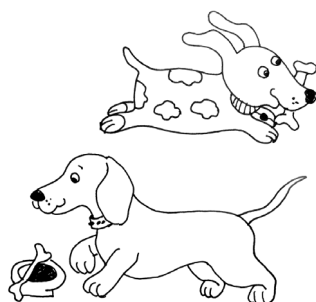
A MIKES KELEMEN UTCÁBAN

Jelentés irodalomközelből

■ A Mikes Kelemen utcát (a kolozsvárit és benne a 15-ös számot) nem magyarázom – aki nem ismeri, annak amúgy is hiába magyarázkodnék, legfeljebb Mikes legendás hűségét emlegethetném –, a kutyavilág viszont értelmezésre szorul. Az akadémiai helyesírási szótárban kettőbe írva találok: kutya világ. Ez így nyilván a rosszra utal, mint a kutya élet, a kutya hideg vagy akár a kutyaházi, holott itt nálunk nem erről van szó.

A Mikes Kelemen utca 15-ben jó negyven éve meghonosodott kutyavilág egyszerre jelenti az udvart, a folyosót, engedékenyebb pillanatainkban az előszobát, a konyhát, olykor a benti tereket is, egy gyors számbavétel erejéig; mint ahogy valamikor jelentette a kertet – de mára az inkább amolyan macskaparadicsom, Lilike bosszúságára. Amiért viszont ő is hibás. De még maradok az előtörténetnél, megismételve a legfontosabb tényeket a negyedszázada írt elbeszélésből (*Megbolondult a kutyám*). Sőt azelőttre is visszamegyek.

Anyai nagyszüleim idejében bizonyára elképzelhetetlen lett volna a polgári rendet ezen a telken kutyával bepiszkítani, házórzásra meg nem volt szükség, a gyümölcsöskert békéjét sem fenyegette semmi. Amikor viszont mi, a két óvodás fiúval, egy Dónát negyedi bérház hetedik emeletén laktunk, a szüntelen rimázkodásra az volt a lehetséges (szokásos) válasz: ha nekünk is kertes házunk lesz, majd akkor... Ez pedig a múlt század hetvenes éveinek legelején bekövetkezett, mégpedig a Mikes utcai családi ház földszintjét vehettük birtokunkba – és nemsokára az első német juhászt. Innen már valóban a kutyavilág következik (a kulturális mellett, a családi részeként), egymást

Tapasztalatszerzésben és értelmezésben nem kívánok versenyre kelni akadémikusunkkal, Csányi Vilmoossal, sem a Columbia Egyetemen pszichológiát és etológiát tanító Alexandra Horowitzcal (*A kutya szerint a világ* című könyv szerzőjével) vagy kolozsvári szakembereinkkel, Bogdán Imrével, Madaras Péterrel.

követő hét kutyával, ötödfél évtized alatt. Ez ugye már tekintélyes múlt; persze tapasztalatszerzésben és értelmezésben nem kívánok versenyre kelni kiváló akadémikusunkkal, Csányi Vilmossal, sem a Columbia Egyetemen pszichológiát és etológiát tanító Alexandra Horowitzcal (*A kutya szerint a világ* című könyv szerzőjével) vagy kolozsvári szakembereinkkel, Bogdán Imrével, Madaras Péterrel. Bence unokám kutyatenyésztői és versenysikereire nem nekem kell büszkének lennem, bár nem kizárt, hogy apja és nagybátyja kutyás emlékei a gének útján... De erről még nem olvastam, bármennyire érteni vélem, hogy ember és kutya évezredek együttélése mi mindent rejteget. És helyeslően olvasom: minden kutya egyéniség.

Íme az én példáim:

Két lábon járt

■ Nem tudom pontosan behatárolni, melyik évben lett a miénk Morzsa. Egyszer csak itt volt. Vagy a kapun engedte be valaki, vagy a szomszédos zsinagóga kerítésén préselte át magát egy kis rókaképű, vöröses szőrű kutyus, feljött a folyósóra, bekérezkedett a konyhára. Hamar megszerettette magát. Persze mind a négy lábát használta, különös képességére azonban hamar rájöttünk. A konyhaszéken felejtett májpástétom porcelántányérját a földön találtuk, épen. Morzsa ettől kezdve nem titkolta, hogy tud ő két lábon is járni. Nyilván egy erre járt cirkuszból szökött meg, könnyeltük el a tényt. És percre sem vetettük szemére, hogy nem „fajtisza”, jöllehet valamilyen nemes fajtát gondoltunk a házhoz kapcsolni.

Az már Laci és István gyermeki követelésének lett az eredménye, hogy nem túl sok pénzért szereztünk egy nagyjából hasonló méretű, sima szőrű tacskót, barna „földszintes kutyát”. Janikovszky Évának (könyvének) köszönhetően Tacsipacsi lett a neve. Törvényesen – tacskó apától – nemsokára szült szép, egészséges kölyköket, egyet-kettőt el tudtak adni a fiúk (a jövedelem nyilván az övék maradt), a többit elajándékozták. Aztán történt – Tacsipacsi emberi korra átszámítva már vénséges vénnek, kilencvenévesnek számított –, hogy megjelent egy kis fekete kan az udvaron, felcsinálta a mi Tacsipacsinkat, ő pedig megszült egy életképtelen szörnyet, nem kis ijedelmünkre. Kevéssel később, az élet rendje szerint, tacskó nélkül maradt a ház.

Magasugró bajnok

■ Flypről, a szürke schnauzerről nálam többet Laci fiam tudna mondani. Ő meg István tornáztatta naponta, szemet gyönyörködtetően fejlődött Flyp a magasugrásban, atlétikus alkata kikövetelte, hogy megmérettessék versenyen is – egyelőre csak a Szatmárnémetiben sorra kerülő szépségversenyen. Ő volt az első kutyánk, aki fölfelezte a régi újságokat, folyóiratokat a lépcsőfeljárónál, ebből azonban nem lett közöttünk konfliktus, elszállításra váró, kiolvasott példányokban kárt tenni nem számított bűnnek. A bűnt egy korábbi állatorvos barátunk követte el: az esővel sújtott versenyen Flyp megfázott, tüdőgyulladást kapott, a nem fertőtlenített injekciós tűvel beléje oltották a szopornyicát. Egy hónapon át küzdött a kórral, gyógyszer nem segített – a kertben temettük el.

Princ és Gonzó kalandjai

■ A historikus igazság megkövetelte volna, hogy a német juhászokkal kezdjem házunk (utcánk) kutyavilágának felmondását, már csak azért is, mert tőlük, általuk szereztem valós ismereteket kutyapszichológiából. Leszámítva a pár hónapra kölcsönbe fogadott Argót, ők ketten, Princ és Gonzó voltak azok, akik itt éltek végig az éle-

tüket. (Emlékezetem szerint Tacsipacsi már nem egészen fiatalon került a Mikes Kelemen 15-be.) Princ a 13. szám alatti zsinagóga udvarán, félelmetesen vad anyja mellett „szocializálódott”, fél éves korában vásároltuk meg, fiaink egyezkedését követően került át a kerítés innenső oldalára, a kutyaóllal együtt. A kert végében volt Princ otthona, esténként a gyerekek (a szomszéd, a volt tulajdonos, a gondnok kérésére) átengedték a megnyitott hátsó ajtón az anyjához. Ennek kárát egy késői órán a zsinagóga előtti harci térbe keveredett macska látta, valamint a szörnyű zajra felriadt környékbeli lakók; később fényképész barátom hívta ki maga ellen a sorsot, azaz a láncon lévő Princet: hergelte, mert mindenáron a vicsorító eb száját akarta lencsevégre kapni – ami sikerült is, de közben Princ elszakította láncát, nekem kellett a fotóst kimentenem veszélyessé vált helyzetéből.

Ettől eltekintve Princ itthon békésen viselkedett, általában kívárta nyugodtan, hogy sötétedés előtt befuthat a lakásba, megkeres a dolgozószobámban, ide áll az írógép mellé, csendben kiköveteli, hogy megsimogassam a fejét; aztán futott ki az udvarra, kertbe, éjszakára eltúrta a láncot. Utóvégre házörzőnek szerződöttük. Kialakított türelmét még akkor is megőrizte, amikor a kínai szérum okozta fekély miatt a száját meg kellett operálni. Én vittem el pórázon az állatkórházba, borjúnak elégséges altatómennyiséggel sikerült eltatni, másnaptól vittem neki az ételt a kórházba, gyógyultan hozhattam haza. De hetekig vigyáznom kellett, amíg elmúlik a gyanakvása, és visszaáll a régi barátság, szeretet. (Az öregkorban kiújult betegség és eltávózása okozta szomorúságunkat nem részletezem.)

Gonzó 1988 őszén, bukaresti tömbházlakásban látta meg a napvilágot (Laci szerezte barátjától), négyhetesen hálókocsin, kabát alá rejtve utazott Kolozsvárig – a szigorodó diktatúra feltételei közt szerencsére észrevétlenül. Következő nyárig-őszig tökéletesen alkalmazkodott a gazdasági körülményekhez, húshoz-csonthoz nemigen jutott, a hulló gyümölcsöt megszerette, sőt megtanulta a diófa alatti termést feltörni. Igazi meglepetést később kezdett okozni, már a forradalom (az állítólagos) után. Az már korábban kialakult, hogy éjszakára kijöhet a szűk kutyaudvarnak kiképzett térből, döngetheti az utcai kaput, megugatja az elhaladó járókelőket. Ahogy a kötet címet adó novellában megírtam 1990-ben (*Megbolondult a kutyám*): „A kapun belül, úgy másfél méter magasságban található a levélszekrény, amelyet egy szeg tart bezárva. Gonzó rájött, hogy megfelelő számú döngetés után a szeg enged, kihull, és ő hozzájuthat a friss lapokhoz. Néhány hétre elutaztunk, s ezalatt rászokott a Szabadságra, a *Helikonra*, sőt a *Keresztény Szóra* is. Ami viszont ennél súlyosabb, a sógoromnak járó *Adevărul în libertate* (Igazság a szabadságban) néhány számát is szétolvasta. Ez pedig, tekintve a lap uszító cikkeinek mennyiségét, ártalmas a Gonzó egészségére. Különösen ha figyelembe veszem, hogy amióta a sajtóval ilyen behatóan foglalkozik, nem nyúl a dióhoz. Elhatároztam: ezután csak éjfélig tart a Gonzó szabadsága. A gyógyulás jeleként érzékelem, hogy ismét rákapott a dióra.”

A novella megjelenése után még történt valami – ezt nehezebb értelmezni. Vártam egy Szócs Géza-kéziratot, amely késett. Reggel a levélszekrényhez sietve, a földön ott volt a félig megrágott Szócs-szöveg. Valamennyire rekonstruáltam.

Nem vitt rá a lelkem, hogy Gonzót összeszidjam.

A szabaduló művész

■ Kilencedik éve regnáló kutyánkat Lilikének keresztelték az unokáim. (Istvánék hozták Bogdán Imrétől, a testvér-tacskó, Mignon ment tovább Budapestre.) Tisztességes kotorék eb, sima és drótszőrű szépséges, csinos keveréke, gyors lábú, az udvar különböző sarkain mély gödrök tanúskodnak rendszeres munkájáról. Egyébként a folyosón áll az ólja. Napközben, ha itthon vagyunk, az övé az udvar. (Még Gonzó ide-

jében a kapualj felé épült egy zárható dróthálós ajtó.) A kert irányában a kerítés jelenti a biztosítékot, immár megerősítve. Lilike ugyanis négyszeresen bizonyította, hogy noha nagyon szeret minket – az utca szabadságát legalább ugyanennyire. Kalandjait – mikor és merre, mennyi időre szökött el, kikkel találkozott, honnan sikerült, már-már reményt vesztetten, visszaszereznem – nem mesélem. Mindig boldogan futott hozzám, amikor idegen környezetben, akár lakónegyedi lakásban rátaláltam. Azóta megtanulta, hogy a kertbe (póráz nélkül) akkor sem mehet, ha nyitva a kertajtó.

Lilike nagyon okos. Csak rá kell nézni a fejére. Ha épp annyi szót nem is ért, amennyit Csányi Vilmos lehetségesnek tart, jól tudunk kommunikálni. Emberi szóval. Egy kicsit lopós azonban. Igaz, nem ételre vadászik illegálisan. A legváratlanabb helyekről próbál megszerezni magának egy száradó blúzt, törülközőt, takarót. Beviszi az óljába. Még szívesebben alszik rajtuk a szobánk ajtaja előtt.

Neki is van már irodalmi, olvasói tapasztalata, múltja. Egy előszobai polc-zuhanás következtében folyóirathalmaz került a folyosó végébe. Hetekig nem jutottam hozzá, hogy eldöntsem, minek keressek új helyet, mi mehet a kukába. A gondolkodási idő alatt Lili is gondolkodott, eldöntötte, hogy mire érdemes kíváncsinak lennie. A *Látóhatárt* választotta. Pedig választhatta volna a *Szovjet irodalom* egykori példányait.

Lilike egy sportban specialista. A Kalota átúszásában. Szeniorként. Ezért már elég türelmesen viseli, hogy a szállítódobozban kell maradnia, amíg az autóval kiérünk a zentelki malomba. Ha éppen nem esik, irány a mező és a víz.

Versenyben vagyunk a Kalota szeretetében.

Rákóczi úti ráadás

■ Ismertem egy Fülöpöt, kocker spánielt, a Márkos Berciékét. Preferanszpartiink alkalmával előszeretettel engem ugatott a Bolyai utca emeletén. Mostanában II. Fülöppel van sűrű találkozásom, a Rákóczi úti szerkesztőség udvarán, teraszán. Ő nem barna, hanem éjfékete. Labrador. Gazdái szerint Ő – Ő, Ő, Ő – nem lehet II. Fülöp. Ő Szép Fülöp. Lassú járású, megfontolt. Mindenki iránt érdeklődik, csupán a közeledése szelídebb, mint a mi Lilikénké. Hovatovább ő lesz a Korunk jelképe. Akkor viszont neki is meg kell tanulnia olvasni. Aztán pedig írni.

Még nem próbáltuk összeengedni Lilikét és Fülöpöt. Félek, nehogy Lili túl agresszíven érvényesítse női fölényét.

GÉCZI JÁNOS

Kentaur

Nem jár, pedig járhatna a vízen.
 Már nem az. Már másmilyen.
 Korábban, azelőtt, hamarább
 teljesen másféle egésznek rémlett
 benne a részlet, a darab, a hányad,
 s nem ígérte, hogy afféle másik
 szóvá alakul. Inkább volt teljes
 a töredékében, amivé válhat,
 azt nem vesztette magában el.
 Részeiben lehetett ép. Zúzatlan
 az elemében. Nem pofázik,
 ha a teljeset akaró részre vágják,
 és azt nem találja meg abban,
 aki hitte őt, s tenyérrel nem vágja
 háton, mert darabokra szedve
 a látatlanságba ejti,
 mint hidat a hídfő a ködben.

*

A kentaur hány világban él,
 ámbár a teste kettő világ,
 és a nyelve mindig is a másiké?

Végtére, megvallva, nem ló és ember keveréke.
 A halé és asszonyé. Sasé és apostolé.
 Mendelé és a Mirabilis jalapáé.

A kentaur mindenkör valami,
 ami más. Szemközt van és
 csupa-csupa szólítás!

*

Kutyáé és emberé akart volna lenni,
 ebben több a szilajság, és nehezebb az altest,
 mint a reáillesztett törzs és koponya,
 abban több a hűség és a függő tekintet,
 de a sors, tudható, ilyen a sors természetete,
 közbeszólt, a maga alkatát követve
 formázza az átmeneti lényeket.

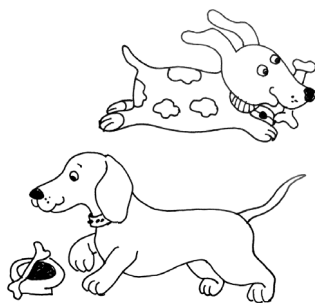
A kentaur öreg, alkalmatlan a délutánra,
mondja, de egyebet is gondol:
harminchárom év után
már senkit sem lehet megváltani,
mert a bűn, miként a gyapjút a moly,
szétrágja az élő test szövetét.
Erre a korára az embernek narratívája lesz,
elkezd az idő fonálára felfűzni a napokat,
s emlegeti, melyik a hétfő, és melyik a péntek,
de mindannak az akarásától,
ami végtelen és örök, megszabadul.
A kentaurrá válás akként kezdődik,
hogy a kentaur dokumentálja azt, ami.
Együtt kezd élni önmagával,
mint a szeg, amelyet nem vertek bele a fába,
s megeleégszik a nedves levegővel,
amely rétegről rétegre bontja a rozsdával el.
Ugyanott élni másként,
mint ahol élni adatott mindaddig, nem lehet.
A test kettőt képvisel ugyan,
de magamagával azonos.
A lélek az, ami dupla lesz,
kezet utánoz, olykor bordát,
hol ezt, hol azt a testrészletet,
mintha, pedig dehogy,
a hozzája tartozónak, a nehezekének
így könnyebb lenne.
Pusztán több lesz idővel,
mint, ami elviselhető.
De mi az, ami,
vakbél a vastagbélből, kizáródik
s begyullad és fáj?
Akad lény, ugyancsak félemben,
aki alul huszadik század,
de fenn felhőkben áll, és sok másik idők darabjaiként
viseli magán az egybeforrást.

SELYEM ZSUZSA

EGY DEMOKRATA ÉRZELMŰ PANELTACSKÓ FÖLJEGYZÉSEIBŐL

■ **(Hol lakom)** A jónál is van jobb, a bentnél is van bennebb, bár a legjobb kívül. Szóval: mondjátok nekem egy olyan tacsikót, aki nem harcolta ki, hogy gazdája ágyában aludhasson. Nálunk Ferónak van a legnagyobb ágya, na, például ott, de miután ő korán elmegy iskolába, amint Zsófi ajtaja kinyílik, én besurranok hozzá, és mire visszajön a fürdőszobából, már az ő paplana alatt szuszogok csöndesen. A paplan alatt! Mennyei érzés. Futok a jó füves réten, remek illatok, futok, ameddig csak akarok, de valahol tudom, hogy bármerre futok, vagy Mimi, vagy Feró, vagy Zaki, vagy Zsófi ott van, gyorsan futok, és mindenütt otthon vagyok, ha megszomjazom, ott a patak, iszom kicsit, és futok tovább, szép kutyát látok, odafutok hozzá, próbálom megszaglászni, de nagyon magasan van a hátsója, kicsit ugatok, hogy vegyen észre engem, mire ő nyugodtan rám néz, és bekapja a fejem – erre felébredek, huhh, ezt most megúsztam, jó itt a paplan alatt.

■ **(A Rét)** Úgy lehet oda eljutni, a legjobb hely a világon!, szóval úgy lehet oda eljutni, hogy a bejárati ajtó előtt álldogálok, míg észrevesznek, fel-alá járkálok, míg észrevesznek, kopogok jó hangosan a körmeimmel a padlócsempén, míg észrevesznek, az ajtó és Zsófi íróasztala közötti félúton végighasalok, legcukibb pofámmal szuggerálok Zsófit, míg észrevesz, odamegyek hozzá, és kaparom a lábait, míg észrevesz, és már indulunk is a Rétre. Nem azért mondom, de ez napi egy óra keserves meló. De a Rét! Pardon, a Rét!!! Nem is Rét, hanem Park, Árkádia és Agora egy személyben, van gyepek, bokrok, van napsütés és árnyék, van sok

A gyerekek a legboldogabbak, ha találkozunk, Zsófi még meg is mutatja mindegyik pöttömnek, hogy nyitott tenyérrel közeledjen egy kutyához [...]
Zaki pedig, nem tudom, mondtam-e, hogy ő doki, állatorvos, te!, szóval Zaki szokott is járni iskolákba, hogy a gyerekeket megtanítsa, hogyan kell velünk kommunikálni.

kutya, és van sok ember, és mi, kutyák vagyunk többen! Vannak kicsik és nagyok, ifjak és vének és közepesek, vannak fiúk, és vannak lányok.

■ **(Balhék)** Ezt a dolgot Zakitól hallottam. Rendszeresen bevisznek hozzá a rendelőbe alig szuszogó, széttépett kutyákat. Ő bevarrja a sebeket, perfúziót ad, orvosságokat, oké, ez van, valakinek össze is kell varrni őket. A harci kutyákat. Arra szoktatják, hogy marjanak, ameddig mozogni tudnak. Úgy szoktatják erre, hogy ott hagyják egyedül a kölyköt egy zárt területen, jön egy-egy idegen ember, és megveri. És megint jön, és megint megveri. Aztán jön a gazdája, és enni ad neki. Remekül megtanulja, hogy egy idegennel szemben az az egyetlen esélye, ha ő öli meg. Mikor meg felnőtt, akkor a gazdája berakja egy ketrecbe, autóba, és viszi verekedni a gödörbe. Egy másik harci kutyát egy másik ember ugyanígy. A népek fogadnak, ki nyer. A gazdák ebből élnek, mint Marci Hevesen (nem én), a kutyák a nyereség igen kis részéhez jutnak. Pont, mint a popsztárok: éppen annyit kapnak enni, hogy minél több balhét végigcsináljanak.

■ **(Tánc)** Mimi újabban jár szalszázni. Itthon is folyton lépked mindenhová, forog, emelgeti a karját, emelgeti a lábát, mégsem lesz körülötte tócsa. Szerintem ez érdekes. Mimi mégis morcos, miért van az, hogy sokkal jobban táncolnak azok a lányok, akik három éve járnak, mint ő, aki két hónapja. Sehogyan sem érti a dolgot, én sem. Főleg a tócsa hiányát nem. De Mimi aztán elmesélte egyik álmát: én, Marci, a paneltacskozó szalsza léptekkel táncolok feléje, mind a négy lábam tökéletesen mozdul, s mikor a píruett következik, akkor két hátsó lábamon forgok, mint egy balerina. El tudjátok képzelni? Sejtettem. Erre csak Mimi képes, az én jószagú gazdám!

■ **(A többi kutya)** A kutyák is persze nagyon sokfélék, engem mostanában leginkább a lánykutyák érdekelnek. A legszebb lány mind közül Juna. Finom jelenség, kissé talán túl óvatos, szeret gazdája lábánál üldögélni, de ha kedve tartja, ő is fut körbe-körbe velem. Isteni érzés. Egyébként csöppet sem hasonlít hozzám, csak annyiban, hogy ő is kicsi, de orra például szinte nincs is, annyira finom, törzse rövid és gömbölyű, selymes, puha, ezüstösszürke a bundája, és egyáltalán nem pincsi. Tudom, tudom, van közöttük is vagány, egyáltalán nem vagyok előítéletes, végül is semmi bajom a pincsikkel, inkább elkerülöm őket, és kész. Nekem általában nem szokott bajom lenni az élőlényekkel, nem is értem, miért hisztiznek a Réten az emberek, ha egy vagabundus kutya feltűnik, abszolút oké srácok meg csajok, a nagy bunyók nem ilyenkor és nem itt vannak. Ez egy nyugis hely, parkórral, meg minden, aki elvileg meg is büntetheti Zsófit vagy Mimit (általában velük szoktam ide eljárni), mert hiába írtak petíciót, hogy marhaság kitiltani a Rétről a kutyákat, van egy másik embercsapat, aki abban leli örömét, hogy problémákat találjon ki. Mert például mi az, hogy a gyerekek érdekében kell kitiltani minket innen? A gyerekek a legboldogabbak, ha találkozunk, Zsófi még meg is mutatja mindegyik pöttyömnek, hogy nyitott tenyérrel közeledjen egy kutyához (ez esetben ez a kutya én vagyok), hogy lássa (lássam), nincs kő a kezében, vagyis, hogy nem akar a kölyök minket bántani. Na, ez mondjuk igaz. Zaki pedig, nem tudom, mondtam-e, hogy ő doki, állatorvos, te!, szóval Zaki szokott is járni iskolákba, hogy a gyerekeket megtanítsa, hogyan kell velünk kommunikálni. Amit én szeretek a gyerekekben, az legfőképpen a szaguk! (Már ha nem ijedtek meg valamitől.) Azt is szeretem, hogy ők is futkároznak, meg az sem utolsó szempont, hogy ahhoz, hogy egyben lássam őket, nem kell kitörnöm a nyakamat.

■ **(Csont)** Nem egy főnyeremény vegetáriánus gazdák közé keveredni. Szerencsére ezt Zsófi is tudja, és aránylag egészen barátságos a szomszédnével, akinek a kopogtatását én a paplan alól is kristálytisztán hallom. Hátracsapom a fülem, és nyalogatva a számat uzsgyí az ajtóhoz. Senki nem kopogtat oly gyönyörűen, mint Kati néni, mikor hozza nekem a csontokat. Ma például egy jókora disznóbokát kaptam, pompás porcogókkal, inakkal, fenséges illattal. Ezt én persze megpróbáltam a paplan alá bevinni, de valamiért Zsófi soha nem engedi. Képes megfogni a csontomat, és kiviszi a konyhába, a tálkámba. Ha jobban meggondolom, a tálka sem egy veszélyes hely, még soha senki nem próbálta kienni belőle azt, ami az enyém (én kaptam Kati nénitől!!!), mégis azt érzem mindig, hogy olyan helyre kell dugnom a csontomat, ahol akkor is az enyém, ha már nem vagyok éhes. Burzsuj érzés, nem vagyok büszke rá.

■ **(Vendég macskák)** Nekem úgy általában semmi bajom a macskákkal, tisztelem őket meg minden, ha kint a játszótéren találkozunk, képes vagyok annyira közel menni hozzájuk, hogy érezzem a szagukat. Eszem ágában sincs nekik szökni, engem érdekel, hogy mire képes valaki zéró orral. Na de a vendégmacskák, azok valahogy mégiscsak furcsák. A panelünk, tudjátok, azért nem olyan vészes, első emelet, van jó nagy erkély, ki lehet szaglászni a résen. De az erkélyünket a környékbeli macskák is meg-meglátogatják, fölmásznak a szőlőindákon, s már itt is vannak.

Mi több, az az igazság, hogy szó nincsen látogatásról: az egyik elhízott, fekete macska egyszerűen itt alszik a napozóágyon. Valamikor éjjel érkezhetsz, erről nem sokat tudok, mert elég korán reggel el is húzza a csíkot, de tele van macskaszaggal a napozóágy. Ügyes: szabad is, mint a madár, kedvére vadászat is, zabál is, majd itt, nálunk biztonságban alussza az igazak álmát a feketéje. Nappal többen is megfordulnak, fehérek, feketék, csíkosak, mert időnként, amikor valamelyik gazdámnak eszébe jut, szalámit, tejet, effélét rak ki nekik, amilyen demokrata.

Gondolhatjátok, mekkora erőfeszítembe kerül nem darabokra szagatni fehéret, feketét, csíkosat.

■ **(Kóbor testvéreim)** Ki ne tudná, hogy nem mindenkinek vannak gazdái? Még ha csak olyanok is, akik néha-néha macskáknak is adnak zabálni.

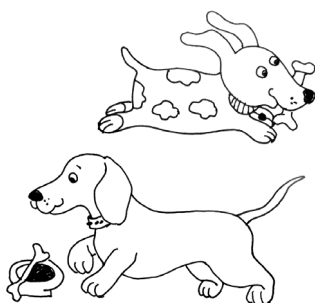
Például azoknak nincsenek vagy már nincsenek gazdái, akik éjszakánként száguldoznak nagy csapatokban.

Az én gazdám viszont valamit megtudtak, mert egy napon feladtak rám egy kis róhejes világító mellényt, amire ráírták, hogy szolidaritás, és elmentünk a nagy térre, ahol sok más kutya és sok gazda is volt, és kiderült, hogy azokat a kutyákat, akiknek nincsen gazdája, meg akarják ölni azok a gazdák, akiknek nincs kutyája. Kiderült, hogy elkapják azokat a száguldozó kutyákat, betuszkolják őket egy zárt autóba, majd ketreche zárják, majd megölik.

Nem tudom, milyen lehet az, amikor megölnék. A halált kicsit tudom, mert kölyökkoromban majdnem meghaltam, de engem nem megöltek, hanem visszahoztak az életbe, egy orvos volt, és ő keresett aztán gazdát is nekem, mert az anyja nem engedte, hogy magához vegyen, de ugyanabban a panelben lakunk, s amikor találkozunk, hiába, mindig összepisilem magam örömben.

ALMÁSI GÁBOR

A HUMANISTA KUTYA

■ Vessen egy pillantást a metszeten látható kutyára (1. ábra)!¹ Íme Lachne (becenevén Licha), a nagy német humanista, Conrad Celtis kedvence, a kutyus, aki mindig láb alatt volt: vigyázta az ajtót, ugatott, mikor a munkájába merülő költőhöz vendégek tévedtek be, befeküdt gazdija ágyába – sőt még a budin sem hagyta békében.² Gyapjas szőrű volt, mint azt neve is jelzi,³ és kicsi, ahogyan az egy kedvenc kutyushoz illett.

Amint azt Michelangelo Biondo néhány évtizeddel később leszögezte, a kedvenc kutyusnak, a *canissodalis*nak, épp olyan bozontosnak kellett lennie, mint amilyen Lachne volt:

Petrarca egyáltalán nem arra használta kutyáját, mint a zajos vadászatokra járó arisztokraták, akikről egyébként lesújtó véleménye volt...

1. ábra. Albrecht Dürer: Conrad Celtis munka közben – Conrad Celtis: *Quatuor Libri Amorum secundum Quatuor Latera Germaniae*. Nürnberg, 1502. 13.

Előnyösebb, ha szőrös és gyapjas, és természetesen hosszú a szőre, mint egy báránynak. Jobb, ha közepes termetű, kisebb egy [átlagos] kutyánál, de nagyobb egy ölebnél. Kevésbé számít viszont, hogy sima vagy bozontos szőrű; nem érdemes arról vitatkozni, hogy a szőr szempontjából melyik kutyát kell a legjobbnak tekinteni. Alapjában véve a megtermettséggel fontosabb, mint a hosszú szőr; és jobb az a kutya, amely egy kicsit szőrösebb az arcán, egészen az orráig; kedvesebb és cukibb az ilyen a gazdája számára.⁴

Lachne éppen megfelelt volna Biondo elvárásainak, és valószínűleg Reginald Pole kardinális kedvence is jó példa lehetett volna, ahogy erről a kutya nevében írt versbetét is tanúskodik: „A szőröm könnyű, elbűvölő füleim lelógnak, és imádat tárgya a fekete szemem és hosszú göndör szőröm. Nincs túl nagy testem, de olyan kicsi sem, hogy inkább kislányok, mint férfiak társának higgyenek.”⁵ Mindemellett persze nem minden humanista kutya felelt meg a *canissodalis* követelményeinek. Néhányan túl kicsik voltak, mint a máltai kutyus (*catellamelitaea*), amelyet – Erasmus szerint – bolond asszonyok és az egyház gazdag szolgái tartottak,⁶ néhányan viszont túl nagyok és túlságosan a vadász- és harci ebek fajtáira emlékeztettek. Sőt elvétve még olyanok is akadtak, amelyek a sok generáción keresztül nagy gondal kitenyésztett nemes kutyák fajtajegyeit hordozták magukon.

Az utóbbira példa Petrarca nagy testű, nemesített spanyol vadászkutyája, amelyet híres patrónusától, Giovanni Colonna kardinálistól kapott ajándékba. Zavarba ejtő külseje ellenére Petrarca pontosan tudta, miképpen kell ezt az értékes állatot műveltségéhez méltóvá tenni, és hogyan lehet a kutyát nemesi szimbólumból a vauclose-i magány gazdagságának szimbólumává változtatni. Ennek az átváltozásnak állított emléket egyik bukolikus stílusban írt csodálatos rímes levele:

Amikor eljöttem hozzád, / hogy elbúcsúzzam, nekem adtad, mondván, / vidám társam lehet az úton; / és ő, aki magas rangról jutott szerény sorsra, / engedelmeskedett, és szomorúan hagyta, hogy nyakára tegyem / láncát és nyomomba szegődött. És már / követi egyszerű gazdája parancsait, / és fokról fokra felejtí a luxust, / amit maga mögött hagyott. Szereti bebarangolni a mezőket, / az átetsző patakokban a vizet harapdálni, / játszani a tiszta medencékben. Szereti étkemet, / kényelmes életemet, gondtalanságomat [...] Vízben mosott tagjai / újra tisztán ragyognak, / és a renyhe városi tunyaság rühe / már a tisztító medence fogja. / Magasabban hordja a fejét, mint egykor, / és izomtól dagad a nyaka [...] Remegve nézik a parasztok, ahogy az úton terpeszkedik / azok, akik eljártak hozzám néhány jogi tanácsért, / hogy kifejtsem jogaik tekervényeit, / felfedjem, mit teygenek szegény birtokuk vagy házassuló lányuk ügyében, / mintha csak egy másik Appius vagy Acilus lennék, / így aztán megzavarták a műzsák nyugalmát. / Most már maguk találják gyógyírt tanácstalanságukra, / nekem meg meghagyják, hogy éljem az életem / úgy ahogy akarom; mindezt, nagyságos uram / neked köszönhetem [...] Gyakran elmegy vadászgatni, / és zsákmányát konyhámba hordja. Ez azonban / számára csak játék, haragot nem érez [...] Gyengébb élőlényekkel / szelídebb a báránynál.⁷

Petrarca egyáltalán nem arra használta kutyáját, mint a zajos vadászatokra járó arisztokraták, akikről egyébként lesújtó véleménye volt: „Miután tisztességes elfoglaltságra képtelenek, ezek az emberek az erdőket járják, de nem azért, hogy magányos életet éljenek, amire – tudják –, hogy legalább annyira alkalmatlanok, mint a közhivatalok betöltésére [...] Akár a kedvtelésük kiélése, akár az idő mulatása a céljuk, mindenképp bárgyún viselkednek.”⁸ Petrarca háziállatok iránti szeretetéről

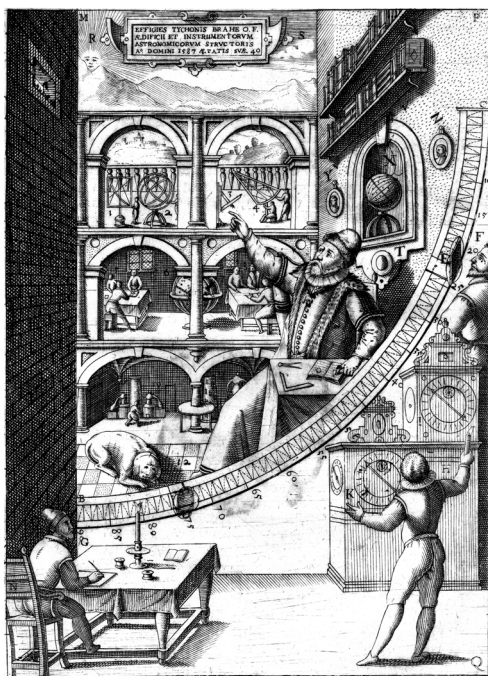
tanúskodik egy másik, a kutyák dicséretének szentelt, hagyományosabb levele is, vagy az a bebalzsamozott macska, amely a Padova közeli Arquában található Petrarca-házban mindmáig megtekinthető, de tudunk egy másik nagy fekete vadászkutyáról is, amelyet a barátjától, a liege-i archidiakonustól örökölt, egy neki tulajdonított epitáfiumban pedig egy kiskutyáról emlékezik meg. Hiába volt több nagy testű kutyája, a többek között Vittore Carpaccio által is alakított ikonográfiai hagyomány Petrarcat a vauclose-i dolgozószobájában egy kiskutya társaságában ábrázolja. Nevezhetjük ezt a sors iróniájának is. Petrarca, aki egész élete során óvta magát az egyházi és klerikusi asszociációktól, és radikálisan újraértelmezte az értelmiségi figuráját, halála után következetesen kiskutyák társaságában lett megörökítve, amelyek a középkorban az egyházhoz és Istenhez való klerikusi hűség megszokott szimbólumai voltak.

Nem volt könnyű Petrarca rímes levelének szépségét és kifinomultságát felülmúlni. A legjobban sikerült próbálkozásnak kétségtelenül Leon Battista Alberti *Canis* című halotti beszédét tekinthetjük 1441–1442-ből.⁹ Alberti, részben Aesopus, Lukianosz és id. Plinius hatására, a természet és Isten teremtményeinek tudatos csodálójaként többféle állat tiszteletére is beszédet írt (a híresebbek közé tartozik például a *Légy* című értekezése). Kicsi, de bátor kutyája emlékére írt halotti beszéde az elhalálozott eb őseinek részletes bemutatásával kezdődik, melynek során néhány antik kutyahős is említésre kerül. Ezt követi az elhunyt erénykatalógusának az ismertetése. Alberti egy gyakorlatias kiskutyát veszített el, aki tudta, hogyan kell viselkedni, ha erősebb féllal került szembe, hogyan kell a konfliktusokat szellemesen és intelligensen megoldani. Józan életvezetése onnan eredt, hogy már kiskorától fogva megvetette a fegyveres erőszakot – az örületnek és brutalitásnak e sokak előtt oly kedves megnyilvánulását –, és csak és kizárólag nemes és békés elfoglaltságoknak szentelte magát.

Amikor megértette, mennyire beleszerettem a tudományokba, és hogy nem utasítanak el és nem vetnek ki a társaságukból azok, akik ma már csak közepesen tanultaknak számítanak, azonnal lemondott ősei kényelmes életéről és az otthon melegéről, és a múltó javak helyett szellemi gazdagságra, fáradtsággal megszerezhető, ritka dolgok után vágyott.¹⁰

A kutya, bár annyira csodálatos volt, hogy a krotóni szüzek helyett Zeuxisz (a Krisztus előtti 5. században élt görög festő) belőle kiindulva is könnyedén meghatározhatta volna a szépség arany szabályait, belső értékei még a külsőknél is ragyogóbbak voltak. Alberti egyre elvontabb, a gazdájával egyre inkább összeolvadó kutyája maga a virtus megtestesülése volt. Szerény és barátságos, őszinte és mindenkivel közvetlen, ez a kutya tudta, hogy nem álmodozásra és az örömei hajhászására született, hanem csakis arra, hogy a virtus és méltóság jegyében a tudósok közös érdekének szentelje életét, és hazája dicsőségére váljék. „Mikor a gimnáziumba megérkezett, leült a vitatkozó körébe, majd türelmesen és éberén várta, hogy mit tanulhat.”¹¹ A szabad művészeteket hihetetlen rövid idő alatt teljes egészében elsajátította, és annyira tehetségesnek bizonyult, hogy három év alatt megtanult latinul, görögül és toszkánul.

Alberti humanista kutyájának műveltségét, virtusát és fegyelmezettségét egyetlen kutya sem tudta a későbbiekben felülmúlni, bár jó néhányról maradt fenn hasonló játékosan komoly stílusban írt verses vagy prózai leírás.¹² E későbbi kutyák is elsősorban belső erényeikre lehettek igazán büszkék. A virtus hangsúlyozása a nemzetiséggel (*genus*) és származással (*patria*) szemben még a vadászkutyák esetében is előfordulhatott,¹³ a humanista kutyáknál pedig követelménnyé vált. Példa erre az a

2. ábra. Ismeretlen művész: A fali quadráns – Tycho Brahe: *Astronomiae Instauratae Mechanica*. Nürnberg, 1602. f. A4v.

zel együtt is faragatlan („rudis”) teremtés volt (3. ábra.). Hírneve mégis távoli iskolákba is elért, és bár játékaival hálás szíveket tudott megörvendeztetni, az egyetemi pártoskodás már csöppet sem volt az ínyére.¹⁵ A legjobb példa a tanult, de civilizálatlan (anti)kutyá fajtájára az itáliai humanista diplomata, Girolamo Rorario

nagy testű eb, amely az arisztokrata családból származó dán csillagász Tycho Brahe társa volt. Amint azt Tycho – Európa sztárcsillagásza és a *respublica litteraria* ünnepelt tagja – sietett hangsúlyozni, a lába mellett ücsörgő vadászkutyája (a skót király ajándéka) nem a nemesség, hanem a bölcsesség és hűség szimbóluma (2. ábra).¹⁴ Se a tulajdonos, aki hírnevét és elismertségét csillagászati tevékenységének köszönhette, se a kutyája nem számított nemesnek a szó mindennapi értelmében: mindketten a virtus nemesei voltak, erényeik folytán emelkedtek társaik fölé. (3. ábra)

Mínthogy a virtus mindenekelőtt értelmi képességeket jelentett, Alberti civilizált kutyája helyett olykor egészen fegyelmezetlen és udvariatlan (udvari etikában járatlan) humanista kutyák is örök hírnevet szerezhettek. Közéjük tartozott Scaramella, a német humanista Jacob Lochernek – Conrad Celtis tehetséges tanítványának – a kutyája, aki szintén tudott görögül, de ez-

3. ábra. Ismeretlen művész: Scaramella – Jacob Locher: *Vitiosa Sterilis Mule ad Musam*. Nürnberg, 1505. 63. (A görög felirat: „Minden rendben lesz.”)

ebe. Rorario, aki gyakran megfordult V. Károly császár és testvére, Ferdinánd udvarában, *Az állatok gyakran jobban használják az eszüket, mint az emberek* című könyvében több anekdotát is elbeszélt erről a kutyáról, melyet egyik útja során talált, és amelynek értelmi és tanulási képességei joggal juttathatják eszünkbe Johann von Schwarzenberg *Der teütsch Cicero* című, 1534-es könyvének egyik metszetét, amelyen egy humanista a kutyáját oktatja (4. ábra):

Alacsony kutya volt, vad tekintettel és rövid lábakkal, de elég erős ahhoz, hogy egy nagyobb kutyát is elbírjon; vöröses és fehér foltjai voltak, csapott fülei, csonka farka, és egyéb tekintetben csúnyább volt, mint azt képzelni lehet. Mindennek ellenére ismerte őt a császár, a testvére és mások is az udvarnál, és a kapuőrök mindig beengedték. [...] Egyenesen odament a császárhoz, körbejárta és a nevető császár kardja hegyéhez dörgölte a szemét. [...] Más okból nevetett egyszer Margit, a császár nagynénje [...] ha ugyanis a kutya néha elveszett, akkor bement a királyi palotába és megkereste legalább Cataneót [a királynő barátját és orvosát]. A királynő a szőnyegekre helyezett párnákon ült és jó néhány udvarhölgy vette körül. A kutya egyikükkel sem törődött, hanem egyenesen a királynőhöz ment, felemelte az egyik lábát és ráspriccellt hosszú uszályára. A nevető királynő kérdésére, hogy ki volt a kutya gazdája, azt felelték, hogy Cataneo doktor. Más, közel sem ennyire csúnya kutyát, már vagy százszor elkergettek volna, ezt azonban, amelynek első ránézésre nem voltak nagy érdemei, és inkább rosszul nevelt volt, mint engedelmes, örömmel fogadták.¹⁶

4. ábra. Hans Schäufelin: A kutyáját tanító humanista – *Der teütsch Cicero*.
Kiad. Johann von Schwarzenberg. Augsburg, 1534. fol. 143v

Zárásként hadd idézzük az egyik legnagyobb humanista kutyabarát, Justus Lipsius híres levelét a kutyák dicséretéről: „az emberek azt állítják, hogy ez a fajta együttélés és barátság [a kutyákkal] nem illik a helyzetünkhöz: sokkal inkább illik

azok helyzetéhez, akik Marst és Dianát szolgálják. Miért kéne, hogy ez így legyen? Azért, mert mi a Múzsákat szolgáljuk? – Azt mondják, azért. Erre én azt felelem: ha ez a kutyás együttlét egyáltalán illik bármelyik halandóhoz is, akkor az bizonyosan tudós, az ékesszólás és műveltség elhivatott képviselője.”¹⁷

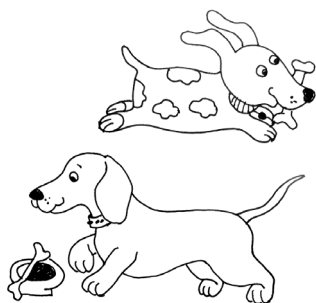
■ JEGYZETEK

1. A tanulmány angol nyelven megjelent: Gábor Almási: *The Humanist Dog*. In: *Renaissance Studies in Honor of Joseph Connors*. Ed. Machtelt Israëls – Louis A. Waldman. Firenze, 2013. II. 392–398. Magyar változata megtalálható: Almási Gábor: *Renezánsz tanulmányok*. Bp., 2016. (Megjelenés alatt.)
2. Conrad Celtis: *Ad Licham*. In: *Uő: Fünf Bücher Epigramme*. Ed. Kahl Haktfelder. Berlin, 1881. 2. Vö. uo. 67.
3. *Lachnos* görögül gyapjú; *lacliné*: szőr, szakál, sörény, gyapjú.
4. Michelangelo Biondo: *De canibus et venationeli bellus*. In: *Arte della caccia. Testi di falconeria, uccellagione e altrecacce*. Ed. Giuliano Innamorati. Milan, 1965. 229–231.
5. Marcantonio Flaminio: *Carmina*. Ed. Massimo Scorsone. Torino, 1993. 46.
6. Erasmus: *Adagia*. III 3, 71.
7. Petrarca: *Epistolae Metricae*. III. 5. Vö. Ernest Hatch Wilkins: *Petrarch at Vacluse*. Chicago, 1958. 63–66, és Juliana Schiesari: *Portrait of the Poetas a Dog: Petrarch's Epistola Metrica*. III. 5, *Italica* 84 (2007: 2–3), 162–172.
8. *Translation from Petrarch's Remedies for Fortune Fair and Foul*. Ed., trans. Conrad H. Rawski. Bloomington, 1991. I. 100.
9. Alberti: *Canis*. 142–169.
10. Alberti: *Canis*. 156.
11. Alberti: *Canis*. 164.
12. Ennek az irodalomnak a legnagyobb gyűjteményes kiadása Caspar Dornavius: *Amphitheatri Sapientiae Jocoseriae*. Hanoviae, 1619.
13. Lásd Philipp Camerarius: *Operae Horarum Succisivarum sive Meditationes Historicae*. Altdorf, 1591. 360.
14. Tycho Brahe: *Astronomiae Instauratae Mechanica*. Nürnberg, 1602. fol. A5r.
15. Jacob Locher: *Epigramma Scaramellae*. In: *Uő: Vitiosa Sterilis Mule ad Musam*. Nürnberg, 1505. 63.
16. Girolamo Rorario: *Quod Animalia Bruta Saepe Ratione Utantur Melius Homine*. In: *Uő: Le opere*. Ed. Aidée Scala. Ordenone, 2004. I. 370.
17. Idézi Jan Papy: *Lipsius and His Dogs: Humanist Tradition, Iconography and Rubens's Four Philosophers*. *Journal of the Warburg and Coarauld Institutes* 62(1999). 181, 71. jegyz.

KELEMEN ATTILA

NÉHÁNY GONDOLAT A SOKAT VITATOTT ERDÉLYI KOPÓRÓL

**Alighogy Mátyás
felérkezett Budára,
megküldötte Zeyknek
a kopókat. A család
részint a faj
kitűnőségéért, részint
dicső királyunk iránti
kegyeletből ivadékról
ivadékra fenntartotta
azt Zeyk Jánosig,
a jelenben ismert
irodalombarát Zeyk
Sándor atyjáig...**

■ Ha az erdélyi kopóról akarunk beszélni, már a kezdet kezdetén tisztázni kell ennek az ősi vadász-kutyának az eredetét. Azt a szerzők nagy többsége elismeri, hogy az egyik legrégebb vadászkutya-fajtánk, a régiségben talán csak a magyar agár vete-kedhetne vele.

Az erdélyi kopó valószínűleg kora középkori eredetű, és ez az összes kutyafajták közül talán a legrégebbiek csoportjába sorolja, hiszen a kutyafajták nagy része a 19. században, a 20. század elején alakult ki, ezt a kopó néhány évszázaddal megelőzi.

A neve eredete is valószínű: a vad elkapására szolgáló kutyát jelzett valamikor, elkapó, kopó, ebből alakulhatott ki a név. A szerzők egy része földrajzilag a kelta kopó kialakulási területére teszi az összes kopófajtát, hiszen a ma elfogadott elméletek szerint a kopófajták nagy része éppen a kelta kopóból eredeztethető. A kopófajták általában megelőzték a vizslákat, spánieleket és egyéb vadászkutyákat, és valószínűleg mindezeknek az eredetéhez ilyen vagy olyan módon hozzájárultak.

Ha a 17–18. század irodalmában próbálunk egy kicsit a kopó eredetére támpontokat találni, az egyik legrégebbi utalás pont a vadat elkapó kutyákról 1237-ben fordul elő, általában a vadászattal összefüggésben. Az erdélyi kopó történetéhez talán a legátfogóbb adatgyűjteményt (*Adalékok az erdélyi kopó történelméhez*) Tőkés Lóránt unitárius lelkésznek köszönhetjük. Az erdélyi kopó eredetére utaló irodalmi, művészeti vagy egyéb utalásokat gyűjtötte egybe. Arra több utalás is van, hogy az erdélyi kopó a magyar agár mellett többé-kevésbé a nemesi udvarok, az arisztokraták kutyája volt; hogy mennyire próbálták megőrizni a va-

dászatban azokat a kutyákat, amelyek jó teljesítőkként messze földön elhíresültek, sok helyen megtaláljuk az irodalmi adatokban. 1859-ben egy érdekes leírás található az erdélyi kopó eredetéről, amit Tőkés Lóránt is idéz:

„Ama panasz ellenében, mely szerint a jó erdei kopók faja évről évre vesz és fogy, némi vigaszul álljon itt e néhány sor, melyet a Mentovich szerkesztette »Marosvásárhelyi füzetek« IV. füzetének 354-ik lapjáról veszünk át: Vadászatkedvelő olvasóinknak nem lesz érdektelen azon monda, mely a Nyárad mellékén általánosan el van terjedve, s mely szerint egy kopófaj van Gál L., Gálfalvi L. és Gegő K. nyáradmelléki ismert vadász urak birtokában, mely Mátyás dicső királyunk vadász kutyáitól hozza le származását. A monda így adja elő a dolgot: Mátyás bevégezőn havasalföldi táborozását, Zeyk Péter nevű egyik dandárvezérét felszólítja, kívánjon valamit azon fontos szolgálatáért, melyet a haza és király érdekében az egész táborozás folyama alatt tön. »Felséges királyom – válaszolt a dandárvezér – nekem elegendő jutalom felséged meglegedése, de ha szabad valamit kívánnom, ugy egy pár kopóért esedezem felséged budai vadász kutyáiból.« Alighogy Mátyás felérkezett Budára, megküldötte Zeyknek a kopókat. A család részint a faj kitűnőségéért, részint dicső királyunk iránti kegyelethől ivadékról ivadéokra fenntartotta azt Zeyk Jánosig, a jelenben ismert irodalombarát Zeyk Sándor atyjáig, kitől, maga nem levén vadász, Gálfalvi L., innen Gegő K. és Gál L. birtokába kerültek, kik bizonyára nem fogják engedni, hogy ez aristocraticus kopófaj kipusztuljon. Kinek alkalmá van e kopókkal vadászni, már első tekintetre is feltűnőknek találandja nagy és erős testalkatukat, midőn pedig el kezdenek hajtani, hangjoktól megcsendül az erdő, köztük és a vad közti tér egyre szűkebb határok közé szorul, hajlandó lesz a mondának hitelt adni s a kopók ősi származását elismerni.”

Vélhetően ezeket a kutyákat megpróbálták tiszta vérben tenyésztetni pont azért, hogy az eredeti jó tulajdonságaikat genetikailag is rögzítsék, illetve megőrizzék. De egyéb, aránylag frissebb 20. századi adat is van erről. 1965-ben, mikor a budapesti állatkert madárosztályának akkori aligazgatójával, dr. Póka Gézával a Duna-deltában keresgélünk, és madármegfigyeléseket végeztünk, egy Dunaváru de Jos nevű településen teljesen erdélyi kopónak kinéző három kutyát találtunk. Mikor a tulajdonosokat arról kérdeztük, honnan származnak ezek a kutyák, elmondták, hogy az ő felmenőik a mezőségi tavakon a záhi és cegei tavak mellett halászatra felfogadott emberek voltak a gróf Wass család birtokain. 1948-ban az államosítás után munka nélkül maradtak, és mivel ezeket a kutyákat úgy ismerték, mint amelyek vaddisznóvadászatára nagyon jól használhatók, magukkal vitték, és ott a Duna-deltában is megpróbálták tiszta vérben tenyésztetni őket. A három kutya az udvaron láncra kötve tengette életét, de magán viselte az erdélyi kopó mai fajtaleírásának jellegzetességeit. Két kutya ezek közül fekete-cservörös volt, mellükön fehér foltokkal, a harmadik kutya pedig – és ez érdekes – méretben ugyan nem különbözött a másik kettőtől, de úgynevezett rozsdabarna, szíjalt hátú kutya volt, ami a leírásokban ma a rövid lábú erdélyi kopóra jellemző. Ez a kutya azonban nem volt semmivel sem rövidebb lábú, mint a mellette levő két fekete példány.

A kopókat többen tartották, annak ellenére, hogy a kommunista hatalom már kezdetben tiltotta használatukat. Ez a tenyésztést visszavetette, de bűvőpatakként főleg vadászok, vadőrök kezén megtalálhatóak voltak, hiszen azok a vadászati tulajdonságok, amiket itt Erdélyben nagyra becsültek, ezeket a kutyákat értékessé tették, és tulajdonosaik vigyáztak arra, hogy megőrizzék ezeket a példányokat, illetve hogy lehetőleg tiszta vérben tenyészessenek velük.

Az évszázadok során a tiszta vérű tenyésztés megint egy olyan kérdőjel, amiről csak feltételezéseink vannak, de megállapítható, hogy mivel a 16–17. században elkezdődött az angol, illetve francia kopók behozatala Erdélybe a nemesi udvarokba, több helyen találunk ilyen kopókat, és persze a 18–19. században ez a trend még fel-

erősödik, ezért aztán nem kizárt, sőt feltételezhető, hogy a külföldről behozott imáron igazi falkakopókkal keveredtek, és ez meg is látszott az állományon. Több fehér szín jelent meg az erdélyi kopóban, amit aztán sokfelé vitattak, így a román kutyaenyésztők közül többen csak a fekete-cservöröset tartják erdélyi kopónak (copoul transilvănean), de a standard ma elfogadja a fehér foltot, ha a fehér szín nem haladja meg a testfelület egyharmadát. (Az erdélyi kopó fajtagazdája Magyarország, és így a standard is Magyarországon került kidolgozásra.)

A külföldi importokról számos utalást is találunk az irodalomban, illetve művészetekben, több festményen látjuk azt, hogy az erdélyi kopók vagy erdélyi kopó jellegű kutyák néha a falkakopók között is megjelennek. 1896-ban Helen Büttner oszt-rák festőnő megörökíti a zsuki falkát egy nagyméretű festményén, ami a Wesselényi családtól a Béli családra szállt. Ezen a képen is láthatunk a kimondottan angol falkakopók között néhány olyan kutyát, amely gyaníthatóan erdélyi eredetű.

Az angol falkasport divatba jötte után Erdélyben is többen kezdenek el falkászni. Nagyon jól összesíti az erdélyi falkasportot gróf Erdődy Rudolf *Magyar kopófalkák és falkászok* című könyvében. Ebben az erdélyi kopó-falkák is szerepelnek, és még egyszer hangsúlyozzuk, nem igazán erdélyi kopókból állnak, habár John Paget Angliából Erdélybe szakadt falkamester, illetve a falkasport nagy támogatója állítólag megpróbált erdélyi, illetve magyar kopókból falkakopászatra alkalmas kutyákat nevelni. Talán valamelyest sikeres is volt ez a próbálkozás, de mivel az erdélyi kopó nem igazi falkakopó, sok munka árán sem tudták azt a használati módot elérni, amit az angol, illetve francia kopókkal minden további nélkül meg lehetett valósítani.

Miért nem falkakopó az erdélyi kopó?

Az erdélyi kopót évszázadok óta tartják, a lőfegyverek megjelenése után hasznos segítője volt a vadászoknak. Általában kis csoportban használták, ez többnyire két-három kutyát jelentett, és ezekben a kis csoportokban ezek a kutyák önálló munkát végeztek. Ez azt jelentette, hogy a vadat megkeresték, felhajtották. Vadúzás közben csaholással tartották a kapcsolatot a vadászokkal, megpróbálták a vadat a puskás elálló vadászok standja, állása felé terelni. Ezért aztán igazából a kutyák nem 50-60-as nagy falkákban vadásztak, hanem mindig kis csoportokban. A vérebtenyésztők jól ismerik a vadfelhajtó és a kereső kutyák munkáját, ami a véredek kitenyésztésénél is egyik fő feladat volt. Akár még a közös gyökeret is sejthetjük valahol az erdélyi kopó, illetve a vérebajták kialakítása között. Mindenesetre az erdélyi kopóról leírták, hogy csapatartó képessége kifejezetten jó, és néhány példánya igen jó vércsapa munkát is tud végezni. Ezért többször is felvetettük azt a gondolatot, hogy az erdélyi kopót a mai vadászati viszonyok között egyfajta kísérekutyaként, a vaddisznó- és medvevadászatoknál akár keresőkutyaként lehetne használni, de vérnyomkövetésre is alkalmas lévén egyfajta mindenes vadászmunkát, a vércsapázást is bele lehetne venni az erdélyi kopó mai vizsgakövetelményeibe.

Az erdélyi kopó színéről sokat vitatkoztak, és a szín egy olyan kérdés volt, ami a leghevesebb vitákat váltotta ki a kopótenyésztők, a bírók, a szakemberek körében. Az úgynevezett primitív színt viseli az erdélyi kopó leggyakrabban, ez a fekete, cservörös tűzésekkal. A sejthető ilyen-olyan kereszteződések (falkakopók bevitelével az állományba) a fehér szín megjelenését segítették elő, leggyakoribb a mellfolt, a fejen vannak kisebb-nagyobb fehér jegyek, illetve a lábvégeken, mancsokon. Ez, ahogy már említettem, a mai standard leírás szerint nem hiba. Az erdélyi kopó nem egy túlfinomult, finom csontozatú, úgynevezett. elegáns vadászkutya. Ez a fajta ma is őrzi több évszázados eredetének rusztikusságát, tehát mindenféleképpen az erőteljes csontozat, a kissé darabos jelleg megkövetelhető az erdélyi kopótól, ettől függetlenül viszont igen térerőző mozgás és hatalmas munkabírás jellemző rá. Az igen nehéz erdélyi terepviszonyok között naponta akár 100 kilométert is meg kellett tennie egy

ilyen kopónak a vadat űzve, ezért annak idején a pecérek a vadászatokon, mint ahogyan azt néhány leírásból tudjuk, nemcsak vizet, de néha még ételt is vittek a kopóknak, és a vadászat szünetében megetették – de nem túletették – a kutyákat, és vizet is kaptak többször, hogy ezt az egész napos munkát bírják.

Ahogy az akkori korok vadászata zajlott, néha napokig vagy hetekig elhúzódtott egy-egy ilyen vadászidény, kemény próbára téve a kopókat, úgyhogy a tenyésztésben is csak azokat a példányokat tenyésztették tovább, amelyek erre a nagyon szigorú és nagyon komoly erőkifejtésre képesek voltak, illetve vadásztulajdonságaikat az ilyen hosszan tartó vadászatok alkalmával is megőrizték.

Az erdélyi kopó marmagassága 165 cm körüli, nem igazán méricskéltek ezt a múlt századokban, a használhatóság volt az első szempont, ezért ún. lengyel kopóval és a hisztriai kopóval is próbálták javítani. Ez a modern tenyésztésnek is az egyik módszere. Annak idején Romániából átcsempészték, illetve kalandos módon Magyarországra juttattak két erdélyi kopót, amelyeket aztán Állatkerti Mócsi és Állatkerti Réka néven törzskönyveztek. Mivel a törzskönyvezés ebből a két egyedből indult, Fodor Tamás is (tudtommal a Ständeisky Andor tanácsára) hisztriai kopóval próbálta frissíteni az újabb és újabb generációkat. Emellett több mint valószínű, hogy a kisebb, finomabb csontozatú és felépítésű szlovák kopó is valamilyen módon közös tőről fakadhat az erdélyi kopóval, illetve a monarchia idején az osztrák kopók is valószínűleg keveredtek vele.

A standardizálás kezdetétől folyik a vita, hogy van-e még ún. rövid lábú erdélyi kopó. Az első, többé-kevésbé részletes fajleírást Czink Ede adta az 1890-es években. Ő már beszél a rövid lábú erdélyi kopóról, amit állítólag magashegyi vadászatokon használtak, és ennek színe vörösarna cserszínű, általában szíjalt háttal. Ez a kutya rövidebb lábú, tehát a marmagassága kisebb volt, és mivel finomabb, könnyebb felépítésű, a sziklás magashegységi vadászterületeken, például zergevadászatoknál hasznosabb volt, mint az ilyen területen már nehezebben mozgó erdélyi kopó.

A szakemberben azonban rögtön felmerül a kérdés, hogy vajon nem a bajor hegyi vérebe a befolyása vagy azzal keresztezve alakulhatott ki ez a rövid lábú változat. Az mindenesetre tény, és ezt több tenyésztő igazolja, hogy a barna cservörös vagy néha egészen a sárgáig elmenő szín megjelent a kopóalmokban, ezt kezdetben tiltotta a standard, ezért a kopóalmokból ezeket a kölyköket általában kiirtották, illetve nem nevelték fel, ezért nem volt igazából nyoma, vagy ezért volt olyan nehéz rábukkanni ezekre a kutyákra.

Valószínű, hogy még hosszas és komoly munkába kerül, amíg a rövid lábú erdélyi kopóból olyan egyedszámot tud produkálni a kutyatenyésztés, hogy az mint az erdélyi kopó egyik változata akár külön fajtaként is szerepelhet majd, létjogosultságot nyer, és a kiállításokon is nagyobb számban meg tud jelenni.

Az erdélyi kopóba, mivel a szűk tenyésztési bázis miatt nem nagyon volt mihez nyúlni, megpróbálták különböző fajtákat belekeverni, így vizslából és dobermannból is próbálták erdélyi kopót csinálni; ezeket általában könnyű volt kiszűrni, hiszen sokkal könnyebb az arcorri részük, illetve kvadratikusságuk, az erdélyi kopó nem kvadratikus, hanem téglalapba írható (tehát nem négyzetbe, hanem téglalapba); ezek a kutyák rövidebbek voltak, nagyon gyakran a dobermann agresszivitását örökölték, ami az erdélyi kopó esetében nagy hiba. Mások a rottweilert próbálták belekeverni, ún. széles koponyájúak és pofásak, az állkapocs izomzatával együtt olyan széles fejet adott a rottweiler keresztezés, mint ami a fajtára, a rottweilerre jellemző, de nem az erdélyi kopóra. A dobermannal való keresztezés néha a kék színt is előhozta, ez megint hiba volt. Ezt is külön ki kellett szűrni, az erdélyi kopótenyésztőknek le kellett mondaniuk ezekről a kutyákról.

Az utóbbi időben az erdélyi kopó, habár száma egy ideig lassan növekedett, az utóbbi két-három évben újra csökkenőben van, és úgy gondolom, továbbra is a veszélyeztetett fajok listáján szerepelhet.

Azok a tenyésztők, akik a romániai erdélyikopó-állományt, illetve a magyar erdélyikopó-állományt megalapozták, részben ma is ismertek, illetve az erdélyi kopó szigorúan vett történetéhez tartoznak. Ilyen volt az a máramaroszigeti Nistor Petru, akitől annak idején Bogdán Imrén és dr. Györffy Lajos magyarországi állatorvoson keresztül kikerült az első két példány, a Mózsi és a Réka az állatkert akkori madárosztályának vezetőjéhez, Fodor Tamáshoz, akit fűtött a vágy, hogy az erdélyi kopót újra felélessze. Ez neki többé-kevésbé, az állatkert akkori vezetőjének, Anghi Csaba professzornak a segítségével sikerült is. De Standeisky Andor nevééről sem szabad megfeledkezni, ő az egyik legfelkészültebb kinológusa volt az 1960-as éveknek, nagyon sok jó tanácsot adott az erdélyi kopó visszatenyésztésére is, de a magyar vizslák kialakításában is fontos szerepe volt, és a magyar agárral is foglalkozott. Sajnos az akkori politikai vezetés egy kitelepített földbirtokos családból származó Standeiskyt nem ismert el, és nem is használta, pedig munkája bizonyára fontos lett volna az akkori és későbbi magyar kinológia szempontjából.

A két legelső magyar import után több erdélyi származású kutya – bizonyíthatóan több marosvásárhelyi is – bekerült a tenyésztésbe. Több marosvásárhelyi vad-disznóvadász ad el kopókat Magyarországra, így Orbán József marosvásárhelyi némettanár vagy Halmágyi Pál, akik tiszta vérben próbálták tenyészteni kopóikat (habár Halmágyi Pál erőteljesen keverte kopóit airedale terrierekkel). Jó minőségű kopók kerültek ki a magyar tenyésztőkhöz a Beszterce mellőli Magyarzselyk községből is, ezek tenyésztője Bezsnyci Antal volt.

Romániában Nistor Petru mellett volt egy komoly tenyésztő Tordán is, Lőrincz Gabriella, aki megszállottan tenyésztette az erdélyi kopókat. Nagy hiba volt, hogy Nistor állománya később a beltenyészet miatt igen kicsi, filigrán, könnyű madár-csontozatú kutyákat eredményezett, és ez már nem igazi erdélyi kopó volt. A beltenyésztés jegeit hozta a fajta felkőnyülése, a csontszegénységet, és néha az idegrendszeri kérdések is zavaróak voltak. Komoly tenyésztő volt Tamás András, Magyarországon Pogány Gábor és Mikó Diana, de Sebestyén Andrea, Ballai Sándor is. Még sokakat fel lehetne sorolni, akiknek többé-kevésbé köszönhető, hogy ma még erdélyi kopóról beszélhetünk.

Az erdélyi kopó óvása, féltése ma is feladata a kinológusoknak. Ennek a feladatnak igyekszik mindenképpen eleget tenni a magyarországi Erdélyi Kopó Klub, olyan munkát végez, hogy ezt a fajtát valószínűleg át tudja menteni a 21. századba, illetve a 21. századi vadászati lehetőségek hasznos kutyája lehet továbbra is az erdélyi kopó. Az, hogy az erdélyi kopó (illetve a magyar kutyafajtákból mind) hungarikum lett, remélhetőleg segíti majd azt, hogy utódaink is ismerjék, szeressék ezt a kutyafajtát, vele is vadászhasznának.

A román kinológia természetesen nem örvendett, hogy az erdélyi kopó magyar fajtaként került be a köztudatba, habár az 1960-as évek elején még nem létezett az 1969-ben újjáalakult Román Ebtenyésztő Egyesület. Mivel érdeklődésem és személyes kapcsolataim miatt kezdettől közel kerültem a fajta körül bábáskodók köréhez, a román hivatalosságok és a bulvársajtó részéről többször ért az a vád, hogy ezt az „ősrégi román fajtát” segítettem kicsempészni az országból.

Azóta is bárhol, ahol alkalmam volt az erdélyi kopót bírálni küllem- és munkaversenyeken, mindig igyekeztem a legőszintebben elmondani véleményemet a bemutatott kutyákról. Kaptam is érte hideget és meleget, itthon és külföldön egyaránt.

Az, hogy a kopó nemcsak a nemes vadászkutyák neve, már Janus Pannonius is említi. De nem ez a sajnos mai fülnek is ismerősen hangzó „kopó” fogja megmenteni a fajtát. Bárcsak ne volna annyira igaz ma is, amit Janus Pannonius írt: „Hallgatni ma már nem elég, sajna... Egy szót se szólj bár – a kopó hallja.”

FORRÓ ÁGNES

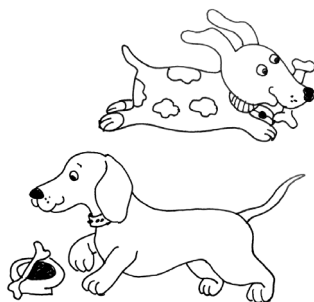
TÜCSÖK FÉSZKET RAK

Eddig – és hogy nyomatékosabban kihangsúlyozzam az *eddiget*, lefele tartott tenyérrel egy vízszintes vonalat húzok (rajzolok) a levegőben, mintha elvárnék valamit – nem volt *kutyám*.

(Beszéd vagy írás közben, rajzoláskor, hogy jobban kifejezzem magam, és érthetőbb legyen a mondanivalóm, kezeimmel is *beszélek*. Amit mások egyszerűen gesztikulálásnak hívnak, nekem annál többet kifejez: ily módon könnyebben meg tudom szólítani az embert, a papírt vagy a számítógépet. A kutyám minden kézmozdulatomra felfigyel, lesi, nézi, és csak ezután hajtja végre az utasításaimat.)

Már a negyedik kávénál tartok, és még nem készültem el evvel a cikkel. Kezdem megint előlről: eddig nem volt kutyám, de most van, gyermekkoromban sem volt. De Bíborkának igen... Neki miért lehet, és nekem miért nem? – faggattam a szüleimet. A kutyával sok a gond, blokkban nem tartunk... de Bíborka is blokkban lakik... Mindig elutasítottak, tiltakoztak, ha szóba hoztam. Aztán kaptam egy akváriumot halakkal, csigákkal. (De Bíborkának terráriumra volt, nagyobb, és tarthatott benne békát meg nagy pókot, meg békaporontyot, amit ketten halásztunk ki egy zöld tóból.)

Apai nagyapámnál, falun, az udvaron ott élt láncon Füles, a házőrző kutya. Nem volt fajtiszta, még az apját sem ismerték, de házőrzőnek jó lesz, így mondták. Sajnáltam, hogy fogva tartják, a bőrszíjat többször elrágta, elkóborolt, de mindig visszatért. Kényeztettem, ahogy lehetett, simogattam, vakartam, lábát, fülét ráncigáltam, és gügyögtem hozzá. Titokban ettem, a legfinomabb fala-

Ő lett az a családban, aki kézben tartja a gyeplőt, aki szerepeket oszt le, de úgy, ahogy ő akarja. A kutya, amely megváltoztatta, átszabta életünket a saját ízlése szerint – jutottak eszembe Popper Péter gondolatai a tacsukóról.

tokat neki adtam, még a keksztortaszéletet is. A nyári vakációk egy részét ott töltöttük, szerettünk ott lenni, mert volt egy biztonságosnak mondható hely, ahova éven-te visszatérhettünk. És nem csak Fülesért. Az istállóban ott állt bekötve a tehén és borja, de volt ott malac meg bárány, és tyúkok és kakasok verték fel az udvar délutáni csendjét. Részesen lehettem annak az ember-állat közösségnek, amelyben egymás mellett éltünk, egymást szolgáltuk és segítettük.

A Donát úton laktunk, amikor édesapám húga postai levelezőlapon írta, hogy Füles elhunyt. Ez 1962–63 telén történt. Az ölembe vettem Brumi nevű játékmackómat és Olivért, a piros szárnyú zöld kacsát, mert nekik elsírhattam bánatomat, beszélhettem mély gyászomról.

Aztán kaptam egy játékkutyát.

Teltek, múltak az évek, és elég későn kaptam észhez, hogy megnőttem, és felnőtté váltam (nagy lány lett belőled! – mondták), a szívem és lelkem viszont azt súgta, gyerek vagy te még! Főiskolára jártam, annak befejezése után férjhez mentem, új családba csöppentem; de ebben a családban sem lehetett házi kedvencet tartani. Ami nekem természetes dolognak tűnt, másnak nem az volt. Gyerekeim növekedésével kissé módosult a helyzet: a férjem beleegyezett abba, hogy ékszerteknőst tarthatunk, mert *annak nem hull a szőre*.

Igazi kutyákkal kirándulásokon találkozhattam. Minden kóbor kutya a nyomomba szegődött. Aztán Szikrának, a magyar pulinak lettem a keresztmamája, rajta keresztül tapasztaltam meg, milyen közeli, családias, baráti kapcsolat alakulhat ki ember és kutya között.

És megint múltak az évek, pontosabban két évtized telt el, amikor ez az újnak számító család is feloszlott, kétfelé szakadt.

Akkor végre lehet kutyám... bocs, kutyánk, kiáltok fel. Vagy cica? Legyen kutya, mondja Boti, lógó fülű, sima szőrű, kicsi termetű, kutyára hasonlítson, olyan, amelyenket rajzolsz... ha lehet.

És lehetett: mindezek után beköltözött hozzánk... a Kutya.

Péterdoki tacszkótenyésztő is, eljutott hozzánk a hír: eladó egy szálkás szőrű kölyökkutya, jó családból való, egyik nagymamája ugyanis brazil. Már láttam is magam előtt a szambázó ebnagymamit fodros szoknyában. Ezek szerint az unokája nemcsak ugatni, hanem táncolni is tud, és ki tudja, még milyen rejtett, ki nem ázott, felfedezetlen tehetséggel rendelkezik, amelyet majd előásunk illetve kutyamódra kiásunk. Vajon otthon, a családjában portugálul is ugattak? Szükségem lesz szótárra?

Májust írtunk. A másfél arasznyi, fekete kiskutya Pipacs és Papucs nevenincs fiának mutatkozott be. Hogyan szólítsunk? – kérdem a kölyköt. Vö, mondta a kutya.

Így hát Vö-vőnek szólítottuk, de főleg Kutyának, majd Maszatnak. De valahogy nem illett rá, hamar kiderült, hogy tacsuknő akaratos, dacos és kissé önfejű. De okos, állapítottuk meg róla.

Közel három hónaposan sem volt rendes neve. Egy júniusi meleg napon, gyalogosan a Borsa-patak völgyében utamat kicsi, fekete ugróbogár, egy tücsök keresztelte. Ez az! A kutyánk is fekete, és hasonlóképpen ugrál, le az ágyról, fel a fotelre. Boti is jóváhagyta. Így lett a Kutya Tücsök.

Kereszteljük meg, mondja Boti. De vajon milyen az Istenük? Vallásuk van-e? – dobja be ismét a törülközőt. Régi magyar szokás szerint a lányok az anyjuk, a fiúk az apjuk vallását *öröklik*. Mivel Boti unitárius, Tücsök csak *kutyurius* lehet. Aztán az anyaszentegyház nevében kis keresztet rajzoltam Tücsök homlokára, megkereszteltük. A hatás kedvéért gyertyát is gyújtottunk.

Mire tanítsunk? Hogyan neveljünk? Talán úgy, mint a gyereket? Nem tudom, hogyan kell, segíts, sűgom Tücsöknek.

Közösen tanultunk, mit lehet és mit nem a lakásban. Mit szabad és mit nem, sem neki, sem nekünk. Cipővel sem bújok az ágyba, neked is megmosom a tappancsaidat, akkor is, ha nem sáros. Nem pisilünk bárhova, megmutatom, hol lehet, ha nem vagyunk itthon. Itt, a fürdőben, oda, és mutatom.

Tücsök segített abban, hogy hányszor kell őt levinni, ölben persze, sétálni. Vö-vö-vö. És hányszor eszel? Vö-vö, felelte. Péterdoki mondta, mit is eszik egy kis kutyus, de Tücsök bizony nem eszik meg akármit, válogat. Csak bizonyos száraz tápot és lábszáracsontot meg csirkehúst, ha lehet.

Kialakítottuk a fekvőhelyét, először egyet az előszobában, majd minden szobában. De ő jobban kedvelte az ágyat, és annak is a végét: felváltva aludt hol Botival, hol velem. Mostanában arra ébrednek, hogy valaki szuszog a fejemnél. Tücsök feje a párnámon pihen, mert amikor a másik oldalra fordultam, szembenéztünk egymással. Megsimogattam, és aludtunk tovább. De ebben a hőségben szívesebben alszik egyedül az ágy melletti fotelben. Vagy Boti ágya mellett, a földön.

Kölyök korában sok mindent szétrágott, tönkretett, mert egyedül hagytuk a lakásban. Már az első hónapban elfogyasztott két lábtörölt, három párnát tépett darabokra, Boti két paplanhuzatát tépte szét, matracának közepébe lyukat kotort, és a díspárna szivacsdarabjaiból kuckót készített magának. Tele volt a szoba szivacs törmelékekkel. Aztán megrágta a szemüvegem szárát, a telefontöltőt, az olvasólámpa kapcsolóját, a székek lábát átfaragta, és még sorolhatnám az ingyencégeket.

Ilyen és ehhez hasonló meglepetésekben volt részünk, mikor délután hazaértem. Kedvenc időtöltése és elfoglaltsága mégis a lábbal töltött zokni volt, még most is a Boti lábába kapaszkodva húzatja magát a padlón, közben morog, és feleselve visszautat, ha netán rászólok, hogy „pfuj, nem szabad”. Ők ketten együtt nagyon szeretik ezt a játékot, Boti egész zoknikészlete ráment, újat kellett venni. Nagymosáskor derült ki, hány lyukas zokni van, és melyiknek nincs párja. Az újrahasználható darabokból játékokat készítettem Tücsöknek, amit kénye-kedve szerint rághat, téphet, marcangolhat. A *huziga* névre keresztelt játék a zoknik egymáshoz való összekötéséből született: Tücsök ott lóg a rongy végén, húzza, rázza, nyúzza, ráncigálja kegyetlenül és kitartóan, amíg az el nem szakad.

A darabokra tépett és megrágott zoknimorzsák a papírkosárban kötöttek ki, amelyek aztán valamilyen módon mégis visszakerültek a Tücsök játékosarába. A játékoknak nemcsak lábuk, hanem lelkük is van, Tücsöknek nincs szíve kidobni őket. Egyszer Tücsök figyelte, hova teszem a szétrágott játékszereket. Az állatkereskedelemben vásárolt, kutyáknak szánt gumijátékok, egyéb műtűrök nem váltak be, ezekkel pillanatok alatt egy-két harapással végzett, a teniszlabdák a bútorok alá gurultak, amit nem tudott kikaparni. Hason kúszva bújtam a szekrények alá, megpróbáltam kikutorni azokat, de Tücsök akkor már a hátamon lovagolt, hajamnál és ruhámnál fogva húzott kifelé. *Vö, de jó játék!*

Kétéves születésnapjára egy kék gumikarikát (kutyagumit) kapott. Akkor rágta, amikor egyedül maradt otthon, de biztos, azon is rágódik, vajon mikor nyílik a lakás bejárati ajtaja. Gazdik nélkül, egyedül nehéz elviselni a lassan pergő órákat. A szobaablak alá felállítottam a párkányig érő magas asztalt, amit egy zöld párnával koronáztam meg, ez lett a *kilátó*. Oda szokott felmászni, hogy a kinti világot csodálja: a sötét betonfalakat és a robogó autókat, a kutyákat és a galambokat, amelyeket hevesen meg-megugat. Nem ugorhat közéjük, az ablaküveg fogságban tartja.

A magas asztal melletti, zöldre festett és falra szerelt deszkalapon ül a Misi nevű laptop. Előtte térdepelőszék, ezen kuporgok, amikor írok, amikor a leveleimet böngészem, filmet nézek, vagy zenét keresgélek a világhálón. Tücsök kilesi ezt a pillanatot, már alig várja, hogy felmászhasson a nyakamba, és úgy üljön, mint egy rókaprém. Mert szerinte onnan szebb a kilátás.

A mocorgó, fészkelődő, nyolckilós sál egy idő után egyre nehezebb. Hiába áll a hátam mögött a *kilátó*, a velem való együttlét sokkal fontosabb, mint holmi tárgy. Ő lett az a családban, aki kézben tartja a gyepplőt, aki szerepeket oszt le, de úgy, ahogy ő akarja. A kutya, amely *megváltoztatta, átszabta életünket a saját ízlése szerint* – juttottak eszembe Popper Péter gondolatai a tacsskóról.

Itt az idő, hogy a régi fürdőszoba új színt kapjon: plafont vakarok, zöld falat festek, újrahasznosítom a régi, a kidobásra szánt bútordarabokat: nagypapa régi fiókjából polc készült a mosószereknek, az ágytámlából pedig falra szerelhető piperecikkartó lesz. Előkeresem a fűrőgépet, megtalálom a fűrész- és csavarhúzó gépet is, beviszem a létrát is a fürdőbe. Mászónak is fölfelé a létrán, amikor Tücsök éktelen ugatásba kezd, a létrának ront, két lábra állva a nadrágszáramba csimpaszkodik, és húz lefelé.

Meglepődtem. Leszálltam a létráról, ölbe vettem, és feltettem őt a létra legtetejére. Aztán felmásztam melléje. Egy ideig ketten ücsörögtünk a kicsiszeknyi helyen, közben meséltem neki, hogy a létrára kell másznom, mert lyukat kell hogy fúrjak a polcnak, a plafont is ki kell javítanom, és mutatom. Nézett arra, amire rámutattam. Hogy mennyit értett meg ebből, nem tudom, de egy idő után megunt a létra tetejét, és egy elnyújtott nyöszörgéssel közölte velem, hogy le akar szállni, tegyem le a földre.

Nem fél a fűrőgép zajától, a gépfűrész hangjától sem, az ajtótok mögül leskelődik (mert ajtó már rég nincs, levettem), vajon mit csinállok. A lefűrészelt lécdarabnak nagyon megörvendett, beszaladt vele a szobába, és elrejtette a fotel alá. Csont vagy játék, nem tudja eldönteni, de vigyáz rá, még szükséges lehet valamire. A lábszárcsontot és azt, amit már nem tud elfogyasztani, a lakás kevésbé használt sarkaiba rejti, esetleg valamelyik szekrény vagy az ágy alá dugja, vagy a puha szőnyegbe csomagolja. Orrával, mellső lábaival gondosan elrendezi, betakarja, majd ráül. A szárítókötélről leesett zoknit, az asztalon felejtett ceruzát, tollat takarítás közben megtalálom, a szétaposott csirkemáját is. Őrző-védő feladata mellett takarít, rendet csinál, pakol, rámol. Tücsök hároméves, és már nem rágja szét a játékeit. A négy szürke egerét és a lila zöld pöttyös malacát dédelgeti, orrával tologatja, mancsával arrébb gurítja, majd óvatosan a szájába veszi, és biztos helyre menekíti, a fotelek alá. Mert sokszor rájuk léptem, azok meg felvinnyogtak. Tücsök meg életeket ment.

Tücsök sok mindent tud, látom a szemén, hogy érti, mit kérek tőle: a gyere, ül, vissza, ide, megyünk, hozd ide szavak egyszerű kifejezések, de az igyál vizet, edd meg, vigyázz a *hazára*, lakásra, szólj Botinak, jöjjön vacsorázni – ugyancsak érthetőek számára. Nem szereti, amikor pfojzok, ilyenkor a szemét lesüti, vagy félrenéz, ő nem csinált semmi rosszat, ott sem volt, nem látta, ki volt a tettes. Elégtétel számomra, ha kitalálom, hogy a különböző vakkantással, horkantással, nyüsztéssel, nyivákolással ő mit akar mondani. Testbeszéde annál kifejezőbb és látványosabb: ha felugrik mellém az ágyra, fejét és mellső lábát a térdemre támasztja, rám néz, egyet vakkant, majd hátraugrik, és ezt többször megismétli, akkor tudom, hogy le kell vigyem sétálni. Menjünk le? – kérdem, ő boldogan leugrik az ágyról, és orrával megböki az ajtó mellett lógó pórázt, és a türelmetlen ugrabugrálása mellett alig tudom a cipőmet befűzni. *Jaj, siess, most kell menni, a kifutón már várnak rám a barátaim, körbe kell szagolni őket, ez nagyszerű! Mit vacakol a gazdim azzal a cipőfűzővel, elkelne egy kis segítség! Jaj, engedj már oda, kössem én is, húzzam én is, húzzad te is!*

Napi rendszerességgel visszük le sétálni, de mivel a kutyánk rövid lábú tacska, a lépcsőkön ölben hordozzuk le és fel. Ez nálunk a szabály. De kint a szabadban kisé átrendeződik ez, Tücsök Botit sétáltatja, ő szabja meg, merre barangoljanak. De ő is kelti fel reggel: kiugratja az ágyból, és hogy ez gyorsabban menjen, ráül a fejére, bebújik a takaró alá, és addig fészkelődik ott, amíg lelöki az ágyról. Aztán együtt reggeliznek, persze külön tálból, majd együtt indulnak sétálni. A póráz a biztos köldökzsinór, amely összeköti őket. Tücsök szabja meg, merre menjenek, ha lehet, árkon-

bokron keresztül, vizes fűben és sárban, mert így érdekesebb. Kíváncsiságuk elvezeti őket a fák és bokrok alá, ahol keresgélnek a bogarakat, és ahol rácsodálkoznak a csigák száguldozására, ahogyan elhúzzák a csíkot, az orruk előtt ugráló feketeterigót és a méltósággal lépkedő nagy fekete varjakat.

Ha együtt vagyunk, Tücsök meg én, van egy előre megtervezett úti cél, szeretem a különböző teendőket összekapcsolni, például menjünk le gyalog egy kiállítás megnyitóra. Ennek Tücsök kevésbé örvend, mert ő velem szeretne lenni, nem másokkal. A különféle cipőkben mozgó vagy ácsorgó idegen és furcsa lábszagoknak nem örvend, a fejét felfelé tartva körbe-körbe pislog, hogy vajon ezek kik, és mit akarnak, csak meg ne bontsák a kutya-gazdi meghitt kapcsolatát. *Nehogy közeledjél, mert hevesen megugatlak! Meg kell védjem a gazdit, még a lábára is ráülök, hogy el ne mozduljon! Rivalisok, figyeltem, csak semmi közeledés, itt én viselem a kalapot!*

És ez a kedves, lábam köré tekeredő, hasát mutogató, lábait az ég felé tartó örvendő kutyus egyszerre csak harci döggé alakul, és elugat mindenkit magam körül. Ugatásával nemcsak engem védelmez, saját félelmei elől is így menekül... menekülne, de hova ebben a tömegben? Ilyenkor ölbe veszem, megsimogatom, megpusztilom, aztán kísérelünk, és indulunk hazafelé. Tücsök sok mindentől fél, babakocsitól, rollertől, biciklitől, nem beszélve a motorbicikliről, akkor is, ha az épp a járdán parkol. Félt a zajtól, a villámlástól és mennydörgéstől, a visító gyerektől és a kiabálástól. Képezni kell az érzelmi stabilitását, hogy együtt tudjunk működni, ezt csak az odafigyeléssel, törődéssel tudom elérni. Meg avval, hogy szeretem őt.

Művésztelepre utazom, Boti is máshol táborozik. Kire is bíznám Tücsköt, mint keresztmamájára, Kompót kutya Katájára, aki befogadja, és addig vigyáz rá, amíg visszajövök a táborból. Kompót golden retriever, ötször nagyobb, mint Tücsök, és a legjobb barátok.

Ha új a környezet, új szokásokat kell megtanulni és alkalmazni. Első szabály: a házba bemenni tilos, pfuj, nem szabad... Tücsök ezt hamar megtanulja, a nyitott ajtón viszont bekukucskál, megnézi, Katája mivel foglalatoskodik a konyhában. Kompót és Tücsök leheveredik a konyhaajtó elé. Kint nagy a hőség, jól hűsít a beton hidege.

A szomszéd udvaron liliputi, fehér meg tarka japán harci kakasok és tyúkok éldegélnek, kapirgálnak, kotkodácsolnak, kissé hangosan, és hogy meglegyen az *összhang* a kerítés ezen oldalán is, minden kukorékolást ugatás követ. Elsőnek Tücsök rohan a kerítéshez, hevesen beleugat a levegőbe, hívja Kompót, ugasson ő is. A jámbor Kompót udvariasan belehorkant a levegőbe, házigazdaként kiveszi részét a magas cében rikoltozó megfélemlítéséből. Ezek nemcsak reggel kukorékolnak, harsognak reggel, délben, délután, akkor is, ha tyúkjuk éppen megojt.

A nagy diófa alatt fekete meg dolmányos varjak sétálnak, méltósággal lépkedve keresik a diót. Csak erre vár a két barát: Tücsök, farkát magasán tartva beugrik közéjük: *gyere, Kompót, kergessük meg, te fuss jobbra, én meg balra, hangosan ugass, vicsozós, ijeszd meg a kacagó-károgó repülőt! Ezek varjak, mondja Kompót, nem tudod megfogni, elrepülnek... pedig de jó játék lenne! De hova tűntek oly hirtelen... hogy kerültek a magas növény ágaira? Mit csinálnak? Ugassuk meg... hé, ne dobálj avval a kemény, furcsa szagú micsodával... Kompót, te ezt a zöldet megeszed? Pfuj, Péterdoki mellő lába is ilyen szagú...*

A kaszálatlan fűben hűsölnek. Ösvényt taposnak ki maguknak, hol Tücsök megy elől, hol Kompót, Tücsökből csak a magasra tartott fark látszik. Majd egymás hátának dőlve leheverednek. A játék abból áll, hogy Kompót szájába veszi Tücsök fejét, lábát, Tücsök Kompót nyakát harapdálja, aztán egymás fülét rágják, mancsukkal hadonásznak, pofozkodnak, ez a játék már a tanulás, ami *szájról szájra* terjed a kutyák körében, *élő hagyomány*, közben vakkantanak, morognak, nyivákolnak, vinnyognak, nyöszörögnek, sóhajtanak, horkantanak.

Tücsök megtanul botvéget rágni, füvet legelni, Azt is, hogy hogyan cipeljenek, húzzanak együtt egy hosszú faágot. A teniszlabdát felváltja rágiák, egymás szájából veszik ki, Tücsök Kompótot utánozva, visszahozza az eldobott labdát. (Nekem miért nem hozza vissza?)

Alkotótábornak is vége: visszazökkentünk a megszokott és begyakorolt rituálékhoz, így a sétákhoz is. Kutyaagolunk, amennyit bírunk. Tücsök nem szeret esőben járkalni, prüszköl, rázza magát, csak az út túloldalán lévő bokorig rohan pisilni, fut is vissza, amilyen gyorsan tud.

Hogy ne csüngjön állandóan a nyakamon, le kell foglalni, játszani kell velem. Tücsök önálló egyéniség, gyakran megszabja, hol, mivel és mit játszunk: az ágy szélére ledobja a játékokat, majd siránkozva kéri vissza őket, rimánkodva néz rám, adjam fel. Szívem meglágyul, lehajolok értük, aztán lehajolok többször is. A játékok maguktól nem másznak fel, kipróbáltuk. Hiába kérleltük *őket*, Kroki (labda, pamacs, kárka, polip), mássz vissza, nem jönnek, nem értik, mit mondok. (Talán mert nem tudnak magyarul? Made in Germany, nézem a cetlin... akkor langsam, Kroki, csak lassan, hova ez a sietség.)

Kénytelen egyedül is játszani, ilyenkor *fészket rak*: a földön lévő puha rongyon forgolódik a saját tengelye körül (mintha a farkát akarná megfogni), mellső lábaival, pofijával összeráncolja, és a csigavonalban tekeredő puha ránc közepébe beledől. Maga mellé vonszolja kedvenc zöld plüsskrokodilját, a sárga csőrű fehér puhapihe pipijét és a kibelezett párnáját. (Amikor ez még egészben volt, *meglovagolta*.) A fészekrakást megismétli az ágyon lévő takarón is, belefészkel magát annak közepére, keresztben, és húzza a lóbórt a kanapébitórló. Tologatom, finoman lökdösöm, kifele!, én is szeretnék lefeküdni, ő ezt méltatlankodva és zsörtölődve és morgolódva veszi tudomásul.

Végezetül Tücsöknek adom át a szót, ő tömören megfogalmazza, hogyan is rágta szét textil kispasztikáimat játék gyanánt.

Igaz, külalakra nem hasonlítanak egyik játékra sem, sem Krokira, sem a zöld lovagolópárnára nem emlékeztetnek, de az anyaguk, az illatuk olyan ismerős; gazdi kezének a szaga ott van, az ám, csábí, de hol is van ő ilyenkor? nincs, dolga van, ahogy mondani szokta; és most Boti sincs, és játszani való kedvem van; nézzem meg, miből van ez a játék, benne puha moha, Krokiban is ez van, kisedem, majd a gazdi visszatömi, hisz Krokiba is, a párnába is újra meg újra visszagyömöszöli a kiráncigált puhát; a nemezelt tojánhéj a játéksíga fenekén is olyan puha és illatos, nem rágom meg, csak ízlelgetem egy kicsit, forgatom a számban jobbról balra és balról jobbra, mancsaimmal pofozgatom, gombolyítom; de jó játék!; orrommal magam előtt tologatom, úgy, mint amikor a járdán rátapadok egy illatra, és nyomába eredek; már négyszer kiszagoltam elgurult papírpénzt, amitől a gazdi szeme ragyogott; ennek is biztos örvideni fog, hisz nem rágtam szét a csigát, csak lehúztam a tojánhéjat a fenekéről, ami a felnőttség kezdését jelenti; én sem vagyok már pelenkás, a lábamat is felemelem pisiléskor...

BOGDÁN ZSOLT

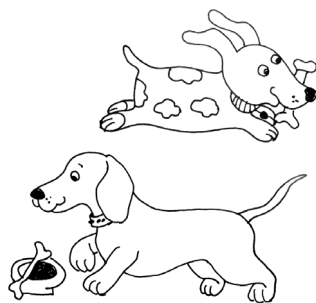
PÉNTEK-TÖRTÉNET

Mindenesetre elég viccesek lehettünk, ahogy ott álltunk ketten a Fair play előtt, az úttest kellős közepén, a felismerés ki-józanító pillanatában: Péntek meg én. Pár perccel azelőtt kifizettem a cechet, sógornómmal felálltunk az asztal mellől. Szám körül ott zsongtak, mint valami privát darazsak még ott köröztek szavaim, a nemrég kiejtettek, a sértettség, az úzottság bársonyos potrohú, fájdalmas szavai; mondom, valami divatos idegenséggel s az egyedüllét delejes tudatával léptem ki a város zajába, jóllakottan, böjtös csendre éhesen. De ezt csak most látom így, jóval a történetek után, mikor Péntek már rég felszedte horgonyát, s elhajózott. Most, mikor többnyire csak játékból s Kántor úr biztatására gondolatban szavakat méregetek egy régi történethez a Korunk hasábjaira, a Szamos-parton egy padon.

Ott akkor teljesen másképp éltem meg...

Az arcokra, mint dohos levegőtlen szobákban rendszerint az ablak köré, kiült a penész, kikönyökölt a közöny. Szemek, mint ódon tükrök, ha leköpik róluk az ezüstréteg.

Úgy tűnt tehát, csak én látom a kutyát. Nagypéntek volt. Ortodox nagypéntek. Még reggel korán, fogmosás után felmarkoltam lelkeket, s borsikabogyós bűnbánatot morzsoltam rá... Biztos ami biztos, gondoltam, végül is nem lehet tudni, az övük vagy a miénk az igazi. – A bűnbánat az bűnbánat... és kész. Nem kell ködös gőzökbe burkolni – gondolják, csak hát nekem gyermekkoromban valahol a Káposztás-havas vagy talán a Naskalat peremén apám elmorzsolt ujjai között egy borsikabogyót, majd egyet a fogai közt is tartva azt mondta: szomjúság ellen nagyon jó. És

Szükségem volt egy lényre, aki kívül rekedt a nagy embertelenségből. Szerencsére. Megmaradt kutyának. Aztán kiderült, hogy a családban kell egy falkavezér, valaki, aki irányít...

most, amikor lassan kikerekedik bennem a Péntek-történet – mert hát mi más nevet adhattam volna az utca közepén, hátsó törött lábait a mellsón egyensúlyozó, a centire elhaladó autókat megugató, veszettül szép fehér kutyának, a román mioritic kölyöknek, ortodox nagypénteken – most, ahogy szedem le róla a fölösleges részleteket, ki tudja, milyen sarok mögül rám ront apám borsikaillata, s a szomjúság, amit maga után hagyott. Rám ront, mint induló vonatra a lekéssett utas... Mert mi más a bűnbánat, mint mérhetetlen Isten-szomjúság. Ez hát a kapocs, úgy tűnik.

Álltunk tehát Péntekkel ketten az utca közepén, borsikaillatú kipufogógázban, cafatokban lógott a lelkünk, fel egészen a Hója közepéig, elnyúlva, mint az ökörnyál. Lassan feleszméltem, hogy minden arra járó lélekre... én ugatok, törött lábbal, elgázolva, magamra hagyatva, igazságomtalanságába zárátva, s minden szolgálatos angyal csak azon iparkodik, csak arra vár, hogy végre lehajoljak, s átöleljem önmagam...

– Micsoda film lenne ebből? Micsoda mozi?

Képzletben már rendezem is. Látom, amint fölroppen egy drón, nekilendül, körbejárja a két ölelkező főalakot. Megáll a forgalom, az emberek arcáról leszáradt a közőny. Hull, mint a vakolat. Állva tapsolnak, igaz, járdán ülve nevetséges volna. Aztán az utolsó kép, ahogy ölemben a kutyussal egyre csak megyek, arcomon a nagy találkozások örömevel megyek, nem tudni, mi felé.

A kép kitágul, már látom az egész utcát, sőt a Szamos mellett a padon azt a kis pontocskát is, aki én vagyok. Megy a zene, a feliratozás, nevemen szép ékezet, többé nem kérhetik számon a Csomortáni Brüsszeliek...

Elkurvultam. Vettem egy barátot magamnak. Pénzért! Nem mintha már nem hinnék a nagy találkozásokban, csak mert sürget az idő. Nem mintha nem lenne barátom, csak hogy megpecsételjem magányomat... Fehér, mint Péntek, és Farkas, mint a fiam. Szükségem volt egy lényre, aki kívül rekedt a nagy embertelenségből. Szerencsére. Megmaradt kutyának. Aztán kiderült, hogy a családban kell egy falkavezér, valaki, aki irányít... másképp könnyen a fejünkre nő, mondják az okosok, így megmaradtam én despotának, a feleségem meg barátnak.

Ülök a padon, verseket mondogatok találomra. Csak úgy.

Régebben féldecikbe s ritkán versekbe... Ma már csak versekben mérem a nyugtalanságot. A másét. A magamét. Ezzel most már kész lennék... nagy vonalakban. Talán így rendben lesz. A Korunknak is. Csak meg kell írni. Judit majd kijavítja. Az is meglehet, nem ilyenre számítottak... Több humorral kellett volna, mint Bartis Attila az övéit, de hát neki könnyű. Ő csípőből ír.

Délután próba. Éjjeli menedékhely... hogy is van?

–Kell lennie, azt mondja, a világon egy igazság földjének – nem, ezt kihúzzuk, átírjuk igazak földjének – szóval azon a bizonyos helyen különleges emberek élnek, a rendes emberek, tisztelik egymást, minden további nélkül segítenek egymáson, és egyáltalán minden prima jó náluk.

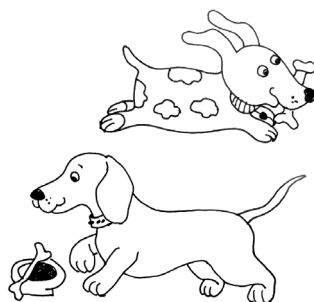
– Angyaal!! Nem!! Mondom, nem! megy! bele! többé! a vízbe! Megyünk. Gyere, szép élet. Gyere.

BODÓ MÁRTA

BOLHA ÉLETLECKÉI

1

■ A fehér már-már szürkévé tompul. Pelyhes csomó. Vakarózik, és sír. Sír, és vakarózik. Mint aki nagy munka után van, és nagyon elfáradt, rongydarabként nyúlik el a zsúfolt iskolaudvaron. Pedig ott olykor autó fordul, tolat. Veszélyérzete nincs. A gyermekek általában barátságosan gyámbásszák, de nem mindenki, aki ott megfordul, néz rá jóindulattal. A konyha hátsó bejáratától tisztos távolban ül, láthatóan vár onnan valamit. Bizonyára nem hiába, mert nem sovány. Különösebben nem bízik senkiben, messziről figyelni a történéseket. Sok ott a kóbor eb, és ő a legkisebb, legutolsó a rangsorban. A reggelire kapott szálamit kiviszem neki: komolyan néz, nem azonnal rohan, de aztán falja, habzsolja a remek falatokat. Azt mondták korábban, nem érdemes vesződni vele, a bundáját rágó élősködőket irtani, erre költeni: beteg, elpusztul úgylis. Ahogy a reggeli eltűnik, az nem egy haldokló utolsó étkezése. Kis csapatunk eldönti: ha mászt nem is tudunk tenni, megmossuk. Becsépesszük a közös fürdőbe. Türelmesen áll a zuhanyzó kádban, hang nélkül túri a sikálást. Mintha kezdené élvezni is a törődést, a csak neki szóló figyelmet. Úgy indul el a hosszú és szerencsére üres kollégiumi folyosón, mint akit nagy tisztesség ért, és immár magas pozícióba került. Peckesen vonul, amint utánaeredek, még szaporázza is. Élvezi újra fehér bundáját, alatta kicsit enyhülhetett a viszketés, szinte játékra hívóan néz vissza rám, és elinal. Elkapom, és kitesszük az udvarra, még mielőtt valaki rajtakapna. Vacsorához is elkísér, immár a sarkamban van, igyekszik lépést tartani. Másnap már hazautazáshoz pakoljuk az autót, míg készülünk, a szemem sarkából lesem, merre van. Egy füves földcsíkot választott

Egész gyerekkoromban vágytam arra, testvértelenül növekedve, hogy legyen mellettem is – az öntözendő virágokon kívül – egy „beszédese”, kapcsolatra képes, gondoskodásomra szoruló lény.

főhadiszállásának, hason fekszik, négy lába négyfelé, mint egy béka, elnyúlik. Körülötte macskák sétálnak, láthatóan nincs baja velük. Később az iskolafal mellett szunnyad az árnyékban, a szüneten visongó gyerekek csöppet sem zavarják az álmát. Hirtelen elhatározással felemelem. Hosszú fehér szempillákat villogtat rám. Olyan a nézése, mint az árváké, az utcagyerekéké, mint mindazoké, akiknek nagyon fiatalon maguknak kell magukról gondoskodniuk. Öregesen komoly a tekintete. Szeme egészen sötét, s mint a találkára készülő kisasszonyoké: mintha tussal volna kihúzva. Benyújtom a hátsó ülésen utazóknak: elvész a meleg női ölekből, ide-oda kúszik, azt se tudja, hol helyezkedjen el a nagy puhaságban. Míg a hazáig tartó egyórás utat végigvezetem, az igazak álmát alussza. Az állatorvosnál ébred. Mikroszkóp alatt vizsgáljuk, kik-mik a bundalakók. A nagyítóüveg alatt sok-sok láb, tetű és rüh is csípte a számtalan bolha mellett. Utasaim csak ez utóbbira gyanakodtak, amikor a 70 kilométeres út végén közölték velem: a kutya neve Bolha.

2

■ Volt már korábban is kutyám. Egész gyerekkoromban vágytam arra, testvértelenül növekedve, hogy legyen mellettem is – az öntözendő virágokon kívül – egy „beszédes”, kapcsolatra képes, gondoskodásomra szoruló lény. Tizedikes koromra sikerült kisírni, s Bogyó, akkori fekete uszkárom az addig mindennemű négylábú befogadása ellen tiltakozó anyámat is hű és rendszeres sétáltatóvá nevelte. Bogyón próbáltam ki minden nevelői készségemet, gyönyörűen ugrott akadályokon át, hozta vissza az eldobott tárgyakat, úszott, és nem utolsósorban összeterelte a családot, ha kirándulásokon túlzottan eltávolodtunk egymástól. Ő volt az első, akin választott pályám, a tanárság fortélyait gyakoroltam. Vele és tőle tanultam meg, mit jelent következetesnek és kitartónak lenni, és azt is, hogy nem a szavak, hanem a gesztusok, a testtartás hordozzák az igazi mondanivalót.

Bogyó időskori vesebetegségben pusztult el a karomban, s bár kegyetlen élmény volt, a halál méltóságát akkor tapasztaltam testközlemből. A kutya egy ideig gyógyszert kapott, de amikor már tudta, hogy a küzdelemnek vége, se könyörgésre, se szidásra, se sírásra semmi áron nem nyelte le többet a pirulát. Városi leányként nemigen voltam állatok kimúlásához szokva, Bogyótól tanultam meg, hogy a természet rendjébe csendben, tiltakozás és lázadás nélkül egyszerűen bele kell simulni, tagolódni, mert a halál az élet része, attól szép, értékes és élvezetes, hogy egyszer vége: addig pedig a maga teljességében meg kell élni.

Aztán elhalványult az emlék, én pedig még bennebb költöztem: a nagyváros betonrengetegének közepébe, a természetes étellel, a természettel való kapcsolattól még távolabb kerültem. Életem az iroda és a tömbházlakás kockái közt telt hosszú, túl hosszú ideig. A Szamos-parttól rálátni arra a velem egyvidős blokkra, amelybe az én 46 négyzetméterem is be van zárva: sokszor láttam úgy, mint egy hatalmas skatulyát ezer fiókkal, elképzelttem, kihúzom az én fiókcskámat, és elviszem: senkinek fel sem tűnne. Az álmodozáson kívül semmit se tettem, hogy mindennapjaimnak legalább egy részét visszalopjam az élet oldalára. Merthogy az akaratlanul is rám „ragadt” folytonos hajtás, a gépek – számítógép, mobiltelefon, autó, televízió stb. – által meghatározott létezés egyre kevésbé hasonlított ahhoz, amit életnek nevezhetünk. Mintha fél lábbal a túlsó parton álltam volna... Mindaz, amivel foglalkoztam, hivatásként, hobbiból, csupa fejben zajló tevékenység, szép, nemes eszmék birodalmába kalauzolt, de ki- és fel is emelt a való világ fölé, egyfajta testen kívüli, testellenes lebegés állapotában tartott. Ehhez hozzájárult az évek által felhordott salak, ami a lelkemre rakódott: csalódások, csalások, megcsalások. Szűk három percnyi séta a lakásomtól a munkahely, öt percnyi az üzlet, számlákat csak egyszer kell fizetni havonta – bezártam magam egy nagy betonburokba. Ott fulladtam volna meg, ha nem érkezik meg Bolha.

3

■ Eredetileg csupán nyomorából akartam kimenteni, majd elajándékozni, gazdát találni neki. Elfoglalt, utazásokkal teli életemben nem volt helye egy kutyának, akit naponta többször sétáltatni kell, aki igényli a társaságot, a foglalkozást, a jelenléte. Korábban macskákat sikerült hirdetés útján örökbe adni, miért ne sikerülne egy kutyával ugyanez. Igaz, a maroknyi szőröcsomóról nem tudni, mekkora lesz, de pelyhes, fehér, „cuki”. Jöttek is néhányan szemügyre venni. Egy az ország másik végéből származó fiatal lány, akit a munkája köt Kolozsvárhoz, szombaton is dolgozik, annyira fáradt a napi 10-12 órás műszaktól, hogy hét végén elaludta a találkát, háromórás késéssel érkezett megnézni a kutyát. Vallatásomra, milyen sorsot szán neki, elmondta, kertés házban bérel lakást, ott jól ellesz. Egy hölgy azon kesergett, az előző, jól betanított eb elveszett, el nem tudja képzelni, hogyan – a második emeleti tömbházlakásból egyedül engedte le, ha kikérezett, a Mărăști tér kellős közepére... Egy idős asszony egyedüllétére és mozgáskorlátozottságára panaszkodva szerette volna a kutyát: nagy udvara van, ott jól érzi majd magát, mondta, de arról szó se lehet, hogy a háznak akár a tornácára is beengedje, sétáltatni meg nem tudja, de egy udvaron élő kutyát minek is kellene. Végül falura kérték, ígérték, nem lesz láncra verve – ők sem jelentkeztek többet. Bolha közben szomorú fekete szemét keretező fehér pilláival komolyan figyelt, a házi szabályokat könnyedén tanulta és betartotta, sosem rágott semmit szét, a már ott lakó idősebb kandúrokat nem zavarta, pórázon büszkén vonult, és egyre jobban beopta magát a szívembe. Része lett a napi rutinnak: ahogy hajnalban a szemem kinyílt, szinte a pizsamára kapkodtam fel valami öltözetet, hogy időben kiérjünk, és így lassan szobatisztává növekedjen; munka után, amikor a fejem amúgy is kóválygott, következett a kötelező szellőztetés, végül este a sportszámbe menő egyórás mozgás, hegynek fel, futólépésben, a Fellegvárra. Az ismerősök észrevették, hogy lefogytam, és megizmosodtam, a dicsérettől kihúztam magam, valósággal ragyogtam, észrevétlenül kezdtem visszatérni az innenső partra, az emberek közé. Hétféveken kirándulni jártam, a gép előtt görnyedés és szemérvétel helyett hegyi levegőt szívtam. Amikor oktatás céljából foglalkozásokra kezdtem vinni a kutyát, új perspektíva nyílt előttem. Korábban már csak undok, rosszkedvű, rosszindulatú, szűk látókörű emberiséget láttam, hirtelen ismét felbukkantak a nyíltszívű, nagylelkű, vidám és segítőkész emberek. A betonból elviselhetetlenül visszasugárzó hőség vízparton, erdőben, parkban élhető volt. A világ kinyílt, számtalan apró meglepetést tartogatott. Bolha mindennek és mindenkinek örül: egy ismeretlen szagnak, egy teli szatyornak, egy elhajított botnak, egy elejtett kiflivégnek, egy simításnak... egy felbukkanó kutyának, kisgyerekeknek, öregnek, hajléktalannak... Beszédbe elegyedtem ismeretlenekkel, új barátságok köttetnek. Szűknek érzékelt terem kitágult, számtalan izgalmas, még felfedezésre váró sarkocska bukkant elém.

4

■ Kutyátlan koromban olvastam a *Kutyák a babakocsiban* című esszét.¹ Végnapokra utaló jelenségekről fest fenyegető és lehangoló képet, az önfelszámolás gesztusairól vetít az olvasók elé halálos víziót: „A vázolt magyar önleépítés egyik félelmetes nyugat-európai analógiája, mintegy beszédes ikerjelképe, ami manapság több nyugati nagyvárosban, sőt fővárosban is látható: gyermekük nem lévén, a párok vagy magányos emberek kutyát és macskát raknak a babakocsikba; gyermekruhákba öltöztetik fel őket, a kutya- és macskafejekre s -nyakakra színes szalagokat kötve, s így ringatva, tolvá, becézve őket a kis-lányok és a kisfiúk helyett az esőben, a hóban és a napsütésben. Gyermekmosoly, gógicsélés vagy akár a sírás helyett is apró csaholások és miákolás fényei ben sütkérezve.”² A szerző a „belehalás” mind szaporább ütemét látja e képekben az otthon-teremtés boldogsága helyén. És a helyzet véleménye szerint egyre romlik: míg a „dikta-túrák sötét árnyai mögött is folytonosan fel- és felmutatta az arcát az ember s az Élet”,

ma már csak pusztulás várható. Esszéjét így zárja: „Ha a művészet nem képes – egyetemes tájékozódásai közepette – mélyrehatóan kifejezni és értelmezni azt a világot, amely a történelemben a fényre szülte, és ahol egyébként él és mozog, akkor felszalagozott kutyává lesz csak a különböző külső és belső hatalmi akaratok – színes alattódaloktól kísért – babakocsijában. Már nemcsak domesztikált, manipulált, hanem bizarr szándékok játékszerévé is átvarázsolt lény, »aminek« megvakarják olykor a fejét, és időnként jókat húzhat a tologató gazdik cumisüvegéből. [...] A nemzet valós – az eleven szemű gyermekeket és a világra és önmaga társadalmi környezetére figyelő kultúrát feldajkálni képes – babakocsijai viszont üresen, porosan tátonganak a nagyvárosi blokkházak lakatra zárt, elfelejtett tárolóiban, a széltől csapkodott ajtajú, elhagyott falusi porták kamráiban és pajtáiban. Miközben körös-körül szúrós gyom veri fel az udvart, mint az elfelejtett küldetésből fakadó hiányok tövisei egy kihagyásosan, zihálva lélegző nemzet lelkiismeretét. A másik babakocsi pedig vidám vakkantások közepette, illatosan gördül tovább az Idő marékában, keresztül egész Európán, akár az új kísértet.”³

Az írást, érdekes címe ellenére, nem tudtam hová tenni. Nem először találkoztam hasonló megközelítéssel, hallottam ilyen szószelekről is. Furcsállottam akkor is: eszmélődő, sorskérdésekről gondolkodó értelmiségi komolyan ebben látja az emberiségre, a magyarságra leselkedő veszélyt? Valóban vannak extrém esetek a kutyaimádatban is, mint a szalvétagyűjtők közt is vannak, akik túlzásokra ragadtatják magukat. De Isten őrizz azok lelkének el nem sírt könnyeitől, akik gyermekeik külföldre távozása, esetleg korai halála után állatokat etetnek, csak hogy fel ne kössék magukat. Ezek a gyakran idős, beteg emberek nem tévesztik össze unokáikat a háziállataikkal, csupán csak nem láthatják, dédelgethetik előbbieket a sokszor kontinensnyi távolság miatt, kortársaik már nemigen élnek, vagy nem tudnak kijárni, lelkük elsivatagosodása helyett visszatérnek a természethez, Uram bocsá' még beszélnek is a növényeikkel!

Indulat indulatot szül: az idézett esszét újraolvastva felforrt bennem az epe, mert az írástudótól én mélyebben szántó, az okokat számba venni képes gondolkodást várok, és az érzelemskála több árnyalatát felfogni, megmutatni tudó elemzést. Belehevülnék, vitába szállnék az írással, a szerzővel – aztán lefészek. Bolhától láttam, hogy amikor habzó szájjal ugató eb közeledik hozzá, ő megáll, a farkát leereszti, majd óvatos lépésekkel közeledik, akár le is hasal: nem keresi a konfrontációt, de nem is szalad el. Csendes, nyugodt viszonyulása leszereli a másikat, a veszettül csaholót. Még közös játék is lehet belőle. Verekedést még sose produkált, nem is vett részt benne. Most már olykor ő, a négyéves, „szól”, morogja, inti meg a bohó és kissé udvariatlan fiatal kutyát: „hátrább az agarakkal”. Bolha azt is tudja, a kerítés mögött a torkán szinte kibucskázó eb nem veszélyes, elhúznám, de számtalanszor tapasztaltam: akihez ő a rácson át odatolja az orrát, az nem veszélyes, ellenben ívben kikerüli, a pórázzal engem is elhúz minden olyan kaputól, ahol az én gyenge emberi fülem semmi zajt nem észlel, ám ő tudja: a csendben akár harapni is képes veszély lapul. Bolha nem törődik azzal, aki mérgesen szól rám az utcán: húzzam odébb az ebet, mert nem szeretné, ha hozzáérne, megnyalná, netán megharapná. Bolha mindig kész arra, hogy vidám farkcsóválás közepette egy szomorú idős ember látószögébe tolja vigyorgó pofáját; egy alig totyogó kisgyerek elé lefeküdjön, hogy a kicsi megkaphassa első pozitív élményét a földön velünk osztozó négylábúakról. Bolha „szóba áll” a kitaszítottakkal, a „láthatatlanokkal” is: a padon kuporgókkal, a koldusokkal, a rongyos ruhában járókkal. Bibliai értelemben nem személyválogató, és akár bibliai mélyesű felismerésekre is képes rávezetni természetközeli, ösztöneiben sértetlen lényével.

■ JEGYZETEK

1. Jánosi Zoltán: *Kutyák a babakocsiban. Az elfelejtett küldetésről*. Hítel 2012 február, 5–11.

<http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/5-11.pdf> (letöltés: 2016. 06. 30.)

2. Jánosi: i. m. 6.

3. Jánosi: i. m. 11.

ORENDI ÉVA

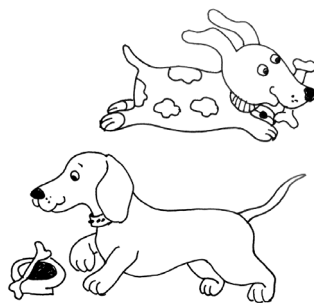
KUTYÁINKRÓL

Egy nemzet nagyságát és erkölcsi fejlettségi szintjét abból lehet lemérni, ahogyan az állatokkal bánik.

MAHATMA GANDHI

■ Ebből az idézetéből kiindulva sajnós azt kell mondanom, hogy napjainkban is nagyon sok tenivalónk van ezen a téren. Még mindig széles körben elterjedt a kutyáktól való félelem és az állatokkal való mostoha bánásmód, ami erkölcsi fejlettségi szintünk hiányát vagy gyengeségét igazolja. A kutyákról lévén szó, gyakran felteszem magamnak a kérdést, miért is van szüksége az embereknek a kutyákra. Legtöbb esetben azért kell kutya, hogy a rövid láncra és a gazdasági udvar valamelyik szegletébe kikötött állat védje meg a háziakat vagy a meglévő haszonállatokat. Mivel a láncra kötés miatt korlátozott a mozgása, csak ugatással védekezhet, illetve jelezhet. Ezek a szeretetre érdemes állatok meg is teszik, de amikor kiöregednek, lecserélik őket fiatalabbra, és mindig megtalálják a módját annak, hogy megszabaduljanak tőlük, vagy minden lelkiismeret-furdalás nélkül elpusztítják őket. A „legjobb esetben” a gazdi mégiscsak megsajnálja az állatot, és a tőle való megszabadulásnak ezt a drasztikus formáját nem alkalmazzák – gondolván, hogy adnak egy további esélyt az életre –, és elviszik a kiszolgált állatot idegen helyre, ahol a sorsára hagyják. Ekkortól kezdődik az elhagyott, magára hagyott állatok kálváriája, szenvedése. Ha tudnának mesélni, nagyon sok megrázó, megható történetnek lennének a tanúi.

Szokták mondani, hogy minden kóbor állat mögött egy felelőtlen ember áll. Hozzátenném, nemcsak felelőtlen, hanem lelkiismeret nélküli az, aki magára hagy egy állatot. A kutyát már rég há-

Minden állatszerető kutyás gazdi tudja, és az állatotthonban napról napra tapasztaljuk mi is, hogy ez így igaz. Egy kutya önzetlenül tud szeretni, hűsége, ragaszkodása példátlan – és végtelen.

ziasította az ember, akinek gondoskodnia kellene róla. Nagyon sokan ezt nem teszik, és nekik „köszönhetően” nemritkán találkozunk még ma is a városok, falvak utcáin vagy az erdők szélén, a lakott helységeken kívül csatangoló gazdátlan ebekkel. Ezek az emberek azok, akik miatt szükség lett állatotthonokra, ahol négy lábú barátaink esélyt kapnak egy jobb élethez s nemegyszer arra is, hogy egy állatszerető gazdihoz kerüljenek. A csíkszeredai állatotthont is azért hozta létre közel 20 éve néhány állatszerető ember, hogy megmentsek és jobb életfeltételeket, szeretetet biztosítsanak, adjanak a sokat szenvedett, sérült állatoknak. Nagyon sok szomorú, de nem kevés esetben jó kimenetelű esettel találkoztunk a hosszú évek folyamán, és az a tény, hogy tevékenységünk hasznos és megér minden fáradságot, igazolja az a végtelen szeretetet, amit viszonzásul kaptunk és kapunk a befogadott, megmentett kutyáktól.

Sajnos napjainkban széles körben elterjedt a kutyáktól, a kóbor kutyáktól való félelem. E félelem oka a rosszul vagy egyáltalán nem nevelt kutyák agresszív viselkedésében rejlik. Vannak emberek, akik kimondottan agresszivitásra nevelik őket – „ilyen az igazi, jó házőrző” –, mások pedig abban lelik élvezetüket, örömeiket, hogy bántalmazznak, kínoznak egy védtelen állatot. Az állatoknak szándékosan okozott szenvedés nem felelőtlenység, hanem szívtelenség és gonoszság. Az utcára „kidobott” állatok többnyire mind sérültek. Az állatotthonba bekerült kutyák sokaságánál találkoztunk jó néhányszor komoly, hosszú kezelést igényelő sérülésekkel, amelyeket az emberi kegyetlenkedésnek tudhatunk be (vasvillával átdöfött kutya, a veréstől szemét elvesztő kutya, a nyakába véresen, a húsába beleékelődött drótos kutya, törött lábú, csontú kutya, olyan kutya, amelyiknek, hogy ne ugasson, a torkába döftek egy seprűnyelet, hogy örökre elhallgattassák). Számtalan megcsonkított és kiéhezett, sokat szenvedett állat került az állatotthonba. Mind félénkek voltak, nem agresszívek, és – ha szabad úgy fogalmaznom – méltósággal, nagy türelemmel viselték az orvosi kezeléseket. Az állatotthon személyzete meg is tett és megtesz mindent, hogy az állatok megkapják a maximálisan jó ellátást és azt a szeretetet, amit addig nem ismertek. Általunk megismerhetik azt az emberfajtát, amelytől nem kell rettegni, akiktől szeretetet kapnak, és akik védik őket. Vannak állatvédelmi törvények, amelyek betartása sajnos nagyon hiányos, vagy egyáltalán nem működik. De miért keltenek a törvények, miért nem viselkedünk mi úgy, hogy a szívünkre, lelkiismeretünkre hallgatva ne bántalmazzunk védteleneket? Ehhez azonban nevelésre lenne szükség, az otthonról hozott üzenetre – „az állatokat nem szabad bántani, mert ők is érző, értelmes lények”. Meglátásom szerint elsősorban a felnőttekkel van baj. Ha ők nem szeretik az állatokat, sőt a gyerekek előtt bántalmazzák őket, akkor azok is azt teszik, amit a szüleiktől látnak. Ismerek egy nagypapát, akinek az a szórakozása, hogy kövekkel dobálja a kóbor kutyákat. Megkérdeztem tőle, miért teszi, mert a kutyák nem támadják, ellenkezőleg messzire elkerülik. A gyűlölettől kivörösödve ordította, hogy veszélyt jelentenek az unokájára (egyébként nem volt jelen egy unoka sem), és vigyem haza azokat a dögöket, ha szeretem őket. Na most ennek a dühöngő nagypapának magyarázom meg, hogy azok a szerencsétlen állatok a felelőtlen embereknek köszönhetően vannak az úton. Meséljek neki arról, hogy sok embernek milyen sokat jelentenek, hogy nemcsak barátok, házi kedvencek, családtagok, hanem vannak életmentő, nyomozó, vakvezető és beteg ember melletti munkakutyák, „akik” hűséges ragaszkodásukkal akár az életüket is kockára teszik a szeretet gazdi-jukért? Nem lehet vele beszélni, ő csak a gyűlölettől prüszkölve ordít. Ott is hagyom, arra gondolva, hogy Istenem, miként lehet valaki az állatokkal szemben ennyire elvakultan gonoszkodó lelkületű ember, és még hány ilyen van a világon?

Számos könyv jelent meg megható állattörténetekkel, filmeket, dokumentumfilmeket készítettek az állatok viselkedéséről, hűségéről. „A kutya egyetlen életcélja, hogy a szívét neked ajándékozza” – írta J. R. Ackerley. Minden állatszerető kutyás

gazdi tudja, és az állatotthonban napról napra tapasztaljuk mi is, hogy ez így igaz. Egy kutya önzetlenül tud szeretni, hűsége, ragaszkodása példátlan – és végtelen. A hűséges ragaszkodásnak köszönhetően sajnos tragikus kimenetelű történetnek is voltunk szemtanúi. Egy idős, egyedül élő hölgy kórházba került. Hozzátartozói a magára maradt kiskutyát behozták az otthonba. A kiskutya, mivel nem tudhatta, miért szakították el a szeretett gazditól, súlyos depresszióba esett, nem akart enni, a vizet sem fogadta el, és bármit is tettünk, hogy felvidítsuk, életkedvre derítsük, csak nézett ránk nagy szomorúsággal, és néhány nap múlva reggelre meghalt. Aznap felhívott a kiskutyát behozó hozzátartozó, és közölte, az idős hölgy éjjel elhunyt.

Egy férfi behozta keverék kutyáját az állatotthonba. Állítása szerint új házba költözik, ahová ez a „korcs” nem illik, már vett magának egy fajtiszta kutyát, de mivel állatszerető, nem akarja megölni vagy az erdőn elhagyni, tehát ha úgy gondoljuk, hogy nekünk kell, akkor itt hagyja. És ha nem fogadjuk be? Akkor neki annyi – volt a válasz. Természetesen maradt, és hosszú hónapokig még mindig reménykedve várta a gazdája visszatérését. Mindent megtettünk, hogy elfogadjon bennünket, hogy visszatérjen játékossága, életkedve. Szerencsére sikerült, kapott egy új, szerető gazdit is, aki a szeretetével, ragaszkodásával, ráfigyelésével meghódította, és feledtette a régit.

Vannak feltételeink az otthonból örökbe adott kutyáknál. Először is azt kérjük, hogy a tőlünk elvitt állatot láncra kötni nem szabad, legyen élettere, természetesen orvosi ellátásban is részesíteni kell, és hogy bármikor ellenőrizhető legyen az állatotthon képviselője számára. Amennyiben a körülmények nem felelnek meg, bármikor visszavehető. Voltak esetek, amikor vissza is vittük az állatot az örökbefogadótól. Egy pár évvel ezelőtt januárban elmentünk megnézni egy Penge nevezetű kutyánkat, amelyet nemrég adtunk örökbe. Nagyon hideg volt, –30 fokot mutatott a hőmérő. Bementünk az udvarra, a kutya látott, de nem jelzett, még csak nem is vakkantott. Szegény állat egy méteres láncsal a kerítéshez kötve, se kutyaól, még tető sincs a feje fölött, mellette egy rossz fazékban befagyott víz. Egy idős nő jött ki a házból, akivel köszönés és bemutatkozás után közöltem, hogy máris elviszem az állatot. No comment! Perlekedett, hogy ezt nem csinálhatjuk, mert ha hazajön a fia, mit mond majd neki... A kutyát leszedtem a láncról, menni nem tudott, így a kb. 25 kilós szerencsétlen állatot ölbe vettem, úgy vittem ki, tettem a kocsis hátsó ülésére, és azonnal visszavittem az állatotthonba. Később Penge nagyon jó gazdinak örvendhetett, és az új gazdinak is sok öröme telt benne.

Örökbe adtunk egy kutyát falura. Akinek odaadtuk, égre-földre esküdözött, hogy a világon nála lesz a legjobb dolga. Közel három hónap után a kutyánk hosszú láncsal a nyakában az állatotthon kapujában várta a bebocsájtást. Visszatért magától, és mi boldogan visszafogadtuk. Tigris nevű kutyánkat vissza kellett hozni az otthonba, mert nem tudtak mit kezdeni vele, miután sem ételt, még vizet sem fogadott el napokon keresztül az új gazdiktól. A legyengült állat boldogságát el sem tudom mondani, rögtön evett, ivott, és az állapotához képest ugrándozott. Hihetetlen, hogy nálunk jobb, ő itt érzi magát jól...

Egy késő őszi napon behoztak egy rossz, legyengült állapotban levő kutyát. Nagyon sok friss és elhanyagolt sebet fedeztünk fel rajta, de tele volt régi sebhelyekkel is. Mivel a nyakában a pásztorok által használt kolonc volt, tudtuk, hogy ez az állat az ebben az időszakban szokássá vált „elcsapásnak” az áldozata, és tavasszal majd jelentkezik a gazdája. Az a mentalitás ugyanis, hogy téli időszakban a városban magukra hagyott állatok kukázásból gondtalanul megélnék, majd tavasszal összeszedik őket és kiviszik a legelő állatok mellé. Nagyon gyakori és általunk jól ismert ez az eset. A volt „munkáltató” gazdi tavasszal valóban megjelent, és követelte a kutyája visszaadását. Mivel nagyon sok pásztorkutya kerül be hozzánk, nem tudhatjuk, ki is

volt a gazdája, természetesen a már ismert szokások miatt pásztoroknak nem adunk kutyákat, de hajlandók voltunk megmutatni az ősszel behozott állatokat, mert kíváncsiak voltunk, megtalálja-e az általa cserbenhagyott – ahogy ő mondta – „jobb kezét”. Történetesen a fent említett kutyára esett a választása. Valóban ő lehetett, mert az addig csendes, szelíd kutya minden fogát kimutatva, vicsorogva olyan dühödt támadásba lendült, hogy a kennel kerítése mentette meg a volt pásztorát. Az állat viselkedéséből kitűnt, hogy az előtte álló ember sokat bántalmazta, kínozta. A Bundás névre keresztelt kutya maradt, és más kutya sem hagyta el az otthont azért, hogy pásztorkodási tisztségbe lépjen.

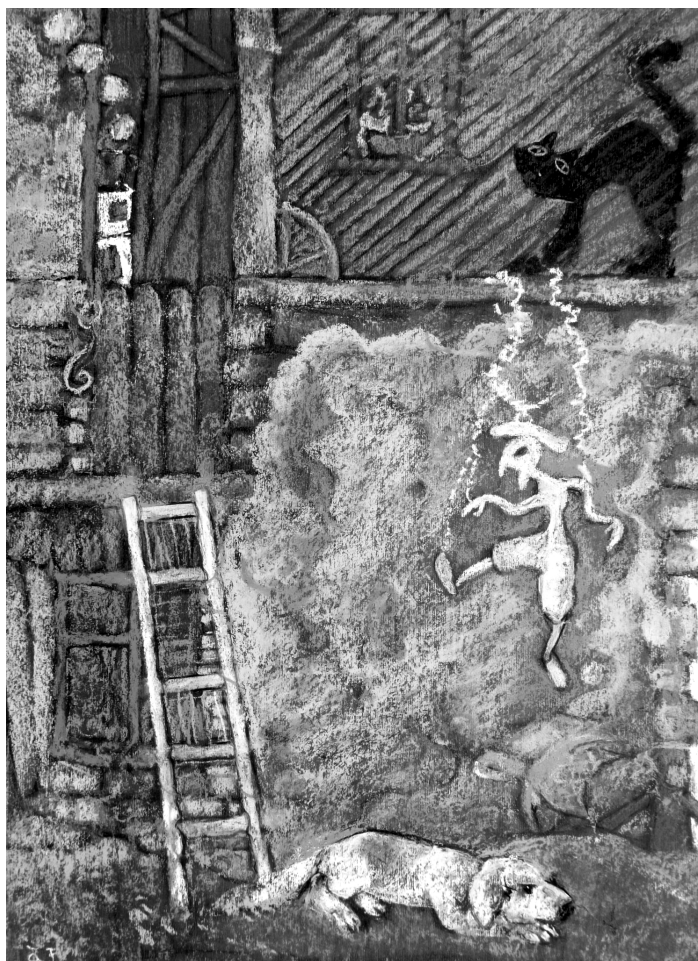
Pár évvel ezelőtt állatszerető emberek telefonon jelezték, hogy egy kisvárosban kóbor kutyákat szedtek össze, lapátokkal ütötték agyon őket, majd a város szélén egy gödörbe temették a tetemeket. A brutális akciót két állat élte túl, nekik sikerült sérülten is kikaparniuk magukat és elmenekülniük a helyszínről. Szerencsésükre, mert az állatvédők felháborodott reklamációjára az volt a reakció, hogy egy munkagépet rendeltek a gödör teljes megszüntetésére. Ezt már nem éltek volna túl, mint a társaik, amelyek között még lehettek életben, és élve temették el őket! Az egyik túlélőt egy idős férfi vette pártfogásába, a másik kutyát mi szállítottuk el. A városban ismert kutyának az ott lakók a Győzike nevet adták, a későbbiekben mi sem változtattuk meg, annak ellenére, hogy Győzike nem fiú, hanem lánykutya. Győzike azonnal a legjobb orvosi kezelésben részesült, volt is mit kezelni rajta, mert betörték a fejét, az egyik szemét elveszítette, a bordái, lábai sérültek. Teljesen felépült, fél szemmel is nagyszerűen boldogult, és az állatotthon egyik legkedvesebb kutyája lett. Sok szenvedése ellenére sem sérült az emberek iránti kedves viselkedése. Németországba került, ahol a sok érte jelentkezett személy közül a német állatvédők közbenjárásával egy olyan helyre került, ahol boldogan, nagy szeretetben feledhette itteni bántalmazását, élve elhantolását.

Szerencsére nem mindennapi esemény, de azért gyakran előfordult, hogy műanyag vagy vászonzsákba bekötött kutyákat éjjel dobtak be az állatotthon területére. Ezek az elkövetők valószínűleg szégyellték felvállalni embertelen tettüket. Ezek a kutyák többnyire túl is éltek a tőlük való megszabadulásnak ezt a formáját. De ennek a „zsákolásnak” vannak szomorú következményei is, amikor a segítség későn érkezik, és a kutya megfullad. Nemrég egy járókelő hölgy fedezett fel egy zsákot kétségbeesetten őrző és kinyitásával próbálkozó kutyát. A kutya segítségére sietett, és megdöbbenve fedezte fel a zsákba kötött öt kis kutyakölyköt. Egy kiskutya nem élte túl az emberi gonoszság eme formáját, de a többi négy meg a mamájuk szerencsésen bekerült az állatotthonba.

Szinte naponta hívnak bennünket telefonon, hogy szemtanúként bejelentsék az állatok bántalmazását. Az esetek elég változatosak, de mindegyik döbbenetes és szomorú. Miről is szólnak ezek? Néhányat említenék a gyakoribbakból. A részeg szomszédom véresre verte a kutyáját, a szomszédom éhezeti és bántalmazza a kutyáit, a gyermekek kutyakölykökkel fociznak, a szomszédom „felcsapatta” a kutyáját (felakasztotta), a gyermekek levágták a kiskutya farkát és füleit, megmérgezték kutyákat, gombostűkkel teletűzdelt szalonnát adtak a kutyának, marószódával öntötte le a kutyáját – és még hosszan sorolhatnám az ehhez hasonló borzalmakat, amelyeket épeszű, egészséges ember nem tenne. Az állatokkal szembeni szadista viselkedés mindenkor elítélendő, és féltő, hogy az emberekkel szembeni viselkedésük is hasonló. Igaz lelkű, keresztény ember ilyen nem tenne!

Sajnos hallani állatok ilyen módon való elpusztításáról, és hiába van állatvédelmi törvény, sokan nem élnek vele. Az általános felfogás szerint az állat csak állat, azért vannak, hogy megegyük őket, vagy azért, hogy minket, embereket szolgáljanak. A rossz bánásmód, akár haszonállat, akár nem, szinte természetes. Az állatok nem

tudják megvédeni magukat, mivel nem beszélnek, nem panaszkodhatnak, de ha tudnának, akkor is alig akad olyan hivatalos személy vagy intézmény, aki/amely igazságot szolgáltatna az őket ért emberi gonoszságokért. Állatot, kutyát kínozó személy az embertársaival szemben is durva lelkületű. Gyermekekre, akik agresszíven viselkednek az állatokkal szemben, szórakozásukat lelik az állatok kízásában, a kedves szülőknek idejében és nagyon komolyan oda kellene figyelniük, és tenniük kellene a rossz és helytelen viselkedés megfékezésére. A gyermekek durva, állatokat kízó személyisége felnőtt korukban is meghatározó lehet. Példamutatással, neveléssel, ha nem is lesz állatbarát, de elérhető, hogy ne legyen állatbántó. Meg lehet értetni, tanítani azt, hogy az állat értelmes lény, ha bántjuk, akkor fájdalmat okozunk neki. A szülők, nagyszülők viselkedési szokásait minden gyerek lemásolja, gyakorolja, azokkal él. Ha gyerekünk agresszív, durva viselkedését észleljük, nem kell azonnal körbe mutogatni, bűnbakot keresni, mert először is bennünk van a hiba. A személyiségnevelésben nekünk van a legnagyobb feladatunk, és ha ezt őszintén beismerjük és tudjuk, akkor valóban nevelhetjük gyermekeinket környezetünk és az állatok szeretetére.

Bécs fölött a Hargitát...

■ Már Debrecenben közelében jártak, amikor rájött, hogy úgy jött át az egész országon, hogy nem emlékszik semmire sem. Először megdöbbsent a saját érzéketlenségén, aztán rádöbbsent, az úton végig havazott. Hordta a szél a havat. Vagy tejfehér köd ült meg a tájat. A Duna–Tisza közén valósággal folyékonyvá vált, ráhasalt, ráfeküdt a földre, hömpölygött, nyújtózkodott elterülve, beláthatatlanul. S ha néha-néha fel is villant a felhők foszlányai között a nap, csak a zúzmarát virágzó út menti fákat látta, amelyek úgy néztek ki, mint egy-egy csodás menyasszonycsokor. De rájött arra is, ha talán belátható lett volna a táj, akkor se figyelt volna a szembefutó vagy az autó mellett elmaradó tájra. Hol éppen Bécsben volt, hol odahaza a szülőfalujában. A kocsiban szétáradó zene kikapcsolta a kinti világot, a külső történések másodlagosak lettek, s csak akkor figyelt fel arra is, hogy ebédidő van, amikor az előttük haladó te-repjáró, amelyben a „transzport” vezetői ültek, egy vendéglőt meg pihenőhelyet jelző megállónál, jelezni kezdtek, majd letértek az útról.

– Lazítunk – mondta a sofőr, aki egyébként szinte az egész úton hallgatott.

– Ebéd – mondták a kiskocsiban ülők is, akik már érkezésükkor az autóból kiszállva, nyújtózkodva ropogtatták a csontjaikat.

Arra gondoltunk – mondta Wilhelm Smith, a transzport vezetője, hogy itt, Magyarországon még ebédelünk. Aztán Kolozsváron vagy Marosvásárhelyen éjszakázunk.

Az autóból térképet vett elő, majd miközben kibontotta, szétnyitotta, rákérdezett, helyesen ítélte-e meg a még megtehető távolságot. A terv, mint kiderült, az volt, hogy bárhol alszanak is, onnan hajnalban indulnak, lerakodnak, s a nagy kocsis indul is vissza rögtön.

– Nagyon drága a bérlés – fűzte hozzá magyarázatként. – Önt Franz hazaviszi rögtön a falujába, hogy találkozhasson a szüleivel, mi lerakodunk, s elrendezzük a formáságokat.

– Gondolom, van, aki tud németül.

– Valószínű – mondta, bár nem volt meggyőződve róla.

Az autótér sofőrje, mint utóbb kiderült, meg volt győződve, hogy ő román. Később, amikor rájött, hogy ez a feltételezése dugába dőlt, ahogy történni szokott, épp az ellenkezőjétől döbbsent meg. És jött az örökös értetlenkedés: – Mit keres egy magyar Romániában? – Az ő meggyőződése és értelmezése szerint Románia azért Románia, mert románok lakják. Magyarországot meg a magyarok. – Ilyen egyszerű ez – mondta – s a logikája csodálatos teljesítményétől elájulva, elégedetten felnevetett. – Vagy nem?

– Ilyen egyszerű – válaszolta Csapó, mert nem akart elmerülni a történelem kihívásaiban.

Aztán amikor a sofőr később megtudta, hogy mégsem: – Hogy kerültek oda? – döbbsent meg. – Vendégmunkások voltak a szülei?

– Nem.

– Hát akkor?

Aztán, miután megbeszélték a lehetetlent is, már csak akkor döbbsent meg, amikor a román határhoz közeledve Günther Hans – mert az ebédnél bemutatkozott – azt kérdezte: – Mikor volt utoljára otthon?

– Tizenöt éve – válaszolta Csapó.

Günther Hans elengedte még a kormányt is a csodálkozástól.

– Tizenöt éve nem volt otthon?

– Nem.

– De hát miért?

– Mert nem lehetett. Nem hivatalosan jöttem el. Elítéltek határsértésért, s valószínű, hogy az ítélet még ma is érvényben van. Nem mehettem haza.

– Szökött?

– Szöktem.

– Hol?

– Át a Dunán.

– Csónakkal?

– Nem.

– Átúsztá a Dunát? – álmélkodott.

– Igen.

– És most?

– Kipróbáljuk – mondta.

Günther Hans kétszer-háromszor is rajtafelejtette a szemét, megcsóválta a fejét is, aztán elmutatott előre, ahol a távolból már homályosan látszott a határ. A határ s a vám.

– Az Románia – mondta, majd hozzáfűzte –, most mit érez?

Fúj a szél, sodorta a havat. Talán a hegyek közelségétől is, itt már felszállt a köd. Csak a szél megtorpanó vagy fokozódó erőssége érződött, az is csak akkor, ha egy-egy nagy kocsi ritkán szembejött velük. Mert ritkán jöttek szemből kocsik. Mintha nem is a határ közelében jártak volna. Mintha megállt volna az élet a határon túl.

A határátkelő teljesen üres volt. Csak egy-két határőr és vámos lézengett az épületek s az ellenőrzőpontok között. Kietlen, otthontalan volt minden. S hogy mit érzett? Az első és egyetlen dolog, amit ebben a pillanatban érzett, a nyugtalansága volt. Az, hogy vajon mi fog történni a határon. Jelent-e valamit még a neve? A kérdés egyébként összetett érzést és emlékeket riasztott. Viszont ahogy túl voltak a felületes ellenőrzésen – a határőr csak rápillantott az osztrák számtáblára, aztán intett is –, rögtön az első szökésének az emléke jutott eszébe. A verések. Majd hogy valamikor meg sem lehetett útleveél nélkül közelíteni a határt. A naphosszat tartó várakozások. A megszegyenítések és megalázások. A hatalom által hivatalosan gerjesztett, betanított gyűlölet. A kisebbségi lét minden nyomorúsága, nyavalyája. Hisz a gyűlöleten kívül lehet-e, lehetne-e más érzés benne? Lehet-e szeretni azt az embert, aki gyűlöli vagy veri a másikat? Aki megalázza. Lehet-e szeretni egy olyan országot, ahol állampolitikai rangra emelték a gyűlöletkeltést? A megfélemlítést és a tiltást. A besúgást és árulást. Tiltólistára tették a magyar szót. A helységnevek magyar használatát! A feliratokat a kisebbségek nyelvén. És most már valósággal záporoztak, megrohanták őt is a kérdések. Régiek és újak. A régiek, amelyek már, még odahaza az indulás előtt foglalkoztatták. Hogy hogyan és miként nézze azt, amit lát. A sértett, megalázott ember megvetésével vagy együttérzéssel? Kárörömmel vagy sajnálkozó együttérzéssel? Olyan ember szemével-e, aki idegenként látja a világot, hisz tizenöt éve él egy másik országban, vagy magyarként? Ha magyarként pedig: milyen magyarként? Akit megaláztak, elüldöztek a szülőföldjéről, vagy egy olyan *emberként*, aki hazatér? Akinek, bármi történt is, bárhog is van, volt s lesz, szülőföldjét rejti ez az ország. A szülőországa ez az ország. Még ha nem is volt soha gondos és törődő hazája. A megtartó emlékei kódán át nézzzen-e rá vagy a hajdani verések által felkavart, felforróso-

dó gyűlölet fátyolán át? A megkésett fejlődését, a többszázados szegénységet lássa-e lépten-nyomon, amellyel majd találkozik, mert a nemzedékek értékeremtő munkáját elrabolta az évszázadokon át a pusztító török és tatár, vagy a szegénység jósa-gte-remtő, közösségformáló erejét? A közösség egymásba fonódó hitét. Megtartó szépsé-gét. És hát, igen, a mellette ülő sofőr szemével lásson-e, és szegyenkezzen, vagy a sa-játjával? Amely, mindenek ellenére, hajlandó a megbocsátásra?

S mert még mindig nem válaszolt a sofőr kérdésére, vontatottan megszólalt:

– Magam sem tudom.

Günther Hans, aki talán már el is felejtette a kérdést, vagy egyáltalán már a göd-rökkel tarkított útra figyelt, ránézett, de nem mondott semmit. Talán nem akarta új-ra kellemetlen helyzetbe hozni magát? Csapó azonban most már, mintha nem is vár-na egy újabb kérdésre, folytatta:

– Az ember életét a megélt élete teszi teljessé. A vágyainak a valósággal való szembesítése. Aki kockáztat, az akkor még nem ismeri a sors választát. Viszont való-színűleg jobban fél attól a bajtól, amelyet el akar hagyni, mint attól az ismeretlentől, ami valahol, bárhol, várhat rá.

Az esküvőjük, amit a barátaikkal megélték, nemcsak lezárt egy korszakot, meg-nyitott egy újat is. Csapó András, amikor az esküvő utáni reggelen, kissé másnapo-san megébredt, az első gondolata az volt: – No, lássuk, uramisten, mit kezdesz ve-lem. Itt fekszem egy bérház lakássá alakított pincéjében, az osztrák állam elengedte a kezem, most mi lesz velem? Aztán Eszter halk moccanásait hallva rögtön javított is. Velünk. És számba vette a lehetőségeit. Számba vette a nagy semmit. Ott feküdt Bécs egyik külvárosi negyedében egy másfél szobás pincelakásban, egy, az ablak alatt nyújtózkodó ágyban, ahová belátszott a járókelők felvillanó bokája naphosszat. Női és férficipők, női és férfilábak vonultak a vasrács által lezárt ablaknyílásban, so-ha nem lehetett látni egy arcot, tekintetet sem, csak cipőt és cipőt. Kifényesített vagy sáros cipőt. Félretaposott sarkú, hegyes vagy szögletes orrú cipőket. Magas sarkú női vagy lapos sarkú férficipőt. Csatos vagy fűzős cipőt. Magas szárú vagy nyitott sarkú cipőt. Harisnyás vagy pantallós lábakat. Kipp-kopp jöttek-mentek a cipők. Kipp-kopp hallatszott a cipők koppanása. Kora reggeltől késő estig. Csak a villamos vagy az autók zaja nyomta el a cipők énekét. Hangját. Morcos férfiasságát. Öreges csoszog-ását. A női léptek fiatalos ritmusát. Csodáját! És tudta, egy hónapra ki van fizetve a lakbér. Ami különben egyenlő volt az általa egy hónap alatt megkeresett fizetés há-romnegyedével. És nem volt a lakásban hűtő. Mosógép. Csak egy kiöregedett aragáz-kályha unatkozott a sarokban. Egy asztal, két székkal. Néhány tányér, csupor és evő-eszköz. Fazék és lábas. Igen, a nősüléssel és a tábor által bérelt panzió felmondásá-val Csapó váratlanul szembekerült azzal a ténnyel, hogy ő egy kimondott szabad em-ber. Annyira szabad, hogy ettől a pillanattól, ha nincs munkája, éhen is halhat. Ké-regethet, vagy akár koldulhat. Öngyilkos lehet. Ha dolgozik, lesz pénze, ha nem, ácsingózhat az utcán. Énekelhet a katedrális előtt, vagy akár kalapozhat is. Amíg az erkölcs és a fennálló törvények keretei közt cselekszik, fejre is állhat. De ha vééczni akar, fizetnie kell. Ha valamit vásárol, szintén. Ha lakni akar, a lakásbérléséhez pénz kell. Ha enni akar, pénz nélkül nem kap semmit. Ha fizet, és van ágya, akkor akár hason fekvé is gondolkodhat az élet s a szabadság szépségén. Örömein. Nehézsége-in. Filozofálhat. Ő a világ legszabadabb embere, szabadságát nem korlátozza semmi. Ahogy a gondolata szabadságát sem. Bármire gondolhat, semmi nem tiltott. Ha ma-dár lenne, repülhetne. Ujjonghat is, éhesen, de hallgathat is. Lophatna vagy akár ra-bolhatna is. A szabadsága azt jelenti, amíg el nem fogják, és el nem ítélik, megtehet bármit. Nem milliomos, akinek a szabadsága önmagában érték. Tudja és megtanulta már azt is, hogy a hátréből észrevétlen a törvény, és a pénz szabályoz mindent. Ha

van pénze, bárhová elmehet. Beléphet. Kiléphet. Moziba, színházba, múzeumba, vendéglőbe járhat. Ha nincs, ülhet egy padon a parkban. Ha eszik, nem éhes. Ha nem éhes, megéllheti a jóllakottság boldogságát. Bár sejtette, tudta azt is, a jóllakottság boldogságát akkor élheti meg igazán, ha pár napig éheznek. Csak akkor tapasztalja meg a tenyérbe hulló morzsa örömet. És tudta azt is, hogy az ismerősei közül, akiket megismert, élhetnek akár egy évtizede is Bécsben, még senki nem járt a Bécsi Operában.

Persze az igazság az, hogy a nősülése előtt is szabad volt. A szabadság lehetősége ott volt a kutyasétáltatásban és a kerti munkában. Maga választhatta meg a lehetséges útirányon belül a távolságot. Amennyit megtesz vagy meg akar tenni kutyasétáltatás közben. A kertben, hogy a metszőollóval melyik fa- vagy rózságot vágja le. A kutyafajtát. Pitbullt például sosem sétáltatott. Azt nem vállalta soha. A buldog nyálas pofája, lecsüngő szájrémje utálatot, borzalmat, undort, iszonyatot váltott ki belőle. Valószínűleg ő is a kutyából. Valahányszor csak találkozott eggyel-eggyel, tudta, kölcsönösen utálhatják egymást. De az is lehet, mert a kutya néha vicserít, morgott is, hogy az jobban utálta őt. A kutya tekintetével figyelte az arca rezdüléseit, s a szemvillanásából tudta, hogy ő, az ember, mennyire szereti vagy nem szereti. Érezte mindezt a férfi testéből áradó szagokból is. Ismerte a szeretet kisugárzását, az arc fintorait. A félelmet vagy a félelem irtózatát. Ahogy az ember is! Éppen ezért Csapó András is élt a szabadság, vagyis a választás lehetőségével, csak kimondott kecses és elegáns, szemrevaló fajokat sétáltatott. Agarát. Pulit. Vizslát. Vöröset, fehérét vagy feketét. Ilyenkor elégedett volt. A lelke mélyén önelégülten mosolygott. A magyar vizsla álmodozó, hűséges vagy néha szomorú szeme valósággal megbabonázta. Azt is mondhatnám, szerették egymást. Tisztelték. És ezt éreztették is egymással. A kutya hűséges szeme, szemének álmodozó szomorúsága ezernyi kérdést vetett fel benne. Köztük azt is, netán a kutya is tudja, hogy „magyar”. Magyar vizsla. És azért szomorú? Szóval Csapó András választott, és ő maga is választott volt. Viszont a szabadság lehetősége mellett is, hogy jobbra, balra, lefele vagy felfele indul-e el, az útirány, városrészekről, utcáktól függően, többnyire adott volt. A házhoz közeli parkok, sétányok, bokrok voltak a kutyasétáltatás ideális helyei. Ha a kutya csak kisdolgot végzett, ő csak szemérmesen: – hát tehetek róla én? – félrenézett. Lazábbra eresztette a pórázt. Viszont ha a kutya nagydolgot végzett, akkor bárhol is volt, már az esemény pillanatában, tehát azonnal, mielőtt bárki is figyelmeztette volna, elegánsan a zsebébe nyúlt, és két ujjal előhúzta az erre a célra előkészített, magával hozott kesztyűt. Tasakot. Hogy lássák, készenlétben áll. És könnyed, ha nem is örömteli, de kecses mozdulatokkal, „nem én szedem, az csak látszat”, összeszedte az ürüléket. Nem gondolt a székelési szabadságjogokra. Bár az is igaz, néha-néha megpróbált úgy tenni, mint ha nem is az történne, ami. Ilyenkor, a történések után szintén egy elegáns mozdulattal, vagyis rúgással, eltávolította a kutyaszart. Be a sövény vagy bokrok mögé. Kiderült azonban, hogy vagy a sövény mögött állt éppen valaki, vagy az, hogy a néptelen utcának is szeme van. A függönyök, kerítések mögött szorgos, szolgálatos szemek figyelik, lesik minden mozdulatát. A hozzáállását. A tevékenységét. Megszólítják, megfenyegetik. Rákérdeznek, hogy ismeri-e a kutyasétáltatás szabályait. Milyen náció? Ahonnan jött, nem tanulta meg, hogyan kell kutyát sétáltatni? Ennyire érzéketlen, elmaradott és tudatlan? Sőt az elején, egy alkalommal megtörtént az is, hogy amikor szerinte egy észrevétlen mozdulattal, mintha csak aranyat, ezüstöt, elejtett tárgyat, római érmét piszkálgatna ki a cipő orrával a földből, berúgta a megtörtént dolog tanúságát a bokorba, amikor hazaérkezett, özvegy Braunné, a hajdani pesti úrhölgy azzal fogadta:

– Mondja, Csapó úr – megropogtatva az urat – , mi is történt a sétaúton?

– Kezét csókolom, nagyságos asszony, semmi – mondta nyugodtan, mert fel sem tettezte, hogy telefon is van a világon, és a kutyát is ismerhetik. – Minden rendben volt, elvégezte minden baját a kis okos?

– Az aranyoska?

Az aranyoska valóban aranyos, kis fehér puli volt, mosolygós szemekkel a hosszú szőrök között, piros masnival a nyakán.

– Hogyne, persze.

– És mi történt az eredménnyel? – kérdezte mosolygósan, de sokat sejtetően, titkot tudón s a fölényét fitogtatva az öreg hölgy.

Még ekkor sem kapcsolt. A tudatában vagy a képzeletében talán kikapcsolt valami, talán nem működött rendesen az agya, bár már sejthette, tudhatta volna a nő, vagyis az öreg hölgy hanghordozásából is, de a modern civilizációs eszközök léte, a telefonálás lehetősége valahogy nem jutott el a tudatáig. Nem és nem.

– Ami szokott, asszonyom. Rögtön, ahogy megbeszéltük, eltávolítottam. Fölszedtem, s a legközelebbi kukába dobtam.

– Ez jó! Nagyon jó! Ez egyenesen kitűnő. A kukába vele! – kedélyeskedett, és szinte pattintott is vidáman az ujjaival özvegy Braun Sándorné, miközben az ölébe vette Sárát. – Így van rendjén. Ugye drágám? A bácsikának az a dolga, hogy eltakarítsa a szégyenedet.

Majd az arca elkomorult, valósággal elsötétült, felhős lett:

– Csak nem ez történt, Csapó úr! – mondta szomorúan. – Ön berúgta a történést a bokrok közé! Bizony! És nem ezért fizetem, Csapó úrrr! Nem.

Özvegy Braun Sándorné elszomorodott, valósággal megszenesedett az arca, elkedvetlenedett: – Igaz, Sára?

És mélységes fájdalom áradt szét az arcán:

– Szeret téged valaki is, rajtam kívül? Törődnek veled? Hogy a léted értelme az én létem, felfogják ezt?

A szeretet s a szenvedés kiült az arcára, mint akinek nagy és megbocsáthatatlan, világraszóló bánata van.

– Nem. Nem fogják fel, bárhogy is hangsúlyozom. Nem és nem! Rögtön telefonált Zinglerné, akit egyébként úgy utálok, mint ennek a kis aranyosnak a természetét. Ahogy megtörtént, azonnal, Csapó úr! Maga nem látja, mert nem láthat be a függöny mögé Csapó úr, nem ismeri az utca szokásait se, de én ismerem és tudom. Még csak nem is sejttem, tudom. Ott leselkedik egész nap a függöny mögött, nézi az utca életét, s ha valaki visszaél a közerkölccsel, rögtön feljelent. Még szerencse, hogy ide telefonált. Mődfelett szereti gyakorolni a polgárjogait.

Mit mondhatott erre? Elszégyellte magát, hallgatott. Ráadásul, szinte öntudatlanul, elkövette a legnagyobb hibát, amit egy megtévedt és hibát hibára halmozó ember, a tettes, elkövethet. Szinte automatikusan, árulkodóan, rögtön lenézett a cipőjére, hogy látszik-e rajta valami. Maradt-e úgymond valami nyom vagy egyfajta árulkodó jel, ami bizonyossá teszi a bizonytalant?

– Nézze, Csapó úr – mondta özvegy Braun Sándorné, aki rögtön észrevette a pillantását: – Én nem szeretném, hogyha ez máskor is megismétlődne. Nem szeretném, ha valaki is még egyszer rám telefonálna. Főleg ez a nyavalyás Zinglerné, érti! Aki egy primitív, rossz kurva volt, már megbocsásson a durva szóhasználatért, egyébként. A cipőm orráig sem ér fel.

KESZTHELYI GYÖRGY

Visszaépítelek

Amennyiben még bennem élsz,
márpedig élned kell valahol,
mert nem léteznek üres árvaházak –
szóval akkor mindent magadhoz vehetsz,
a rejtekhelyet is, ami láthatatlan,
és egyebet, amit bár nem szeretsz,
elrendelt életed részét képezi.
(Már hogyha kedvedre való
a félreismert vihar előtti csend,
amely itt nem más, mint néma vihar.)
Amennyiben hallod a vallomást
két út közötti senkiföldjén,
ne borulj térdre, ne vess még keresztet,
és ne viselj halotti maszkot,
míg rámátlan vászonra festem
lelkedet, amelyet test takar.

Amennyiben még bennem jössz-mész,
láthatod, itt halottak csavarognak,
álmatlan halottak – írnak, dedikálnak
(akár a köd is kötetbe bújhat,
mint Albionban vagy más, kopár vidéken).
Összefoglalva: ha végleg átköltöznél,
vagyis ha átképeznéd magad
ezekre az ólmos, fekete estékre,
amelyektől csak az nem retteg,
aki már gyakran kimaradozott,
akkor csak elemezd ezt a lázas levelet
s a jóváhagyott, hideg elméletet,
ma már egyre megy, hogy itt vagy ott,
hogy bocsánatos vagy halálos vétek.
Bontsd le magad éjjel és nappal.
Újra és újra visszaépítelek.

Szemrevételezlek

Légy hadüzenet. Első lövedék,
megtizedelt, nyomorék nemzedék.

Légy robbanó hegy, hömpölygő láva,
akasztott zsványnak rángatózó lába.

Légy basszus, violin, diszsonancia,
megkövült istennek leánya, fia.

Légy parasztnak beteg, bicegő szekere,
szétesett templomnak egyetlen egere.

Légy csapóajtó, ordító vészharang,
sosem hallott, rejtőző ultrahang.

Légy elnyűtt cipő, divatjamúlt
hangszer. Pendítsd meg azt a húrt,

amely kitart, mint foltozott öltöny,
és átzeng a kopott téridőkön.

Légy éjsötét, veszélyes sikátor,
halálba fúló, eszeveszett mámor.

Légy mostoha óra hosszú féknyoma.
... csak holt-hideg végszó ne lennél soha...

Szeretni tudnám az esetlen halált

Ma olyan nap van hogy szívesen meghalnék
Nem minden nap ilyen ó távolról sem
Van úgy hogy farkasordító hidegben
szinte látom ahogy a gyászmenet
a lovak a pap és a kántor
vacogva andalognak
vonaglanak mint a beteg végtagok
olyankor még a halál sem csábít

Ma azt sem bánám ha elővenne
tucatnyi tünet csak úgy hirtelen
jelek és pontok nélkül
mint ahogy elővesz néha Apollinaire
Az öreg meg sürgetne gyerünk gyerünk
talán mégis részólnék uram ne így
türelemmel és megfontoltan kérem

elegem van a beharangozott
földi előadásokból

85

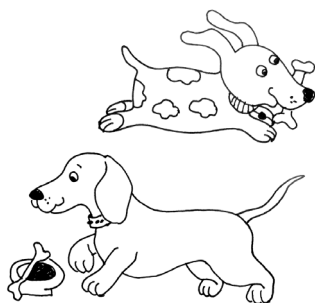
Ma szinte hallom a tőmondatokat
ő akarta várta szinte provokálta
A túlsó parton sem tiltott a mosoly
csak gúnyos ne lenne csak nehogy lenéző
Kiváltságosok között az újonc
mégiscsak szolga itt vagy ott
Szóval térjünk vissza karon fogott
a kezdet vége vagy a vég kezdete
megnyerő a csendje sima a tenyere

Csak azt sajnálnám ki utánam kiált
kissé a csinos nőt is aki agyamban hált
de hiába ma éppen ma
szeretni tudnám az esetlen halált

KÁNTOR LAJOS

FURCSA FARSANG

A decemberi („Szépliteratúra – 1992”) Korunkból nyilván nem hagyhattuk ki Esterháznak a pesti Írók Boltjában elhangzott köszöntőjét, *A vant* – Visky Andrásról. Visky erdélyiségéről, saját(os) tudásáról beszélt az íróbarát: „Sok olyan tud Visky is, amit csak onnét tudhat. Más van a szemében, a tekintetében...

Esterházy Péter emlékére

■ Farsang Romániában*. 1992 februárjában ez a két szó került a már számítógépes tördeléssel készült Korunk címlapjára. Minthogy pedig a kartonlapra színes védőborító került, a „fűl” kínálta a szerkesztői szöveget, a lehetőséget – ezt érdemben illett kihasználni. A korábbi Szerkesztői szó helyett így most a fűlszöveget idézhetjük az ötlet és a megvalósulás közt történekről. (Aláírás nincs, ám a két – első és hátsó – fület is betöltő információknak legalábbis az érdemi elejét Visky Andrásnak, a főlaptesti bevezetést is író szerkesztőnknek köszönhetjük – még akkor is, ha nem akarná fölvenni majdan összes művei közé.) Akkor hát a magyarázat, a magunk mentése: „A farsangot akkor is megtartják, ha a környező világ, a körülmények nem éppen vidámságra hangolnák, mindközönségesen, az embereket. Annál inkább szükséges a farsangi kikapcsolódás – vagy inkább (épp-úgy) az, hogy nyíltan vállalt alakoskodással, görbe tükör felaggatásával készítsünk másokat a sorozatosan letagadott összefüggések felismerésére, a torzságok bevallására. A pátozzsal vagy pontos-tudós elemzéssel kimondott igazságoknál sokszor hatásosabb a szatirikus felnagyítás, nem szólva arról, mennyire szükségünk van a nevetés görcsoldó terápiájára. Az már merő véletlen, hogy a szerkesztői elhatározás és a naptári évforduló összetalálkozott: akár elhiszi az olvasó, akár nem: jócskán benne voltunk a »Farsang Romániában« elnevezést kapó számunk szerkesztésében, amikor tudo-

Részlet *A Korunk négy kapuja* című, megjelenés előtt álló kötetből. (Amikor Szép Fülöp nem volt a Korunk lakója.)

mást szereztünk a kegyetlenül bíráló Caragiale, az egyik legelőbb román klasszikus jubileumáról (január 30-án volt születésének 140., február 1-jén halálának 80. évfordulója.) Aki ezt az összeállításunkat végigolvassa, az aligha fog minket kincstári szemlélettel vádolni.”

Sajátos farsangi kedvünknek még egy (későbbre dátumozott, de ide illő) dokumentumát idézhetem, régi papírjaim közt találtam rá a gépiratos másolatra. Szerkesztőségi nyilatkozat első változata, 1991. április 17-re keltezve (lehet, hogy a véglegesített szöveg megtalálható valahol a médiában). Így vázoltuk a helyzetet: „A kolozsvári polgármesteri hivatal és a Korunk szerkesztősége között közel egy éve (1992. június 1. óta) zajló vita a szerkesztőségi székhely körül egyre inkább háborúnak mutatkozik. Minthogy a Korunknak nem célja a háborúskodás, ellenkezőleg, a vitás kérdés békés és megnyugtató rendezésére törekszünk – hogy normális körülmények között folytathassuk kultúraépítő munkánkat, a romániai magyarság jövőjének a mai kor szintjén történő szolgálatát, elfogadható partneri viszonyban a románsággal –, szükségesnek véljük a hazai és nemzetközi nyilvánosság előtt röviden összefoglalni a tényeket.” A múltbeli tények közt utaltunk az 1974-es kényszerű átköltöztetésünkre, a főtéri székhelyről a Mócok útja 3-ba, az akkori megyei néptanács épületébe, valamint a szerződés alapján pontosan fizetett lakbérre, ám az időközben a Vármegye-házára beköltözött Gheorghe Funar polgármester irányítása alatt működő municípiumi hivatal, nem törődve minisztériumi függőségünkkel, különböző indokokra hivatkozva kilenc, kilakoltatással fenyegető átiratot küldött a Korunknak, soha nem reagálva közbeeső válaszainkra. 1993. március 30-án aztán kiállítottak egy más helyiségre (Iaşilor 14.) szóló kiutalást, ez a helyiség azonban nem biztosítaná sokoldalú munkánk folytatását (a folyóirat szerkesztése, magyar és román nyelvű, rendszeresen megjelenő tájékoztató füzetek készítése, nyomtatása, Korunk Galéria működése) – ezért a repartíciót visszautasítottuk. A legutóbbi, Funar által április 13-án aláírt polgármesteri határozat végrehajtását a kolozsvári bíróság elnöki rendelettel április 15-én felfüggesztette az ügy lényegi megoldásáig.

Egyszerűen farsangi idők jártak – nem csupán Kolozsvárt, hanem egész Romániában. (Az átköltöztetést végül nem úsztuk meg, egy olyan udvar végében álló épületbe kerültünk, ahová „a harmadik kapun” belépve, naponta egy tyúkudvar mellett sétáltunk el – és elgondolkodhattunk a romláson, Dürrenmatt *Nagy Romulus*ának párhuzamos világán.)

Határokon át

■ Átlépni a határokat, a különféle (be)szorítások, korlátozó kísérletek ellenére – erről tanúskodnak a második kapun belül szerkesztett, 1992–1993-as, júliusig még a Mócok útja 3-at postacímül megadó Korunk-számok. Funarnak, a helyiséget leszámítva, nem volt köze hozzánk – igaz, külső munkatársainkat 11 óra előtt nem engedték be a nagykapun, sőt néha megráncigálták a munkába korábban jövő szerkesztőségi hölgyeket a szigorú kapusok; a cenzúra mint hivatal megszűnt, a Művelődésügyi Minisztérium Írott Sajtó Igazgatósága pedig messze volt. (Egy 1995-ös belső jelentésükre még visszatérek – de akkor már a Nagy-Szamos, azaz Iaşilor utcában működtünk.)

Hogy bennünk mi élt? Mármint azokban, akik átéltük, túléltek a Ceauşescu-korszakot, és beleszóppentünk az Iliescu-évekbe. Visky András erről ír, erről a humortalan világról a februári lapszám bevezetőjében (*Farsang vagy aminek lennie kell*). Egy bekezdésnyit tehát tőle: „Komor korom kényszere a kizökkenés, az elszakadás szándéka, ismerem fel. Csakhogy ünnep az, ami a rendtartás szerves része. Ünnep nincs, mert hétköznapi sincsenek, amelyek a mieink volnának. Itt-most nem illik frivolkodni, folyamatos tusa folyik, szembe kell szállni minduntalan és

ébernek lenni. Élni a gyanúperrel, nélküle sohasem. Nincs tulajdonosi nyugalom, nagyvonalú és tékozló könnyedség. Szükségét végző állat. Egyre több szükség, egyre több állat.”

Mégis: határokon át érkező és határokon innen születő anyagokból szerkeszthetünk. Megszólíthatjuk a disszidensként Párizsban élő Mircea Iorgulescut, aki még bukarestiként írta meg kitűnő Caragiale-könyvét, kétségtelen (bár rejtteni igyekvő) áthallásokkal a Ceaușescu-érára. Iorgulescu 1992 januárjában írta meg a könyve és Caragiale sorsára utaló bevezetőt, a kiválasztott részt Szilágyi N. Sándor fordította le. A „végeérhetetlen fecsegés” aktualitását, „a nyelvnek az állandó valósághamisítás eszközévé való átminősülését” elmondó szöveg alá a népszerű, a lényegről beszélő karikaturista, Dan Perjovschi rajzát tördeltük, amely (1991–1992-es évszámmal jelölve) a „Patriotism” kerekére kapaszkodó szájasokat ábrázolta, kezükben a lyukas nemzeti lobogóval. Természetesen Mircea Dinescu is helyet kapott a farsangi összeállításunkban, két rövid prózai írással (*Erkélyek, citromok, bojárok és cselszövések; Tavirózsa-pucéráj, tornyokkal és haranglábbal*). Határon túlról kaptuk Csiki László hangjátékát, a *Visszaút (Kolozsvár főtere 1991 őszén)* címűt. A Caragialét megidéző szövegnél és a Dinescuénál nem kevésbé korjellemző, de legalább annyira keserűen fájdalmas jelenetek elé Csiki illesztett pár mondatot, félreérthetlent: „A történet lényege talán az, hogy valakik igazat mondanak hamis helyzetben, és emiatt minden féligazsággá változik.”

A határok átjárhatóságát különböző témák felvetésével akartuk – tudtuk? – bizonyítani. Például: Egyetem térben és időben (1992. 1.), Erősz bilincsei (1992. 3.), Ami a múltból élni segít (1992. 4.). A májusi és júniusi Korunkban eleve adott volt a kitekintés, a „Sportvilág és versenyszellem” ugyanis az *Olimpiai dimenziókra* (Rózsa András) figyelve, a közeledő barcelonai versenyek előtt szólította meg olvasóinkat. Hogy ki mindenkít foglalkoztat a sport, „kint” és „bent”, azt Umberto Ecoval bizonyítottuk (*A góllövő listától a sláger-kupáig*, Kereskényi Sándor fordításában) és az Ady-szakértő Bustya Endrével (*Sportfilológia?*), akinek a szövegét egy előző olimpiai évben, 1984-ben a cenzor azzal dobattott ki a Korunkból, hogy Bustya csak foglalkozzék a filológiával. No és persze megszólaltattuk Esterházy Pétert (*A megnyerhetetlen élet*), ezúttal pedig Kukorelly Endrét is (*Vajon hogy egy sport csak, tényleg, a futball*). Grafikusunknak Tettamanti Bélát, a híres amatőr teniszesezőt választottuk, szintén Budapestről.

Az *Európa – Amerika – 1992-höz* nem kellett különösebb indoklás, de adódott évforduló, nem is akármilyen: Kolumbusz amerikai partraszállásának 500. évfordulója. Ráadásul frissiben érkezett levél Kaliforniából, a Szilágyosmlyóból és Nagyváradról megismert, különösen tehetséges fiatal festő (Fodor Levente) válasza a Korunk Galériába szóló meghívásra: „Jó volna személyesen is hazalátogatni, részt venni, de egyelőre nincs rá módom. Sajnos az USA-életmód egészen más, mint ahogy az kívülről tűnik. A létfenntartás sok fizikai időt vesz igénybe, de elsőrendű feladatommak tartom világosan látni a világot, megismerni az ember-jelleget, a tudat lehetőségeit; egy feladat, amihez egy emberöltő nem elégséges, de végeredményben ez az emberi sors.” (Még egy mondat Fodor Levente leveléből: „Örvendek, hogy lehetőség nyílik a Korunkat is új eszmei alapokra helyezni.”) A nemzetközi felvonulást a francia közgazdász Jacques Attalival (*A végesség vágya és a feladott önrendelkezés*), a német Gerhard Köpffel (*Az egyesült gyűlölet Európája*), Otto von Habsburggal (*Közép-Európa, Páneurópa*), Paul Kennedyvel (*A nagyhatalmak tündöklése és bukása*) biztosítottuk, Király András fordított nekünk egy rövid prózát Joyce Carol Oatestól. Írt a Korunk májusi különszámába Schlett István, Adrian Marino, Paleologu, Tompa Gábor, Markó Béla. Salat Levente fontos hágai dokumentumokat tett közzé (*Európa és a kisebbségi kérdés*).

Az 1992-es év második felében – továbbra sem mondva le a világra kitekintés alkalmairól – a hazai témák jutottak főszerephez: Sajtónyilvánosság háttérvilága (július), Irodalomtörténeti szemléletváltás (augusztus), Civil társadalom Romániában (szeptember), A hatalom természetrajza (október – itt természetesen több külföldi szerző is jelen van), Színház Erdélyben (november), Szépliteratúra – 1992 (december). És lényegében ugyanígy, időszerűnek ítélt súlypontok kiválasztásával folytatódott a Korunk-történet 1993-ban, januártól júliusig: Magunkról – egymásért, Tudás és nemzettudat, Homo patiens, Intézmény és személyiség, Erdélyi természet – erdélyi társadalom, Irodalmunk határai, A korrupció körei.

Előrehaladva a folyóirat lapszámainak újraolvasásában, az újraértékelési kísérletben, egyre nyilvánvalóbb, hogy valamelyes siker reményében ehhez jóval több időre és nagyobb távlatra volna szükség. Ebben a töprengésben, keresésben találok rá egy (újabb) kitűnő Lászlóffy-mondatra: „Minden emberiségbe mártott eszme a nagyszerűségből annyit veszít, amennyi a hatóköréből, glóriájából kiszorulók száma.” A „Magunkról – egymásért” élen, a hatvan évvel korábban, a Korunkban megjelent József Attila-verset, az *Elégiát* közvetlenül követő esszé (*Szél-jegyzetek avagy „az öntudat kopár öröme”*) az „egységek és kétségek” számbavételével ütötte le évindító lapszámunkban a hangot Aladár József Attila örökségének vállalását hangsúlyozta Fejtő Ferenc nekünk küldött régi írásának újraközlése is (*Mi a magyar, mi volt és mi lehetne*), az 1992 novemberének végén elküldött baráti sorokkal: „Szeretettel ajánlom a Korunknak, amelynek valaha munkatársa voltam – az közölte első tanulmányomat, amelyet József Attila költői nagysága méltatásának szenteltem –, ezt az írást, amelyet a Szép Szó egy általam 1937-ben *Mi a magyar most* címen összeállított különszáma újranyomásához írtam.”

Az utókori figyelmet kétségtelenül megillető lapszámban, Fejtő után, Bibó István olvasható (*Erdélyi közszelleméről*); az MTA Kézirattárában található, befejezetlen és kiadásra korábban nem került szöveget Bárdi Nándor bocsátotta a Korunk rendelkezésére. Ahogy Bárdi eligazító soraiban tudatosítja, a minden bizonytalansággal 1940 őszén született Bibó-eszme-futtatásban „a magyarországi társadalmi közszellem kritikáját olvashatjuk az erdélyi helyzet tükrében”. A szövegtöredék utolsó mondata: „Az erdélyiekre, mindenekelőtt az erdélyi értelmiségre hárul az a feladat, hogy magukról ezen a téren [a rendi világ letűnte után – K. L.] kártékony legendákat költeni ne engedjenek; miránk pedig az, hogy ne a társadalmi hierarchia igazolását keressük Erdélyben, hanem az erdélyi társadalmi közszellem morális tényezőit próbáljuk belenevelni abba a *nem* születésrendi alapokon kialakítandó társadalomvezetői gárdába, amelyre Magyarországának szüksége van.”

Ugyancsak a töredékben utókorra maradt szövegrész került be a „Magunkról – egymásért” főlaptestébe: a nemrég elhunyt grafikus, Baász Imre gondolatai a szabadságról. Idézzük emlékezetünkbe: „Az ember a szabadság hitével születik a világra, a szabadság ízt hordja a nyelve alatt. Szabadság nélkül nem létezik születés. [...] A vakondok akkor érzi és éli át a szabadságát, ha a föld alatt van. Feketeségében hozzáidomul saját szabadságának föld alatti lehetőségeihez. Ő nem lát, de nem is kell lásson ahhoz, hogy szabadnak higgye ottani létét. A szabadság nem látvány. Az embert félrevezette a fény, megcsalta, mert elvakította a látvány szabadság-öröme.” (A *Mű és világa* rovatban leközlöttük Egyed Péternek az árkosi kollokviumon a Baász Művészeti Alapítvány rendezvényén elhangzott előadását, a *Baász-arcélt*.)

Az eddig elősoroltakból nem sejthető, hogy az 1992–93 fordulóján a Korunk szerkesztőségében dolgozók, idősebbek és ifjabbak, ám nem csupán életkorilag meg „régiség” (románul: a varázslatos „vechime”) alapon különbözők között mekkora feszültségek alakultak ki. A Kereskényi Sándor által kigondolt, Cseke Péter szerkesztőségi főtítkár által megfogalmazott kérdések és a szerkesztők kifejtette vélemények,

válaszok bizonyos (mély?) válságjeleket mutattak fel. A nézetkülönbségek kevésbé a múltra, mint inkább a jelenre és a várható jövőre vonatkoztak. Salat Levente főszerkesztő-helyettesi értékelése a közvetlen átmenetről-átmentésről, „az 1989 decemberében hirtelen előállt hatalmi-, autoritás- és tekintély-vákuumban”, az újrakezdésről – megítélésem szerint történelmi hitelű. „Ezek között az ellentmondásos körülmények között a Korunk (természetesen: nem csak a Korunk) tagadhatatlanul előnyös helyzetből rajtolt – állapítja meg Salat. – A megörökölt infrastruktúra és adminisztrációs keret, minden lazasága és feszsége ellenére (ezt nyilván úgy kell érteni, hogy egyszerre volt laza és feszes, ráadásul laza ott, ahol feszesnek kellett volna lennie és fordítva), lehetővé tette, hogy a figyelem és az energiák nagyobbik része előbb a szerkesztőség személyi állományának felfrissítésére, majd egyre inkább a tartalmi kérdésekre összpontosuljon. És jó ideig úgy tűnt, hogy minden a legnagyobb rendben megy: az országban uralkodó állapotok, a »kényszerdemokrácia« ellentmondásai, a kisebbségi társadalom drámai útkeresése izgalmas szellemi kihívásokként játszottak a szerkesztők kezére; a Korunk sajátos (és egy kicsit érthetetlen) módon továbbélő külföldi presztízse, valamint a szerkesztők személyes kapcsolatai rangos szerzők színvonalas írásaihoz juttatták hozzá sorozatosan a lapot; és amikor a tartalom tekintetében már elkönnyelhető eredményekről lehetett beszélni, a dolgok természetes logikája szerint, már arra is futotta erőből, elképzelésből – mi több: gazdasági leleményből is –, hogy a Korunk példaértékű megújulást volt képes produkálni külsejében, grafikai kivitelében.” A folytatásról viszont meglehetősen súlyos kritikai véleményt fogalmaz meg Salat Levente, a határozott koncepció érvényesülését és a professzionálódást hiányolja, a jövőt tekintve pedig alapvetőnek nevezi keresni az utat „például a romániai magyar kisebbségi társadalom kényelmes és zsákutcás zárkózásából”, ugyanakkor keresnünk kell „a közeledés és a kommunikáció útjait is a többség felé”. Kovács Kiss Gyöngy jobb véleménnyel volt önmagunkról, ő a továbblépést „a hellén fogantatású, jobbik Európába” képzeleli el, amellet, hogy „minden romantika, nosztalgia nélkül tisztáznunk kellene azt, ami történt – anélkül, hogy a visszanezésben elmerülnénk –, és meg kellene találnunk a kiutat abból, amiben vagyunk – józanul, fétések, próféták és sarlatánok nélkül.” A kiútkeresést Gyöngy az anyagi nehézségekre érti. Tulajdonképp ez a kérdés áll legfiatalabb szerkesztőnk, Király András gondolatmenetének a középpontjában; ő gyorsítaná a változásokat, az anyagi függetlenedést, a vállalkozások irányába elmozdulást tekintené jó megoldásnak. A belső ellenzék szerepét lényegében nyíltan Józsa T. István és Kereskényi Sándor vállalja fel. Józsa elbeszélés jellegű részeket vág be „a két, sőt több házból álló szerkesztőséget” jellemző példabeszédébe; Kereskényi a jelenlegi szerkesztőség tagjainak egyéni körülírására is vállalkozva egy egészen sajátos minősítésig jut el „a Korunk nevezetű racionálhistorikus akol-akadémia” név kitalálásakor. Visky András, az irodalmi rovat vezetője (akit Kereskényi „a vallási megújulás előtt álló Korunknak az igazi spiritus rectora”-ként minősít), szelíd, békéltető szöveget fogalmaz, úgy gondol a lapra, hogy itt emberek *találkoznak*, és *jókedvükben* lapot csinálnak. Hozzáteszi: „A találkozás és a jókedv nem tesz tévedhetetlenné és teljes értékűvé. (Jóllehet a találkozásban és a jókedvben a teljes érték bír megmutatkozni.) Ám távol tartja a hamisságot. A lap, amelyről álmodom, nem tévedhetetlen és nem hamis.” Ön-ankétunk további résztvevői: Cseke Péter (számára a legfontosabbak az értékmegőrzés és értékteremtés mozzanatai), műszaki szerkesztő grafikusunk, Heim András (az „erdélyi ház” mellett érvel), a történelmi rovatot szerkesztő Jakó Klára (társadalmunk zavaros történelmi tudatát kell egészségessé tenni). Röviden én is összefoglaltam az adott helyzetre közvetlenül utaló véleményemet és a szerintem lehetséges távlatokat (az ankétunkat megelőző részben található hosszabb rákérdezésem múltunkra, múltamra: *Korunk börtönében?*). Nyilván már ismertem a kedves és kevésbé kedves kol-

légák szövegeit, amikor leírtam: „Persze nem tartom kívánatosnak, hogy heves (vagy lappangó) viták végén akárki – különösen nem »hatalmi helyzetből« – kijelentse: szóval egyetértünk. [Ez utalás Balogh Edgár szokására a régi szerkesztőségben. – K. L.] Ismétlem: az én elképzelésem szerint a Korunk vitafórum lehet, azzá kell válnia. Nem a gyűlölködés gyűjtőfogháza, hanem az érvek ütköztetésének színhelye. És igen, a játéké is. A felüldülést hozó találkozásoké. Mindené, ami elfogadhatóan emberi (mert a gyűlölet is az, sajnos – csak éppen nem fogadható el). Ne a Korunk legyen, amivel a serdültebb (vagy idültebb) gyerekeket ijesztgetik.”

Még annyit ezekről a korai évekről (1990–1993), hogy a kapcsolatépítésnek többféle módjával próbálkoztunk, folyamatosan. Különböző formákban, grafikai elrendezésben megjelentek a lapban, a hátsó borítón az angol és román nyelvű tájékoztatók, tartalomismertetések, a „fülle” kerültek a szerkesztőség tagjainak részvételével zajlott találkozók az országban és a határokon túl. 1993. januári számunk ilyenekről tudósít: 1992. november 30: párizsi Magyar Intézet, erdélyi irodalmi est (Csiki László, Kántor Lajos, Markó Béla, Pomogáts Béla részvételével; elhangzottak Lászlóffy Aladár Korunkban megjelent versei); december 3.: a Korunk novemberi, színházi számának, a folyóirat 1993-as programjának, valamint a *Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz* című könyvünknek a bemutatója a budapesti Balassi könyvesboltban (Kőszegi Péter irodalomtörténész köszöntője, kiadványainkat a lap főszerkesztője mutatja be, Csiki László, Esterházy Péter és Pomogáts Béla mint Korunk-munkatársak szólnak a jelen lévő írott sajtó, televízió és rádió képviselőihez; a Korunk-számok és a kalauz folyamatosan megvásárolhatók a Balassi könyvesboltban – megadjuk az elérhetőséget, ugyanígy a Korunk ügyeit Budapesten intéző Kárpáti Futár új telefonszámát); december 8.: a 200 éves kolozsvári magyar színház rendezvényei keretében Kereskényi Sándor előadása a színháztudományi tanácskozáson; december 13.: Visky András ismerteti az ünnepi kiadványokat és a Korunk színházi számát a sétatéri színházépület emeleti csarnokában; december 15.: a Korunk a házigazdája a bukaresti *Teatrul Azi* és a budapesti *Színház* című folyóirat szerkesztői és munkatársai közti eszmecsereének a kortárs színjátszásról (a vitát Tompa Gábor színházigazgató vezeti, a vitában részt vettek Dumitru Solomon, Nánay István, Márton László és Tárján Tamás; Márton és Nánay színházi számunk szerzői); december 17., Budapest: a Pro Minoritate Napokon Kereskényi Sándor képviselte a szerkesztőséget (nyilván így került be a januári lapszámba Orbán Viktor megnyitó beszéde: *Kisebbségi sajtó és Kelet-Európa politika*).

Talán nem is volt annyira érthetetlen a Korunk külföldi presztízse, mint ahogy Salat Levente látta...

Glória – amennyiben...

■ Megismétlem a Lászlóffy Aladárnál megtalált mondatot: „Minden emberiségbe mártott eszme a nagyszerűségéből annyit veszít, amennyi a hatóköréből, glóriájából kiszorulók száma.” És ha a glóriából nem szorulnak ki, sőt éppen az ő fejük köré szőjük a glóriát? Közben pedig az emberiségbe mártott eszme sem sérül (nagyon)? Akkor csak nyerhetünk. Így gondoltuk – és gondoljuk máig –, amikor egy-egy témakör, szakmai terület vélt és valós kiválóságait igyekeztünk, akartuk megszólaltatni a Korunkban, függetlenül attól, hogy hol élnek.

Kezdem (1992 januárjától) a védőborítón olvasható, külön magyarázatot nem igénylő, távolabbi világokat idéző nevekkel: Karl Jaspers, Carlos Fuentes, Umberto Eco, Joyce Carol Oates, Leszek Kolakowski, Jean-François Lyotard, George Steiner, Martin Eslin, Milan Kundera, Friedrich A. Hayek, Michel Foucault, Chinua Achebe, Robert Penn Warren. Nem tűnik rossz névsornak, 2016-ból nézve sem. Amihez ter-

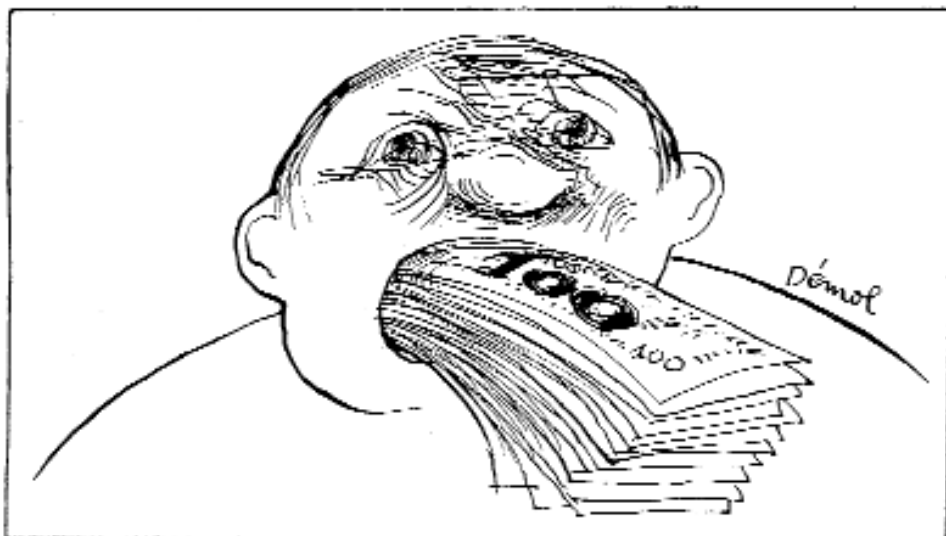
mészetesen hozzárendelhetünk egy beszédes magyar listát, akár az előfordulási alkalmakat, számokat is feltüntetve. Lengyel András: *Bibó és Szent-Györgyi vitája a tudományos intézményrendszer válságáról*; Lengyel László: *Az új Oroszország – magyar szemmel*; Sólyom Jenő: *Európai és amerikai egyetemeken – egy magyar fizikus szemével*; Nagy Károly: *Magyar diákok a Rutgers Egyetemen* (valamennyi az 1992. januári egyetem-számban). Ludassy Mária a farsangi forgatagban van jelen (*Népi tánc és harci ének*), Harmat Pál a márciusi Korunkban (*A régi Korunk és a pszichoanalízis*), áprilisban Kosáry Domokos (*A kis nemzetek Európában*), Cseres Tibor (*Történelem szépprózában*), id. Entz Géza (*Középkori udvarházak*); májusban Mándy Iván (*Tribünök árnyéka*), Kéri László (*Szocializációs dilemmák az ezredfordulón*).

És itt állunk meg egy – illetve két – percre, egy, illetve két név kiemelésével, szintén a „Sportvilágból” indulva ki. Esterházy Péter. És Tettamanti Béla. Kértünk, kaptunk egy jó – elvártan jó – szöveget Esterházytól. *A megnyerhetetlen élet* természetesen a lényegről szól: „Mondják, mint csöppben a tenger, a sportban az ország. Ha mondják, rosszul mondják, ez annyira nem igaz, hogy olykor tényleg így van. Olykor tényleg visszfénylik a sport ábrázatán az ország lehelete. Viszont milyen következtetést kellene levonni Puskás Öcsi bal lábáról Rákosi tar fejére? Bár ott éppen arról volt szó, hogy az aranycsapat ki lett véve az országból, a mindennapból, igazságtalan hasonlattal, ugyanolyan sziget volt, állam az államban, mint az ávó.” Mind a hat hasáb hasonlóan találó, a személyes (futballista) emlék is, persze, de azért mi úgy gondoltuk, megfejljük a lapszámot végigillusztráló Tettamanti Béla hat kockából álló (futball) rajzával. Csakhogy a nyomdában megfordították a rajzsorozatot, a mennybe menesztett góllövő valahol középre került, a sorozat értelmét veszítette. (Drága, megbízható kolozsvári grafikus barátunk, Deák Ferenc ötletéből pedig már az első főlaptesti oldalon – hogy nagyobb feszültséget keltsünk? – az összezáró játékosok normál reprodukcióját „megfejlítettük”, azaz a természetes nézet alá tördeltük ugyanazt a képet, fejjel lefelé – és ezt pesti barátunk, Tettamanti szintén nem hagyhatta szó nélkül.) Egyszóval valamiképpen hibaigazításra lett szükség. Mít tehetünk: kovácsoljunk a hibából erényt! Júliusi számunk Szorító rovatában az olvasó megtalálta az Esterházy–Kántor–Tettamanti *Magyarázatot* (a társszerzőségbe, harmadiknak, én is bekerültem bűnünk történetének leírásával); Tettamanti zseniális új rajza, a megdöbrent arc mellé került a cím: *Ennyi malórt „mosolyogva” még nem élttem át*; Esterházy küldött a címhez mellékelve (*Én, a nyomda ördöge, avagy hogyan oldjuk meg a történelmet?*), az ő írói szelleméhez méltó pár sort: „Remélem, most is lesz valamilyen gikszer, és akkor megint leközlök az írást, és megint, és megint. Így lesz (a) korunk: örök.” Alatta: Esterházy Péter (aláírásként). A hat hasáb, írás és kép most már a helyén, a következő két oldalon.

A dupla közlést követően 1992 során még két Esterházy-jegyzetet köszönhattunk meg (gikszer nélkül), „A hatalom természetrajza” súlyponthoz (októberben) írt jegyzet (*Ember a hatalomban*) máig ható érvénnyel szól: „A legfontosabbnak azonban azt gondolom, hogy a hatalomba került, hatalomhoz jutott embernek *megváltoznak a szempontjai*. A hatalom legszebb arca a felelősség. A hatalom igazi súlya a felelősség súlya. A cselekvés súlya. A magány (sőt a magára hagyatottság) súlya.

Azt hiszem, a hatalom legnagyobb kísértése az emlékezetvesztés, az, hogy az ember már nem emlékszik, milyen is volt ő maga hatalom nélkül. Innen csak egy lépés, hogy ne emlékezzen azokra, akik nincsenek a hatalomban. Az embernek a hatalomban folyvást ezért kell harcolnia, az emlékezetéért.”

A decemberi („Szépliteratúra – 1992”) Korunkból nyilván nem hagyhattuk ki Esterházyinak a pesti Írók Boltjában elhangzott köszöntőjét, *A van-t* – Visky Andrásról. Visky erdélyiségéről, saját(os) tudásáról beszélt az íróbarát: „Sok olyat tud Visky is, amit csak onnét tudhat. Más van a szemében, a tekintetében, más arcok, más vidék,

hatalmas havazások, hegyek, melyekről nekünk nincs tapasztalásunk, nagy, furcsa vizek, melyeket mégis Dunának hívnak, mástól (is) rettenet, másképp hallgatták le, el, ki, minden más, az édesanyja is, az édesapja is.”

E kis korunkos esterházyológia után még annyit, hogy Tettamanti Bélával a Hatalom-számban is volt (balesetmentes) találkozásunk, Béla pedig abszolút kitartó maradt a hűségben; ahogy nemrég egy könyvbemutatón elmondta (összeszámolta?), 224 (!) munkáját közöltük a Korunkban. Ilyen számokkal mások aligha dicsekedhetnek – de meg sem próbálom írni, szakíró, képzőművész barátaink gyakoriságáról kimutatást készíteni. Most már legyen elég a „glória” nevek szemlézése (még mindig: 1992–1993 július). Cs. Szabó László (*Levelek Erdélybe*), Parti Nagy Lajos, Nádas Péter, Dávidházi Péter, Borsi-Kálmán Béla (*A román politikai gondolkodás alternatívái*), Göncz Árpád (*Az államfő-lét kalandja*), Gömöri György, Tolnai Ottó, R. Várkonyi Ágnes, Mészöly Miklós, Határ Győző, Csiki László, Páskándi Géza, Zalán Tibor, Fejtő Ferenc, Pethő Bertalan, Pomogáts Béla, Schlett István, Polcz Alaine, Zelei Miklós, Schöpflin György. És Poszler György.

Poszler György, a kolozsvári születésű irodalomtörténész jelenléte az „Irodalomunk határai” lapszámban, 1993 júniusában mindenképpen emlékezetes mozzanat. *Párbeszéd és horizontok* című tanulmánya (alcíme szerint: „Nemzedékek” és „irodalomtörténetek” a két háború között) természetesen önmagában véve is fontos, a Visky András szerkesztette súlyponton belül pedig a tudományos alapozás részét képezi. Ám ami ennél is fontosabb: egy olyan sorozat kezdetét jelenti a Korunk utóbbi évtizedeiben, amelynek nagyon sokat köszönhetünk az erdélyi magyar önismeretben.

Következnie kellene még, legalább statisztikailag, a ’92-’93-as év erdélyi, Erdélyben maradt alpmunkatársai gyorslistájának; minthogy azonban többségükkel a régi és az új század (ezred) lapszámaiban szerencsére újra találkozunk, róluk legyen szó az új fejezetekben. Zárjuk a jelen névsorolvasást néhány fontos román személyiséggel, a Korunkban ekkoriban olvashatókkal (némelyekkel többször is): Adrian Marino, Mircea Dinescu, Gabriel Liiceanu, Gelu Păteanu, Andrei Pleșu, Nicolae Balotă. És a legfelvilágosultabb, önállóan gondolkodó, a farsangi világot legjobban értő karikatúrista: Dan Perjovschi...

GÖMÖRI GYÖRGY

ÚJRAOLVASVA SÜTŐ ANDRÁST

1

■ Idén ősszel lesz tíz éve, hogy meghalt Sütő András, erdélyi magyar író. Ezt a tényt lexikonból írtam ki, nem magától jutott eszembe, de csak akkor jártam utána, amikor a könyvespolcra (ahogy néha szoktam) taláломra kivettem egy könyvet, ami éppen *A lőtt lábú madár nyomában* c. (Szépirodalmi, 1988) Sütő-gyűjtemény volt. Ennek a kötetnek nyitó darabja már címével megfogott: „Engedjétek hozzám jönni a szavakat.” Meglehet, ezt a szöveget már megjelenése idején olvastam, de most alig tudtam letenni – miért? Az unokáskodás miatt. Itt Sütő azt írja le, hogyan cserepedik és tanul Romániában (de magyar családban és félromán környezetben) beszélni egy gyermek a hetvenes években.

Vagyis egy olyan világban, ami a mai fiataloknak szinte özönvíz előtti. De ahol a szó még számított, és a nyomtatott szó meg különösen. Ahol az írónak nagy a felelőssége, már csak azért is, mert ha megírja az igazat falujáról és az ott élő emberek helyzetéről, bajba juthat, de édesanyja „könnyebben fog aludni” tőle. Választhat tehát a töretlen karrier és a vele egy nyelvet beszélők megbecsülése között. Mivel Sütő Andrásnak lelkiismereti ügye a nyelvvédelem, fogalmazzunk pontosabban: a magyar nyelv védelme a többségi román környezetben, a központosító román politika állandó nyomásában, 1989 előtt írott prózája és színdarabjai szüntelenül „a személyiség és a hatalom viszonyának sokrétű elemzésével” foglalkoznak (*Új magyar irodalmi lexikon*, III. kötet, 1852. oldal).

Mivel én is kisebbségben élek – igaz, Angliában –, érzékenyen reagáltam a Sütő-gyerekevelés egyes epizódjaira. Közel áll hozzám a nyelvvédelem ügye is. Nem tudok egyetérteni azokkal a mai hivatásos nyelvészekkel, akik úgy vélik, „a nyelv megold mindent”, mert idővel kiveti magából a felesleges fordulatokat vagy a kevésbé sikerült új szavakat. Elismerem, a komputer-nyelvben érthető módon az angol dominál, annak a szavait használják, esetleg magyarosan ejtve. De már az olyan kitételek (jó tollú színikritikus tollából!), hogy „nem akarom *spoilerezni* ezt a darabot”, nagyon idegesítenek, hiszen szintiszta magyarsággal mondhatnánk „nem akarom elrontani a végét”, vagy lazábban: „nem akarom lelőni a darab poncját”. És akkor még nem is beszéltem a „be” igekötő kolorádóbogár-szerű terjedéséről. Mert például mit jelent az, hogy „befenyegetni”? Hova be? A magyar nyelv egyik nagy előnye az igekötők sokszínű választéka – ha ezeket pontosan alkalmazzuk, nemcsak szebben, de jobban beszélünk azoknál, akik nem hallják a különbséget, teszem azt, egy „meg-” és egy „be-” között.

Sütő szövegeiben olvashatunk ritka tájnyelvi szavakat is, amik szerintem dústítják a nyelvet, és a románból az erdélyi magyarba beszívárgó kifejezéseket, amiknek, gondolom, sem ő, sem más nem örül. Egy sírkőlopás kapcsán a helyi református pap így szól a tolvajhoz: „le akar engem *spercelni*?” A szöveghelyzetből értem, miről van szó, de olyan hosszú lenne a „meg akar engem vesztegetni?” És ha valakinek, a helyi lelkésznek tisztán kellene beszélnie magyarul.

Ami viszont nyelvében megfog, az a gyakori képhasználat és egy sajátos líraiság. Ez néha vaskos realizmussal párosul, mint Tamási Áronnál. De még a Sütő által idézett gyerekszáj humoros fordulatai is elgondolkoztatják az olvasót. Aki még (mivel elég öreg hozzá) érti a *szekérdereknyi* nótát. A „Kolozsváros olyan város” olyan sorai, mint a „tyúvanrajta” (ifjabb Cselényi Lacika leleménye) megmoso-

lyogatnak, de ugyanakkor nyelvi analízisre készítetnek. Például ez a két sor a második versszakból: „Összeveri legénymódra / Hull a csukros szekfű róla.”

Mit ver össze a legény: hát a két csizma sarkantyúját. De itt egy költői szünet van (vágás?), ami rejtélyessé teszi a szöveget, hiszen a virág nem hullhat a legény csizmájáról! Nem. Az nyilván a legény kalapjáról hull. És nem is akármilyen, hanem „tömött szirmú”, mivel ez a *csukros* szó eredeti jelentése.

Hosszan sorolhatnám a Sütő-szöveg nyelvi szépségeit, mondatai gyakran lírba csapnak át, mint például az „aranymálinkó-hajú” gyermek esetében. Vannak aztán humoros tájszavak, kifejezések, amiket például Sütő a *Pompás Gedeonban* használ, például „a meleg máléját!” Ezt én még élő embertől nem hallottam, de a székelyek biztosan így mondják. Igaz is, a *Pompás Gedeon* sikerült jelenetei ellenére nem igazán jó darab – ezt maga Sütő is tudta, de valamelyik későbbi interjújában mondja is: akkoriban szatírában *eddig* lehetett elmenni, a helyi kiskirályokat bírálni, azt állítván, hogy ezt a pártvezetés nem úgy gondolta.

2

■ Persze a „Hivatal” megszagolta az eretnekséget a *Pompás Gedeonban*. Összesen hatszor adták, aztán levették műsorról, annak ellenére, hogy akkor még Sütő András „jól feküdt” a Román Kommunista Pártban. És itt az irodalmi elemzésbe bele kell szőnünk azt is, mit gondolunk Sütő politikai karrierjéről. Mert életrajzából például megtudjuk, hogy különböző szerkesztőségi tisztségei mellett 1971-ig a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának volt póttagja.

Vagyis – mondhatná egy újsütetű ifjú magyar irodalomkritikus – Sütő fontos pártmber volt, s ez hátrányosan érinti mai értékelését. De ennek az elképzelt kritikusknak nyilván kevés fogalma van arról, mit és hogyan lehetett tenni a magyarság érdekében az 1989 előtti Romániában.

Sütő politikai pályája nem töretlen, mondhatnánk: kacskaringós. Bár Nagyenyeden a kollégiumban Móricz Zsigmondot, Tamási Áront és Illyés Gyulát olvasott, később meg baloldali erdélyi parasztírókat, úgy gondolom, a legjobban Illyés magatartása állt közel hozzá, annak szociális és nemzeti problémák között egyensúlyozó szerepe. Lehet őszinte örömmel üdvözölni a földosztást és keserű szavakkal bírálni a kollektivizálás „túlkapásait”, lehet elkötelezett szocialistának lenni, aki bizonyos helyzetekben kiáll a nemzeti kisebbség jogaiért – Sütőre egyébként jellemző, milyen rokonszenvvel fordul a mindenkori eretnekek, a koolhasok, a Szervét Mihályok felé. De még első (vállalt) prózája, a *Féltrejáró Salamon* is erről tanúskodik címében, pedig az egy erdélyi parasztemberről szól, akit „tévedésből” kuláknak minősítenek. Egyszerrel Sütő prózájában is, darabjaiban is a hatalom és az egyén közötti szüntelen ellentmondás tragikumát bontja ki, azt nevesíti, jeleníti meg.

De ha van a fenti problémán kívül egy állandó motívum Sütő András életművében, az az *anyanyelvhez való hűsége*. Ez attól az epizódtól kezdve jellemzi, amikor (mivel magyarul beszél románok között 1940-ben) a vasgárdista románok kidobják a vonatból a kisdíákot. Írásaiban már a hatvanas években szót emel nemcsak a kisebbségi nyelvgyakorlat elve mellett, hanem a mezőségi nyelvromlás és az erdélyi magyarság egy részére jellemző nyelvi igénytelenség ellen. Ennek a szemléletnek mintegy betetőzése az *Anyám könnyű álmot ígér*, amit Kántor Lajos és Láng Gusztáv a „zöld” akadémiai irodalomtörténet negyedik kötetében a *Puszták népeivel* vet össze, ami egyszerre társadalomkritikai és nyelvi teljesítmény.

A filológus elgondolkodik: hogyan lett lehetséges az *Anyám könnyű álmot ígér* kiadása? Hogyan mert egy ilyen könyvet, ami nyilvánvalóan a központosító román politika ellen és az erdélyi magyarság érdekében száll síkra, az éppen 1970-ben alapított bukaresti Kriterion kiadni? Úgy gondolom, a döntésképes magyarok

gyors politikai helyzetfelismerésének köszönhetően: 1968 és 1971 között ugyanis rövid időre kinyílt a „különutas”, más szóval Nyugat-barát politika kisablaka Romániában. Román csapatok nem vettek részt Csehszlovákia megszállásában, és ez Románia iránti rokonszenvvel töltötte el az amerikai politikát; igen, Nixon is ellátogatott akkor Bukarestbe! Hivatalos támogatáshoz jutottak vidéki magyar lapok, az *Előre* c. eléggé szürke, unalmas pártlapnak irodalmi melléklete indult... sorolhatnám ennek a korszaknak ideiglenes eredményeit (nyilvánvaló mindebben a Kritérium igazgatójának, Domokos Gézának a szerepe). Mint ahogy az is napnál világosabb, hogy Ceaușescu kínai útja után (1971 kora nyarán) hirtelen lefagynak a „nyitás” virágai. Ettől a dátumtól kezdve egyre kevesebb virág virágozik Romániában. Hiába kér tehát „friss levegőt... Bukarestből” a pusztakamarási öreg magyar, Románia fővárosából még nagyon sokáig csak ukázok, utasítások és értelmetlen rendszabályok érkeznek.

Sütő András azonban nem adja fel, tovább harcol az anyanyelvért, és úgy hiszem, ekkortól lesz a romániai magyarság egyik legjobb, legrepresentatívabb írója. A rendszerváltás után, a marosvásárhelyi események során pedig a sovinszta terror áldozata és (sokak számára) a helytállás hőse. Akit ma, 2016-ban is örömmel olvasok, és remélem, még sokan forgatnak a *Korunk* olvasói közül.

A VÁGTATÓ VONAT

■ Szabédi László 57 éve halott, mondhatnánk úgy is, 57 éve halhatatlan. A május az ő évszaka, évfordulás ünnepe. Mi által lesz ez az ünnep igazán ünneppé? Azáltal, hogy ki-ki őszintén megnyilatkozhat a hajlama és ízlése szerint. Szabédit nem kell bezárni a kegyelet börtönébe, nincs szüksége erre. Ha valaki csakugyan nagy, arról bárki büntetlenül állíthatja, hogy kicsi. Kaphat babért, hagymakoszorút.

Egy ellentmondásos korszak vívódó, tipródó alkotója volt, akinek életútját és életművét immár több irányból feltárt dokumentumok, elemzések teszik ismertté.

Szabédi László sírjánál állva kézenfekvő az indulás felől szemlélni életútját, életművét, ez utóbbit költészetére értve. Nemcsak azért érdemes ezekre a korai költői zsongékre figyelni kissé, mert nem voltak eddig kéznél, elfelejtődtek, iskolásfüzetekben, iskolai lapokban rejtőztek, ide-oda bejegyezve papírfoszlányokon halványodtak. Pepita füzetekben szinte világon túli derűt sugárzó zeneiséget és evilági fájdalmat megtaláló tizenhat éves költőre akadtam, s úgy vélem, hogy elidőzhetünk itt egy kissé *Emlékeim* című versénél.

Titokzatos réten állok / Egyet hallok, egyet látok / Mellettem a vonat vágat / A fekete éjszakának / Hallom, látom, horkol, lángol / Tüzet prüszköl orrlikából / S hajrá, hajrá továbbáztat / A fekete éjszakának – / Még fülemben cseng a hangja / Még szemembe villan langja / Halk hang; mint mikor keblemből / Titkos bánat jajjá feltör – / Lány lang; vénasszony szemében / Villan ilyen ó-émléken... / Hang, láng csuklik; hallom? Látom? / Lelkem sír-e hangon, lángon / Tán szemem vibrál, fülemben cseng / Lát, hall még : - a vonat elment.

A vágató, orrlikából tüzet prüszkölő vonat egész versen átvonuló képe a versritmus katatón lüktetésének köszönhetően még inkább sejtelmet, titkot, sötétséget és titkos bánatot hordozó hangulati jelkép, de egyben kései nagy verseit is sejteti.

Motívumai érettebb versekben teljesebben ki, s a történelmi, politikai változások hatására más dimenziót kapnak, az élettörténet felől nézve pedig tragikus mélységet nyernek.

Szinte félelmetesen hat, amint a nagy szintetizáló költői művet, *A szabédi Nagyréte*t, 1936-os versét a zsengek néhány jelentősebb költeményével összevetjük. Együtt van itt a Szabédi-líra valamennyi nagy témája, motívuma: a vasút, a halál, a megértésre vágyás – nem találás, idegenségérzet, egyedüllét, a hagyomány, a hatás, a megcsinálás nehézsége, a létezés nehézsége. A nagy költő versében minden mindenkor együtt van, és egyszerre van. *A szabédi nagyréte*nben mindez tökélyre vitt formában; nem rímképletre redukálva, hanem költészetként előállítva.

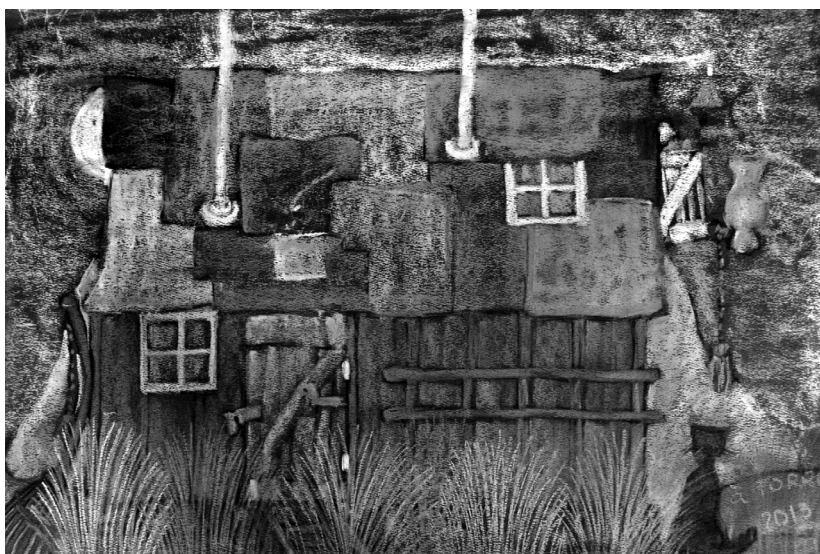
„A halál tragikuma legteljesebb abban a pillanatban, amikor legnagyobb az életigenlés, fordított arányban van a természetes vággyal” – írja a huszonkét éves Székely László Diáriumában, hosszan elidőzve a tragikum műfajelméleti és a valóságos életbeni szerepének vizsgálatánál.

A tragédiaalkotó, bonyodalomszövő és szenzációkat felmutató élet rácáfol a poétikára. A tragikus élettörténet szimbolikus vonatkozásaival azt bizonyítja, hogy Szabédi elméleti tragédia-megközelítése élő, szívdobogtató és húsba vágó értéket közvetít ma is.

Az alkotást szabadon kibontakozni nem hagyó, azt gátló rendszerekben a tudományos munkát és költészetet párhuzamosan művelni kívánó lét tragédiája színpadias, hallatlanul tragikus és megrázó. Unitárius teológiát végez, filológiai tanulmányokat folytat, többek között Strasbourghban. Nemzedéke egyik kiemelkedő költője, kritikusa, később irodalom- és nyelvelméleti író. 1947-től a Bolyai Egyetem tanára. Diákjait lenyűgöző erejű intellektusa vonzza. Az ötvenes évek elejétől fokozatosan ismeri fel, hogy a világmegváltó eszméket képviselő rendszer meggyalázza azokat az eszméket, amelyekre ő az életét tette fel. A kolozsvári román és magyar egyetem egyesítésekor szembekerül a legfelső pártvezetéssel, és öngyilkos lesz, vonat elé veti magát.

Korai és érett versvilágának olvasói, ezek élvezői a tragikus élet leválasztása mellett is, a múltónak látszó öröklétet társíthatják neve mellé. Szabédit végül is nem lehetett kisajátítani. Mindenkié ő, minden olvasójáé.

Bartha Katalin Ágnes

VÁSÁRHELYI LAJOS

A KRONOMETRIKUS IDŐSZEMLELET ÚJKORI TÉRHÓDÍTÁSA ÉS EGYNEMŰSÖDÉSE

*„A keresztény szertartásrendben központi helyen lévő ereklyetartó torony-
szerű alakját kezdték utánozni a 16. század végétől gyártott álló, házi
órák formájának külső megtervezésében.”*

A középkori szimbolikus gondolkodás válsága és az időtudat újkori homogenizációjának a kezdetei

■ A középkori szimbolikus gondolkodás válságából kiinduló fogalomhasználati homogenizáció egy általánosabb tér-idő paradigmaváltás keretrendszerében is vizsgálható. A középkor ikonográfiai gazdagságában, a képek túlradó bőségében a szimbolikus gondolkodásmód tett mindent a maga helyére, a jelenségvilág minden elemének lényege átnyúl egy az immanencián túlmutatató szférába, végső soron közvetve vagy közvetlenül, de magára a végső abszolútumra vonatkoztatva. A középkori gondolkodás sajátossága, hogy a világot egyetlen hatalmas jelképrendszernek fogja fel, amelyben mindennek transzcendens jelentése van, a dolgok eredetének kutatása nem letisztult oksági alapon történik, a modern fejlődés vagy „kifejlődés” fogalmát nem ismerik, bármiféle eredetkérdést kizárólag generikusan, generikus viszonyokon keresztül vizsgálják. A családfa képe elegendő volt bármiféle eredet vagy okság igazolására... Az abszolútumra vonatkoztatott szimbolikus (allegorikus) gondolkodás miatt egy kizárólag immanens fejlődésgondolat még jobbra elképzelhetetlen a középkori ember számára. A középkori realizmus felfogása szerint az általános fogalmak lényegileg az általuk megjelölt dolgok előtt léteznek, és ebben az értelemben a fogalmi jelölők tulajdonképpen valóságosabbak az általuk megjelölt tárgyakkal. Az ilyen szemléletmódban minden, ami nevet kap, entitássá válik, formája lesz, és az égre vetődik. Két dolog ebben az értelemben vett közös származására utal a szimbólum, a középkor szimbolikus világa minden létezőt behálózott, „fölszívott” egy magán túlmutatató egészbe. Hibátlan rend, építészeti struktúra és hierarchikus alárendeltség, melyben két egyenértékű dolog csak akkor léphet egymással szimbolikus kapcsolatba, ha ugyanakkor mindkettő egy harmadik, magasabb rendű dologgal is kapcsolatban van. Ennek az „át-szimbolizált” világnak a középpontja az oltáriszentség misztériuma, ez a világ dolgainak azon szimbolikus forgópontja, mely körül minden egyéb elfordul, és amely egyáltalán lehetővé és értelmessé teszi minden dolog áttelekésítését a középkori realizmus keretein belül. Ez az a pont ahol a szimbolikus áttételek már nem utalnak másra, ahol a szimbolikus középpont azonos önmagával. Ez az a pont, ahol a szentség a látható világot betölti a misztikus tartalommal. „Az ostya már maga a Krisztus és a pap, aki magához veszi, igazából az Úr sírja.”¹

Könnyen belátható mindezek alapján, milyen megrendítő változásként hatott a geocentrikus világmodell fokozatos hanyatlása, annak tételezése, hogy a megváltói mű csodája nem az univerzum csillagászati középpontjában történt, hanem ebben az értelemben pusztán csak a nap körül keringő egyik akcidentális régiójában. Ebben az értelemben a középkori szférikus és geocentrikus térfelfogás fokozatos lebomlása előkészítette annak a racionalizált modern tér és idő felfogásnak a megjelenését, mely a különböző szimbolikus transzcendentáló megfelelések nélküli, neutralizált, tisztán természettudományosnak mondott (fizikai) viszonylatokban gondolkozott. Fontos annak a belátása is, hogy a paradigmaváltás hatásaiban, jóformán egyszerre érződik a kozmosz képének, szerkezetének (és térviszonyainak) és a korra jellemző (mikrokozmosz) gondolkodásmód belső absztrakciós terének, működésének az átalakulása. A kognitív gondolkodás lehetőségei és keretei döntően mások egy olyan középkori világképben, mely az örökkévalóságot az égbolttal határosnak, tulajdonképpen *empyreum*ként az állócsillagok egében szemmel láthatónak vételezi, egy olyan vonatkoztatási rendszerhez képest, mely mindezek helyén a végtelen, üres és profán tér fogalmával küszködve próbál a mikro- és makrokozmosz megfelelések tekintetében harmóniát vagy legalábbis új konszenzust találni. A szimbolikus és teleologikus (akár eszkatológiai) elvárásoktól mentes óraidő fogalmának az elterjedését is e paradigmaváltással párhuzamosan érdemes végiggondolni, egyszerre vizsgálva időtudati, mentalitástörténeti, időszociológiai és konkrét technológiatörténeti, valamint órahasználati dimenzióit.

Az újkor kezdetétől, bizonyos értelemben párhuzamosan a heliocentrikus geocentrikus paradigmaváltással, mind a tér, mind pedig az idő fogalma homogénizálódott, ennek a folyamatnak az eredménye a számunkra már magától értetődő absztrahált, lineárisnak tekintett és irreverzibilis (visszafordíthatatlan) időfogalom. A középkor is ismeri a lineáris idő fogalmát, ez azonban a megváltás isteni műve által, üdvtörténeti módon keretezett. A középkori keresztény felfogás számára tehát az evilági történelem mind az idő, mind pedig a tér tekintetében az örökkévalósággal határolt. Az elrendelt üdvtörténeti időt az egyház tartotta számon mint Krisztus születése utánit. Ugyanakkor a nem írástudó európai lakosság számára egészen a kora újkor végéig a keresztény időszámítás megfelelő évének („Anno Domini”) az ismerete is hiányzott, a lakosság legfőképpen vidéken a keresztény évkör ismétlődő ünnepei, a nemzedékeken keresztül átöröklődő mitikus szájhagyomány és az évszakok ciklikus változásában jelentkező természeti idő keretein belül élt. A 15. században még a művelt emberek többsége sem volt tisztában sem a saját pontos életkorával, sem pedig azzal hogy a keresztény időszámítás szerint éppen milyen esztendőit írunk. Az írástudók, Dionysius Exiguustól fogva (525) közel egy évezredig egyszerre több időszámítási rendszert használtak egy történeti időpont meghatározására (például Trója bevételét, Róma város alapítását, az egyiptomi kivonulás vagy a Teremtés vélt időpontját vették tekintetbe). Az időskála origóját csak a 18. században kezdték el egységesen Krisztus születésével összhangba hozni, (ugyanezen század geológiai eredményei viszont már a biblikus teremtés időpontját tették kérdésessé).

A középkori ember számára az idő tehát heterogén minőség, a szubsztanciális, asztrológiai, mágikus jellemzők még nem választhatók el a tisztán mennyiségi vagy tudományos asztrológiai megfigyelésektől. Ezt a világnézetet tükrözik a 16. század második felétől nagyjából egészen a 19. század végéig, Magyarországon is rendszeresen megjelenő népi kalendáriumok, az ún. csíziók is. A mágikus (animista) világszemlélet e keretein belül például a vasárnap alkalmas leginkább az esküvő vagy a keresztelő megtartására, a mezőgazdaságban bizonyos növényeket éppen újhold idején érdemes elültetni, telihold alkalmával pedig nem szabad sem fogat húzni, sem pedig eret vágni, viszont ez az időszak számos (gyógy)növény

esetében ideális a betakarításra. A hétköznapi időtudat még nem törekszik a folytonosságra, az események, ha megmaradnak az emlékezetben, többnyire még nem kronologikus sorrendet követnek, hanem gyakorta mitikussá válnak egy olyan időszemlélet kereteiben, amely a saját kezdetét és végét transzcendentális forrásponthoz kapcsolja. A történelmi ábrázolásokban, krónikákban a különböző időpontokat az adott korszakban uralkodó neve alá datálják, a múlt és a régmúlt közötti mélységelesség pedig még elmosódott, ami valaha megtörtént, a mitikus időtlenség homályába burkolódik, azaz minél régebbi egy esemény, annál bizonytalanabb az időpontja. A történelmi régmúlt eseményeinek az egymáshoz viszonyított datálása jobbára elgondolhatatlan. A történelmen „túli” jelenidejűség és folytonosság tudata évszázadokon keresztül változatlan, az embereknek még nincs meg az a történelmi tapasztalata, mint az új- és legújabb korban, hogy a jelenben szinte követhetetlenül gyors átalakulások zajlanak le körülöttük (az ilyen értelmű első hatalmas összeurópai „idő-rengésnek” a nagy pestisjárvány tekinthető az 1347–1353 közötti időszakban). Le Goff írja,² hogy a 11. század végi kereszties vitézek a szentföldi hadjáratral Krisztus megkínzóinak a büntetésére készültek, mintha csak az Újtestamentumban leírtak kortársaival találkozhattak volna még. Ebben az esetben is látható, hogy a középkor embere, az emberöltő és egy ezredév időtartamát még nem képes „objektívan” arányosítani egymással, magában még képtelen absztrahálni a modern értelmezés számára kézenfekvő kronologikus szemlélet mélységelességét. A modern időszemlélet gyökerei ugyanakkor sok tekintetben visszanyúlnak a szerzetesrendek kora középkori megjelenéséig, mégpedig a napi liturgikus teendők időben történő rendszerezése által, elsősorban a kötelező napi imádságok időpontjának a mind pontosabb meghatározására fókuszálva. A vízzel, napfénnel vagy gyertyával „működő” időmérő szerkezetek pontoságához és praktikusságához mérten óriási minőségi ugrást jelentett a mechanikus óraszerkezetek megjelenése. A konkrét technikai újítás eredete és szabadalmának szerzője bizonytalan és a vonatkozó szakirodalomban általában vitatott, jobbára mindegyik meghatározó történelmi nemzet hagyományrendszere vindikál magának egy órafeltaláló „kultúrhéroszt”.³

Az órahasználat elterjedése és a lineáris időérzet

■ Az órákat jelző toronyórákból már a 13. század végén is találunk néhányat, elsősorban Angliában (St. Paul’s Cathedral, London, 1286), mégis inkább a 14. század nagy újításaként jelennek meg elsősorban a levantei kereskedelemből meggazdagodó észak-itáliai kereskedővárosokban. Ezek az órák még asztronómiai és asztrológiai szintézist hordoznak működésükben és megjelenésükben, tehát egyszerre mutatják a zodiákus állatövi jegyeit, az ismert bolygók helyzetét a Szaturnuszig bezárólag és a „konkrét” idő múlását. A megjelenések allegorikus bonyolultságát fokozta, hogy a kozmikus szférák objektumai mellett gyakorta megjelentek a körben forgó emberábrázolások misztériumjátékokat igéző miniatűr alakzatai is, női és férfi szentek, valamint a halál allegorikus képe. Az első toronyóra rendszerint az adott városok önkormányzatainak a tulajdonában voltak. 1450-re az óraütő szerkezetekkel ellátott toronyóra Európában több mint 50 városában vannak dokumentáltan bizonyíthatóan jelen.⁴ A század közepén már az olyan népes nyugat-európai városok, mint Párizs, Rouen vagy Milánó 4-6 körüli számban rendelkeznek nyilvános órákkal. A következő évszázadra a Német-római Császárság területén pedig már a falvakban is megjelennek a toronyórák, egyelőre még csak fertályórát ütve, kizárólag nagymutatókkal. Az órák harangjátéka és száma sok esetben az adott település hatalmi státuszát és gazdagságát reprezentálta. A toronyóra különböző harangjátéka hozzájárult a városokon belüli mindennapi élet szervezéséhez és időbeli tagolásához. A templomok harangjátéka már az órák elterjedése

előtt hasonló hírközlési, öngazgatási és tömegtájékoztatói funkciókkal rendelkezett, így például 1288-ban a közel 200 ezer lakosú Milánóban 200 harangtorony segédkezett a korabeli nagyvárosi élet rendezésében. Jelezhették a városi kapuk és a vásárok nyitva tartását, a városi tanács ülésének kezdetét és végét, a bírósági végzéseket, az ítéletek végrehajtását, személyek száműzetését, az esti közvilágítás végét, a kötelező köztisztasági feladatok helyi esedékességét, katasztrófhelyzetet, például tűzveszélyt, esetleg figyelmeztethettek külső veszélyre, a város elleni fegyveres támadásra, vagy jelezhettek egyéb fontos, a nyilvánosságra tartozó időpontokat. Az órákat jelző toronyórák ugyanakkor matematizálva egyneműsítették a korábban az évszakoktól és a nappalok hosszúságától függő napi időbeosztás képzetét, hiszen a mechanikus szerkezetük miatt éjjel-nappal egyforma hosszúságú órákat mértek. Korábban a nap egyenértékű volt a hajnaltól alkonyatig tartó nappali órákkal, azaz a napközbeni ébrenléttel, ezért az ugyanúgy 12 részre osztott nappali órák hosszúsága egészen más volt a kora hajnaltól sötétedésig tartó nyári hónapokba, mint télen. A toronyórák elterjedésével az időszámítás mérése elszakadt az évszakok körforgásának e természetes ritmusától. Az emberi időszámítás ideje ilyen szempontból, fokozatosan, úgymond az „óraidő” elterjedésével elidegenedik a természeti, végső soron a csillagászati összefüggések viszonylagosságától. A gazdaságilag, politikailag élen járó városok közötti presztizsküzdelem pedig hozzájárul az órák mind gyorsabb elterjedéséhez. Az időtudathoz vagy időérzékhöz köthető mentalitás megváltozása természetesen egy olyan lassú folyamat, melyre a kortársak közvetlenül jelenidejűleg ritkán voltak képesek utólagosan visszaigazolható módon reflektálni. Mindenesetre az órahasználat elterjedése nagymértékben hozzájárult a belső időérzék átalakulásához is a következő évszázadok folyamán. Az óraidő perc vagy másodperc alapú felosztása a 16. század végéig a nyilvánosság számára még jobbára ismeretlen maradt, bár készültek finomabb beosztású időmérő szerkezetek, de a század „technikai csodáiként” rendkívül sokba került az előállításuk. Az egészen kicsi, a másodperchez hasonló méret-tartományú időmértéknek az egyes szívdobbanások között eltelt időt vették, például a zenetudományokban, és ezt nevezték „semibrevisnek”.⁵ Ezenkívül elméletileg, valódi mérés nélkül, ismerték a perc és a másodperc fogalmát, de ezeket a 16. század végéig szinte kizárólag asztronómiai és filozófiai tárgyú értekezésekben használták.

Az időponttal ellátott kelteзések és rendeletek, az írásbeliségben elsősorban a Német-római Császárság területén jelennek meg először az öngazgatási dokumentumokban. Az időbeosztással kapcsolatos pontos óraidőn nyugvó hatalmi kontroll első nyomai ezek, melyek megszabták a céhek kötelező munkaidejét, rögzítették a vásárok nyitvatartási idejét, a városi kézben lévő iskolák órarendjét, és rendelkeztek az istentiszteletek pontos időpontjáról. A legjobb módúak számára a 15. század közepe óta készítették hordozható mechanikus órákat, az ún. „nürnbergi tojást”. A korábbi hatalmas óraszerkezet-monstrumok illetően miniatürizálását Heinrich Arnold találmánya, az órarúgó tette lehetővé (1427). Ezenkívül széles körben elterjedtek, a jóval olcsóbb (iránytűs) zsebnapórák.⁶ A valódi, mechanikus házi és zsebórák birtoklása még sokáig, régióktól függően a 18. vagy a 19. századig a leggazdagabbak kiváltsága volt.

Másrészt a modernnek mondható lineáris időérzet kialakulásának nemcsak eszközhasználati feltételei voltak, hanem egy olyan komplex paradigmaváltás eredménye is, melynek pénzhasználati és gazdasági dimenziói is voltak. Számos gazdaságtörténész szerint a korai észak-itáliai kapitalizmus távolsági kereskedelmének, váltórendszerének és kamathasználatának is az eredménye a deszakralizált, profán és lineáris időtudat megjelenése. Az itáliai bankárok már az év szinte bármely napján végeztek tranzakciókat, állítottak ki vagy váltottak be váltót, és a pénzfogalom szemszögéből tekintve homogenizálták azt az időfelfo-

gást, amely korábban csak az év bizonyos, néhány az adott lokalitásra jellemző napján engedte meg a vásártartást. A pénzforgalom keresztmetszetében az idő (az absztrahált, lineáris idő) és a kamat világos módon korrelálnak egymással.⁷

Az egységes „Világidő” föltűnése

■ A kapitalista munkaszervezés egyik fő hajtómotorjaként is tárgyalható a közös időmérték nyilvános mérésének a kezdete, mely a köztéri (torony)órák megjelenésével vált Nyugat- és Közép Európában általánosan elterjedté. Ez lehetővé tette a szerteágazó társadalmi folyamatok és eseménysorok időben történő összehangolását. A nyilvános és szabványozott időmérés eszközeül szolgáló toronyórák földrajzi elterjedése ezért is esik egybe a korai kapitalizmus kialakulásának területeivel. A toronyórák nyilvános megjelenésének a szellemtörténeti, teológiai hátteréhez tartozik a természeti és az égi törvények szétválasztásának doktrínája, mely fokozatosan lehetővé tette az idő mérésének leválasztását az isteni hatálya alól. A pontos időmérés tette lehetővé a munkával kapcsolatos teljesítmény szabványainak a kialakulását, magyarán a személyre, a munkaerőre vonatkozó produktivitás követelményét. A kapitalista gazdaság számára elsőrendű fontosságú valamely termék előállításához szükséges idő mérése. Ugyan már a régi indiaiak is ismerték az idő másodperc alapúnál sokkal kisebb felosztását, eljutottak a másodperc milliomodrészének az absztrahálásáig is, de sem nekik, sem másoknak még hosszú ideig nem jutott eszébe, hogy valamely termék vagy tárgy előállításának időbeliségét („gyártási sebességét”) pontosan megmérje. Az idő modern felfogása bizonyos értelemben ugyanúgy a verseny fogalmával hozható kapcsolatba, mint maga a piacgazdaság mechanizmusa. Az idővel való küzdés egyúttal teljesítményfokozással is válhat. A társadalmi kényszer és az időtudat összekapcsolódása modern, újkori fejlemény. A 19. század profanizációs folyamatainak az eredményeképp lassan eltűnik a köztudatból a történelem teleologikus szemlélete, és ezzel párhuzamosan az órahasználat is általánossá, maga az óragyártás pedig, akár állami megrendelésre tömegszerűvé válik.⁸

Az abszolút idő fogalma, hogy mindannyian egy időben élünk, Newtonnál jelenik meg először, ez szellemtörténeti értelemben mindenképpen a 19. században létrejövő, átfogó és összehozó „Világidő” előzményének tekinthető. Mindez persze összekapcsolódik az újkori nacionalizmusok által megjelenített kizárólagos térfogalommal is, egy homogén és egységes politikai nemzetnek szüksége van egy közösségi homogenizált időfogalomra is, ahol nem csak a kontemporális folyamatok helyezhetők el egy egységes időbeli vonatkoztatási rendszerben, hanem ezen keresztül a „saját múlt” egyértelmű folyamatossága is fenntartható és pontosan kronologikusan katalogizálva visszavetíthető a múltba. A gazdasági növekedés kultusza is ekkor szökken szárba, ekkor válik maga a gazdasági növekedés össztársadalmi céllá. Az isteni teremtés őскеzdetek és a teremtés célja együtt tűnik el a fősodratú köztudatból, nem véletlenül éppen az evolucionista, szociáldarwinista irányzatok elterjedésével párhuzamosan. Az órahasználat mind általánosabbá válásával a 19. század végi (elsősorban brit főség alatt történő) globalizáció felvetette az egész földre kiterjedő szabványosított időzónák megalkotásának szükségességét. A vasúti közlekedés infrastruktúrájának a fejlődése pedig mind elterjedtebbé tette a menetrendek használatát, és ezen keresztül egyre inkább hétköznapivá tette a pontos idő fogalmát.

Másrészt a távlati, ontológiai jellegű célját veszítő civilizációban megjelenik az idő múlása felett érzett azon szorongás és félelem, melyeknek a vizsgálata generálja részben a 19. század végi lélektan, a pszichológia és a pszichoanalízis fejlődését, és egyben szükségszerűvé teszi számos történetfilozófiai kérdés újragondolását. A profán időben érzett félelem a haláltól paradox módon felerősíti a szub-

jektivitás érzetét, ez pedig részben a művészeti avantgárd kialakulására hat megtermékenyítőleg. Mint közismert, a 19. század végén a művészeti ábrázolások tematikájában mindinkább hangsúlyossá válik az elmúlástól és a haláltól való félelem, illetve a fölöttük érzett szorongás, a lételméleti kapaszkodóit veszített szubjektum szembesül a semmi fogalmával, illetve általánosabb értelemben a meglévő esztétikai, fogalmi (és bizonyos értelemben) társadalmi rendszerek dekonstrukciójának esedékességével.

Paul Virilio francia filozófus, a „sebesség teoretikusának” a működése óta ismerhetjük a dromológia fogalmát, amely a felgyorsult sebességviszonyoknak az infrastrukturális változások keresztmetszetében, valamint az emberi szubjektum megváltozott érzékelésében történő vizsgálatán alapul. Korszakonként változik az utazás, a kereskedelem, a hadászat és a hírközlés gyorsasága, ilyen szempontból a hosszú 19. század folyamán több egymásra épülő új fokozat figyelhető meg, összhangban bizonyos technikai, tudományos újításokkal. A világ változási sebessége felgyorsul, a modernizáció nemcsak az átalakuló tulajdoni viszonyokat érinti a társadalomban, hanem az egyéni alkalmazkodás és tájékozódás helyzetét is befolyásolja (elsősorban az ipari jellegű városi csomópontok kialakuló tömegtársadalmában). A felgyorsuló világhoz, a kommunikáció, a tömegtájékoztatás és hírközlés, valamint a folyamatosan változásban lévő társadalmi trendek (mint pl. a divat vagy a közélet) tekintetében a nagyvárosi embernek kell leginkább alkalmazkodnia. A gyorsaság ugyanakkor gazdasági, kereskedelmi és civilizációs erőfölényt is jelent a lassabb, „periférikusabb” jellegű területekhez képest. Dromológiai szempontból létrejönnek a modern világ zónái országokon belül és globálisan is. A változási sebesség tekintetében vannak élenjáró „húzó” területek és a globális átalakuláshoz egyelőre kimaradó „terra incogniták”. Magára a modernizáció fogalmiságára való önreflexiók jellemzik a 19. század végén „felzárkózó” területek (régiónok) művészeti és politikai közéletét is. Ugyanakkor a 19. századra jellemző egységesülő mértékszabás eléri az időmérés területét is, nemcsak az egységes időzónákat jelölik ki (Egyezményes Koordinált Világidő, Universal Time Coordinated, rövid: UTC 1889, Washingtonban), hanem a „fin de siècle” időszakában az egyes városokon belül is felállítják az egymáshoz pontosított, egyszerre járó köztéri órák, általában elektromosan vezérelt rendszereit. Elmondható tehát, hogy ekkorra már, a világháború előestéjén, a mérések és a mértékegységek globális és lokális összehangolásával maga a kronometrikus időfogalom is egyneműsödik.

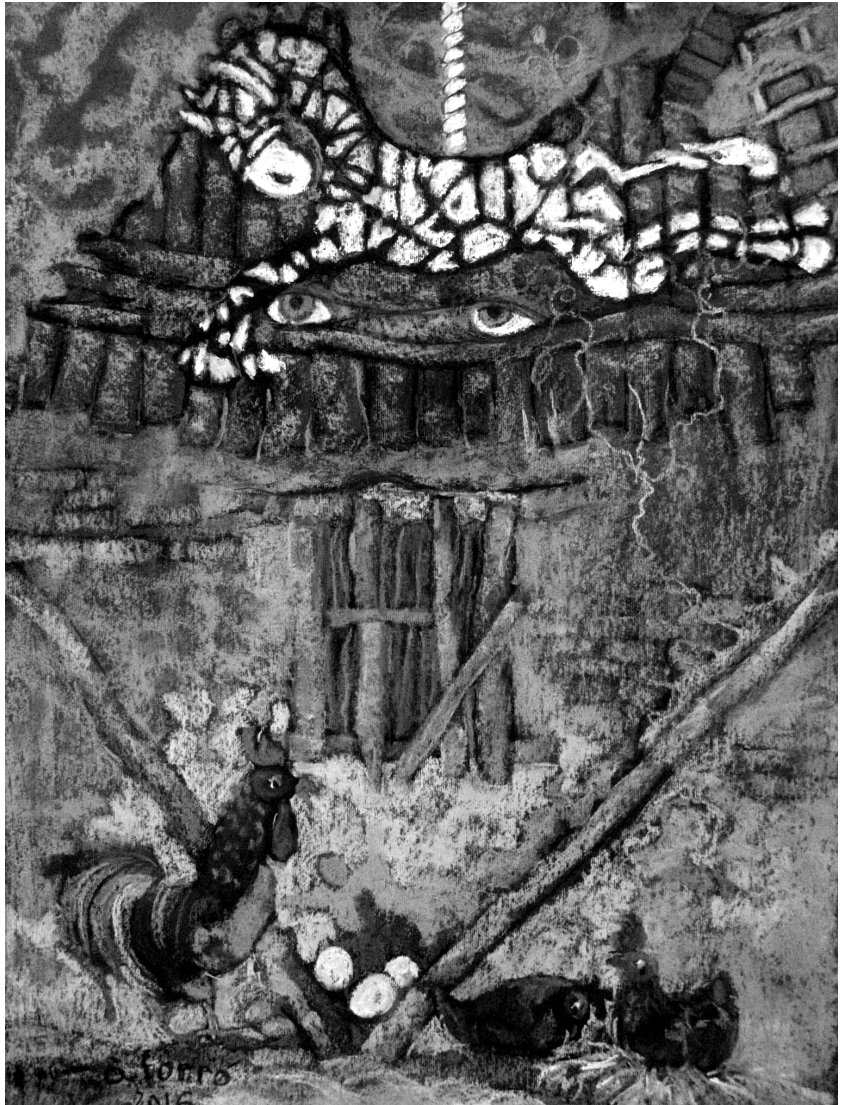
■ JEGYZETEK

1. Johann Huizinga: *A középkor alkonya*. Európa Könyvkiadó, Bp., 1979. 200.
2. Jacques Le Goff: *Die Geburt des Fegefeuers*. Vom Wandel des Weltbildes im Mittelalter. Stuttgart, 1984. 293.
3. Magyar szempontból különösen érdekesek azok a felvetések, melyek a találmány szabadalmát éppen az időszámításunk szerinti első ezredforduló nagy pápájához, a hagyomány szerint Szent István királyunknak koronán küldő II. Szilveszter (999–1003) személyéhez, pontosabban a hispániai arab hódoltsági területeken folytatott ifjúkori tanulmányaihoz kapcsolják a mechanikus óramű szabadalmának a megalkotását (esetleg átvételét). II. Szilveszter még mint Gerbert d’Aurillac, II. Borell, Barcelona órgrofjának a küldöttségében, a Cordóbai Kalifátus területén, II. Al-Haqqam udvarában ismeri meg az arab számokat, valamint az algebrai és asztronómiai fogalomhasználat és műveletek alapjait. (Lásd Bogdán István: *Régi magyar mesterségek*. Magvető Kiadó, Bp., 1973. 28. fejezet (Az óras-mesterség).
4. Gerhard Dohrn-van Rossum: *Die Geschichte der Stunde*. Uhren und moderne Zeitrechnung. Wien, 1992. 155
5. Ez általánosan elfogadott volt a különböző zenei kompozíciók rögzítése során, annak ellenére, hogy a 16. századra még nem alakult ki egységesen elfogadott hangjegyzírás Európában.
6. Magyarországon, Hunyadi Mátyás udvarában a kor világszínvonalán serénykedő csillagász-asztronológus, Johannes Müller (Regiomontanus) műhelyéből maradt ránk hordozható (az ún. „pécsi”) napóra. Lásd Kárpáti Gábor: *Laudator temporis acti – letűnt idők dicsőítője*. Művelődéstörténeti gondolatok egy zsebóra kapcsán. Pécsi Szemle 1999. tavasz, 17–22.
7. Amennyiben a kamat megjelenését egy általánosabb szekularizációs folyamat gyűjtőpontjába helyezzük, úgy érdemes megemlíteni, hogy mindezzel egy időben Európa több monarchiájában is meg-

kezdődik a pénzrontás folyamata, ennek keretében az uralkodók csökkenteni kezdik a forgalomban lévő fémpénz aranytartalmát, és megváltoztatják a rajtuk lévő szimbólumokat.

8. Magyarországon lásd a mosonmagyaróvári állami óragyár történetét a 19. század második felében.

9. Főbb művei magyarul a Tartóshullám Kiadónál jelentek meg, lásd Paul Virilio: *Az eltűnés esztétikája*. Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám. Bp., 1992; Paul Virilio – Sylvère Lotringer: *Tiszta háború*. Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Bp., 1993.

SZABÓ-REZNEK ESZTER

TÁRSADALOM – SZÍNHÁZ – TÖRTÉNET

Christophe Charle: *Théâtres en capitales: Naissance de la société du spectacle à Paris, Berlin, Londres et Vienne*

■ Egyetem-, sajtó- és értelmiségtörténeti munkái után Christophe Charle a 19. századi színház és közönsége differenciálódásával, ennek gazdasági és társadalmi vonatkozásaival foglalkozik 2008-as könyvében, amelynek egyik módszertani erőssége a komparatív vizsgálat. Charle – vállalva azt, hogy egyrészt nyelvi korlátok, másrészt a források hiánya miatt kimaradnak bizonyos városok – négy európai főváros színházi életét elemzi. Párizsban, Londonban, Berlinben és Bécsben majdnem egy időben – de különböző mértékben – indul el a piaci liberalizáció, és erősödik fel a népesség mozgása, a négy főváros között mégis alapvető különbségek vannak. London és Párizs régi és erősen centralizált, Bécs a Prágában és Budapesten központosuló nemzeti törekvések következtében veszít domináns pozíciójából, Berlin pedig az újonnan alakult Német Császárság fővárosa, ahol jelentős a regionális léptékű koncentráltóság, az egyes régiók nagyvárosainak befolyása. A négy főváros különböző várostípust képvisel, ennek következménye – ahogy a szerző az általa felhasznált bőszéges forrásanyagban fellelhető adatokkal és ezek alapján készített összehasonlító statisztikákkal is alátámasztja – jól látható a színház belső működésében és az alcímben megjelenő spektakulum társadalmában egyaránt.

A kötet másik módszertani erőssége ennek a társadalomnak a megértéséhez kapcsolódik. Charle nézőpontot vált a gyakori színháztörténeti habitushoz képest, amely híres igazgatókhoz, rendezőkhöz és sztárszínészekhez rendeli az egyes színházakról szóló elemzéseket. Mára ismeretlen rendezők, a korban nagy népszerűségnek örvendő drámaírók, színészek is ugyanolyan fontosakká váltak, hiszen rajtuk keresztül a korabeli színházak dinamikáját körvonalazza és egyben minél árnyaltabb korrajzot igyekszik készíteni a 19. századi spektakulum társadalmáról: a színházat a háttérből képviselő adminisztrációról, a színpadon reprezentáló színészekről, a nézőtérben ülő (álló, sétáló, gyakran hangoskodó és pipázó) közönségről, és az egész városról, ami maga is kicsit úgy működik, mint a színházi tér. A könyv két nagy egységre oszlik, a színházi társadalom két nagy összetevője, a reprezentáló és a reprezentált mentén. Az első a színrevitel lehetőségét teremti meg, és az igazgató–színész–szerző hármasában ragadható meg, a másik a befogadó vagy elutasító közönség, maga a színre vitt, aki az elsónél nem kevésbé aktív szereplője a színháznak.

A legérdekesebb szempontok a fentebbi két módszertani elv mentén vetődnek fel. Charle a rendezők, színészek pályáját végigkövetve rámutat a földrajzi és szociális tér közötti átfedésekre, az eltérő mértékben centralizált városokban eltérő jellemzői vannak a színészi migrációnak, a rendezői mozgástérnek. Az erősen centralizált egyben zárt is, a provinciákból nehéz bekerülni a fővárosi színházakba, akár színészként, akár igazgatóként. A tárgyalt időszak legtöbb igazgatója pá-

rizsi születésű vagy neveltetésű (az átlagéletkort tekintve azonban fiatalabbak, mint a tradicionálisabb Berlinben vagy Bécsben). A színészekről készült statisztika is hasonló tendenciát mutat, a hivatalos párizsi színi képezdek legjobb növendékeik számára helyet biztosítanak a két legnagyobb – állami – színházban, az Odéonban vagy a Comédie-Française-ben, a francia drámaírók is a fővárosba tömörülnek, így indulnak a legjobb esélyekkel a nyilvánosság felé a párizsi színpad kétszeres zártasága miatt, ami egyrészt protekcionista módon viselkedik a külföldi darabokkal szemben, másrészt viszonylag zárt a provinciák felé. Ezzel szemben a német színészeknek legnagyobb része a régiók nagyvárosainak színpadai köré csoportosul, az új fővárosban, Berlinben csupán 20-25 százalékuk van, a drámaírókhoz hasonlóan, akik így kevésbé tudnak jelentős érdekképviselőt kialakítani. Az angol írók ugyan Londonban egyetlet alapjának, de a jelentős hatalommal rendelkező színházi vezetők, az *actor-managerekkel* szemben nincs erős befolyásuk.

A kötet szemléletesen mutat rá arra, hogy a várost hogyan lehet a színházi térhez hasonlóan értelmezni. Charle a színházakat és a valamilyen módon hozzájuk kötődőket a városok szimbolikus tere mellett a földrajzi térben is elhelyezi. Londonban és Párizsban is szembeűnik egy kelet–nyugat megoszlás, ami valójában a széljárásnak tulajdonítható: a szél a füstöt kelet irányába fűjja, így a nyugati negyedek lettek a privilegizáltak. Párizsban a nyugati (és elsősorban a Szajnatól északra levő) ún. beaux quartiers-ekben, „szép negyedekben” összpontosult az értelmiség, itt voltak az előkelő színházak, keleten élt a közép- és munkásosztály. Londonban is hasonló a helyzet, ahogyan ezt az East End – West End elnevezés sugallja, de a másik két fővárosban is vannak előnyben részesített városrészek. Mindez meghatározza a repertoárok struktúráját, a közönség igényeinek megfelelő, minél rentábilisabb műfajok előnyben részesítése mellett a műsorrend dinamikáját is befolyásolja: milyen hosszú ideig tartanak műsoron, mekkora időközönként ismételnék meg egy-egy darabot az állam felügyelete alatt levő színházak, illetve a magánszínházak.

Charle azt állítja, hogy a színházi hierarchiában való mozgás egyben a város földrajzi terében való mozgást is jelenthetett, a közönséghez hasonlóan a színház társadalmának másik fele is megoszlik a térben. A siker egyik kulcsa a vizibilitás, a színész–szerző–igazgató hármass a színházon kívül is színpadként használta a teret, az előkelő negyedek kávéházi kultúrájának szereplője, ugyanazokra a helyekre járnak, így személyes kapcsolatba léphet az író és az igazgató, az igazgató és a színész. A kapcsolati háló kiterjesztésével és a sajtóban való állandó szerepléssel elérik azt, hogy egyszerre több médiumban láthatóvá váljanak, ami a további nyilvános szereplés esélyét növeli a konkurenciával szemben.

Ez a nyilvános szereplés, a színházi és nem színházi én színrevitele és a közönség folyamatos mozgásban tartják egymást, a színház mint médium és a társadalom kölcsönösen reflektálnak egymásra. Ezt figyelembe véve Charle azt veti fel, hogy a 19. századi társadalom változását (és egyben a gazdasági és ízlésváltozást) nem a regény fejlődéstörténetén, hanem a színház történetén keresztül lenne érdemes vizsgálni. A század második felében párizsi színpadokon előadott francia darabok szereplőinek társadalmi hátterét, a hozzájuk kapcsolódó sztereotípiákat és az aktuális társadalmi struktúraváltozásokkal való párbeszédüket elemezi. A nemesség egyre inkább háttérbe szorul és nevetségessé válik a polgárság térnyerésével szemben, a hagyományos polgári értékek megkérdőjeleződnek, a női sztereotípiákat feszegetik a színpadon – prostituáltak, a családi konvenciókat elutasító nők jelenek meg, mindemellett kicsit önreflexívé is válik, a színpadnak megvan a sztárszínésznői, akiket szintén másként kezel a társadalom. A munkásosztálynak az állam szubverzív erőt tulajdonít, és őt okolja 1848-ért, emiatt ritkán jelenik meg a színpadon, azonban előlép egy új szereplő a századvég párizsi színpadain, a befolyásos üzletember, a közéleti botrányhős, akit azonban csak mérték-

kel lehet gúnyolni, hiszen sokszor épp egy-egy ilyen figura áll a színház vagy a sajtó mögött. A mozgásban lévő társadalom, a közönség (ön)reprezentációja nemcsak a színpadon történt meg, a színház belső tere, a nézőtér szerkezete és berendezése is árulkodó lehetett. A szociális hierarchia Londonban volt a leglátványosabb, a West End presztízses színházaiban külön bejáraton ment be a tehetős polgárság, a belső terek dekorációja az angol szalonokat, illetve klubokat idézte.

Charle azt állítja, hogy nem nemzeti és nem lokális léptéket választ, hanem a fővárosok közötti kulturális transzfer az elemzés elsődleges tárgya. A négy fővárosban különböző mértékben érzékelteti hatalmát az állami cenzúra, más a kulturális élet centralizáltsága, ennek következtében mások az erőviszonyok a színház belső működésében is, ahogy a bőséges adatok ezt alátámasztják. A hangsúly kisértelődik Párizs felé, igaz, a francia kulturális transzfer jelentős, az európai színpadokon érzékelhető a francia darabok dominanciája (fordításban vagy – a szabadabb francia morált a szigorúbb erkölcsiségnek megfelelően – adaptációban, a szerzői jog határai még képlékenyek), ami mögött hatalmas léptékű kulturális termelés áll. A szerzőknek gyakran párban kellett dolgozni, hogy minél gyorsabban befejezzenek egy-egy darabot, és kiszolgálják a közönség mindig újra vágyó igényét – emellett kitűnő módszer volt a fiatal írók számára egy befutott szerzővel együtt dolgozni és így láthatóvá válni egy olyan közegben, ahol a bukás valószínűbb volt, mint a siker, ezért az írók, néha álneven, kipróbálják a drámairodalmi mező különböző rétegeit, a kevésbé igényes, népszerű színpadokat és a központi, állami színházakat is megcélozzák. E gyors ütemű „termelés” ellen szólal fel Zola, amikor azt mondja, hogy a francia darabokat könnyű exportálni, mert ezek szép és jól megépített gépek.

Christophe Charle bőséges jegyzetapparátussal ellátott, tizenegy év kutatását összefoglaló kötete a színházi specializálódásra és ezzel egy időben a közönség rétegzettségére hívja fel a figyelmet. A komparatív módszerrel és a gazdag forrásanyag innovatív szempontokat működtető felhasználásával tág perspektívát kínál a 19. század európai színházi kultúrájáról, a reprezentálók és reprezentáltak habitusáról. Jean-Claude Yon, maga is neves francia kultúrtörténész, recenziójában hangsúlyozza Charle munkájának – amely korábbi, hasonló ívű könyveinek sorát folytatja – relevanciáját,¹ amely a magyar színházkutatás számára is megteremt egy európai kontextust, amiben érdemes a helyi színházak helyét is megkeresni, a nyugati tendenciákhoz képest beszélni a magyar színházakról. Charle kutatásának fő módszerei szintén új irányokat jelölhetnek ki. A városi térhasználatra és az ilyen értelemben vett társadalomföldrajzra Gyáni Gábor hívja fel a figyelmet, a Tánccsics Eszter és Csorba Géza naplójáról írt tanulmányaiban² végigköveti a főváros azon helyeit, amelyeket egy középosztálybeli házaspár egyrészt napi rutinja során, másrészt különleges alkalmakon érint. A színháztörténeti elemzések szempontjából sem érdektelen a színházak elhelyezkedését, a színészek és publikum mozgásterét is figyelembe venni. Hasonlóan érdekes eredményekhez vezethet az (ahogy az ismertetett kötet is bizonyítja), ha a gyakran egy-egy neves rendezőhöz, híres színészhez kötött és sok esetben evaluatív interpretációk helyett a színházi struktúrát a maga rétegzettségében és mozgásában vizsgáljuk.

■ JEGYZETEK

1. Jean-Claude Yon: *Le marché théâtral. La Vie des Idées*. 2009. 01. 09.

<http://www.laviedesidees.fr/Le-marche-theatral.html>

2. Gyáni Gábor: *A kávéháza járó polgár*. Budapesti Negyed 12–13. (1996/2–3)

<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00011/gyani.htm>

Gyáni Gábor: Egy budapesti polgárcsalád 470 napja. Budapesti Negyed 14. (1996/4)

<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00012/gyani.htm>

BACSO BÉLA

BESZÉDES KÉPEK

*Das Sehen bereits enthielt ein Zurücktreten
von der Andringlichkeit der Umwelt
und verschaffte die Freiheit distanzierter Überblicke.*

HANS JONAS: WERKZEUG, BILD UND GRAB. VOM TRANSANIMALISCHEN IM MENSCHEN

■ A fenti címet két merőben más korból származó kép, illetve képek magyarázatához kívánom alkalmazni. Talán megvilágító lehet egy olyan felvétel *olvasatához*, ami megmutatja, hogy a kép elveszítette támaszát, vagy inkább a kép – legyen az akár fotó – magára visszautalt, és önmaga kell megteremtse *értelmes* olvashatóságának feltételeit.

„A látás az elme olvasatához igazodik.”¹ A művészet barátai az Indiai Művészeti Vásáron, majd számtalan világlapban – magam a FAZ² egy cikkéhez csatoltan – találkoztam ezzel a híres/hírheft képpel, amelyen a kínai művész látható, emlékeztetbe idézendő a halott szíriai kisfiú tragikus történetét, akit apja nem tudott megtartani a kezében, és később a tenger vetette partra tetemét.

*„Hogy milyen álnok a tenger; s mennyire csalfa hatalmú:
Óvják hát magukat és sose bízzák életüket rá,
Még ha csalárdan csalja is őket csendes időben.”³*

Ne gondoljuk rögtön azt, hogy a kínai művész elébe sietett a történéseknek, hogy magát a történések részeként kívánta megörökíteni, csak nézzük a képet, amin egy idősebb távol-keleti emberpéldányt látunk, aki – mint szerencsére tudjuk – nem halott, nem vetette partra a tenger hulláma, hanem sokan kísérték, hogy megörökítsék ezt a jelentősnek vélt akciót. Nem sokkal később már Berlin egy középületének „görög” oszlopait csomagolta be a menekültek semmire sem szolgáló mentőmellényeibe. Ennek a rövid lejáratú akciónak a képei szintén elérhetőek, de néhány turistát leszámítva senki sem észlelte, majd gyorsan el is távolították. Mít

jelent a 19. századi görög oszlopsorra emelőkosárral rámasznizott narancsszínű rongytömeg? Hogy sokan voltak, és tömegesen haltak meg, akiknek mit sem segített a látszat-mentőmellény – vagy hogy effajta rongyok emlékeztethetnek az ember haszonszerző embertelenségére. Az Universität der Künste frissen kinevezett egyetemi tanára, Ai Weiwei kritikával illeti a Nyugatot, s egy beszélgetés során Lüdekingnek egyszerűen kijelent(het)i: művet alkotni olyan, mint gyakorolni a szexet.

De ne gondoljuk, hogy a művész egyszerűen csak magának állít emlékművet, vagy – mint H. Dabashi, a Columbia Egyetem iráni/összehasonlító irodalom professzora állította – hogy a nyugati művészet és annak reprezentációs technikái csődöt mondtak – „Art cannot be made to consume the terror of reality.”⁴ De hát mi lenne oly iszonytató ezen a képen, hacsak nem az, hogy egy idős férfi tehetetlenül fekszik a tenger partján, és közel-távol nem látszik a segítség?! Csak nem történt vele valami? Honnan kell tudnunk, hogy a „globális művész” (Dabashi) itt „elhasalt”, vagy inkább elbukott a művészet világában? Ha Lucretius műve művészet, s persze az is, éppígy szól a tragédiáról, arról, hogy az ember, ez a törekeny létező, ha az őt meghaladó erővel találkozik, élete tragikus fordulatot vesz. Nem, ezen a képen nem a Nyugat művészete szenvedett hajótörést, hanem az a művész, aki annak a gyermeknek a helyén és pózában fekszik, ahová és ahogy a tenger kivetette. Egykor Kracauer⁵ úgy fogalmazott, hogy a kortársi ember hisz a fotográfiának, hogy magát a filmdívát látja a magazin címlapján; a díva szerencsére él, és a címlap betölti feladatát, testi valóságára emlékezteti a nézőt. Ez a kép nem utal a tragikus eseményre, hanem a globális művészt teszi láthatóvá testi valójában, aki elfoglalta a halott gyermek helyét, azaz a kép nem utal arra, akire emlékeztetni kíván, hanem a művész teszi láthatóvá meglehetősen kifejező pozícióban. Amit megmutat, az nem az, amit ki akar fejezni, hanem egyedül és kizárólag önmagára, a képen látható alakra utal vissza, aki éppen az ismert kínai művész, ez teszi oly viszolyogatóan nevetségessé. Mégis meg kell érteni, hogy a művészek mindig is, Aiszkhülosztól (*Perzsák*), Géricault-tól (*Medúza tutajja*) Delacroix-ig számtalan alkalommal olyan történeti eseményekhez kapcsolódtak, amelyek bemutatása az esemény tragikumát kívánta megidézni – de vajon itt a korábbi értelemben vett történeti művel van dolgunk, vagy sokkal inkább azzal, amit *képpropagandának* nevezhetünk? De ki és mi ellen irányul ez a propaganda, mire hívja fel a figyelmet? Vagy a művészet számos darabjától ugyancsak alig elválasztható morális/politikai ítélkezésről és leleplezésről van szó? S bár értsünk egyet azzal, amit maga a kép nem fejez ki, csak a hozzá fűzött kommentár igyekszik pótolni, a kép egy egyszerű tragikus eseményt használ propagandacélra, s mint kép mászt mond.

Francis Haskell a 19. századi történeti képek kapcsán pontosan fogalmazta meg: „Egy középszerű kép akkor is középszerű marad, ha mégoly sokféle történeti magyarázatot találunk ki a számára.”⁶ Nem a szokásos, már Arisztotelész óta ismert felismerést kérem számon, hogy a történeti esemény igazsága és a műben megtörténő igazság nem fed(het)i egymást, hanem azt, hogy a művész magát „állítja ki”. Jóval bonyolultabb egy olyan sorozat megítélése, mint Botero Abu Graib-fotókat használó festményei, aminek tárgya egy olyan politikai és morális kisiklás, aminek megítélését illetően nem lehet kérdés, mégis felmerül az emberben, hogy vajon az alkotó mit tett hozzá ahhoz, amit a kikerült fotók már megmutattak és igazságában lelepleztek – talán itt is a művész magára mutató gesztusa az, ami a festett/megismételt jeleneteket oly visszatetszővé teszi.

Max Raphael⁷ alapvető írásában tette kritika tárgyává Picasso *Guernica* festményét, megállapítva, hogy a hatékony politikai propaganda és mű között törés van, mégpedig azért, mert az alkotó, engedve az emóciók kifejező és egészet nem alkotó csábításának, ezzel maga teremtette meg a műben azt a bomlasztó és rút elemet, ami csak ismétlése a történeti eseménynek. Raphael helyes ítélete szerint a mű

nem volt képes érzés és jelentés között megteremteni azt az összefüggést, ami a képet megnyitja az értelem szabad ítélkezése előtt. Picasso a közlésigény és alkotóerő köztes terébe zuhanva nem teremtett összhangot energia, tér és idő között, azaz alkotása a mű önfelszámolása. Másfelől a tragikus és jó ideig példátlan történeti eseményt az energiakisülés pusztá mozzanatává tette, s ezzel magát az explóziót mint az értelem teljes megszűntét állította a középpontba. A műalkotás meg kell értesse azt, ami lehetővé vált, azon keresztül, ami sohasem kerül fedésbe azal, ami ténylegesen megtörtént. A propagandamű idővel mindig önleleplező.

Judith Butler fontos megfigyelést tett Susan Sontag utolsó könyve kapcsán, nevezetesen, hogy a fotók haragot váltanak ki, felháborítják az embert, mégsem szabnak irányt egy politikai aktivitásnak, az érzés tehát paralizál – helyesen mondja Butler, nem a fotó törli el a megértés lehetőségét, hanem az, hogy olykor a felháborodáson túl nem marad semmi, azaz megmarad a tovaillanó pillanat bűvkörében. Sontag⁸ erős, de igaz megállapítása, hogy az együttérzés nem tartós élmű. Mégis joggal emelte ki Butler: „A veszélyeztetettség része a szenvedésnek, ám része van abban is, ami belőle megszólít minket, az affektus formálásában, ami az interpretáció radikális aktusában az alávetés ellenében lép fel.”⁹ Miként minden mű, a fotó is akkor vált ki felháborodást, ha megérteti azt, ami a jelenet – akár tragikus eseményt bemutató jelenet – tárgya.

A regresszió a primitív állapotba¹⁰ mindenkor fennáll az emberek közti viszonyok között, mégis a kérdés az, hogy az iszonytató cselekményeket, amelyeket oly gyakran követ el az ember embertársai ellenében, miként lehet ábrázolni. Christian Meier¹¹ szellemesen, némileg Nietzsche és Warburg szellemében fogalmazta meg, hogy ami a görögök után maradt, az meglehetősen egyoldalú kép; a humanista toll számos átírásában nem maradt fenn egy helyes kép. Az ember ugyanis nemcsak az, ami, hanem az is, amit ideálként tételez. Ennek a tragikus különbségnek azonban éppen a művészet lesz a legfőbb megjelenítője. A morális intés üres gesztus a művészetben, ha a művész nem találja meg a formát, ami képes önmaga kimondani és kihordani az igazságot – ha csak állásfoglalásra készíttet, aligha lép túl a középszerűsége. Ha megnézünk egy olyan történeti eseményt bemutató képet és annak változatait, mint Manet-nak *A Maximilian halála* kapcsán készült végső változatát, akkor azt látjuk, hogy a festő fokról fokra érte el a képen és a képből magából elének lépő művészi igazságot, ami nem fedti teljességgel a korabeli újságok (*Harper's Weekly* 1867. augusztus 10.) által bemutatott tényigazságot.¹² A kép kifejező szerkezete a végső változatban egyértelművé vált, és annak a drámának a kifejezője, hogy az uralkodó miért került a kivégzőosztag elé, s főként a kép háttérében látható nézők előtt miként vesztette életét. A művészet azt mondja el, hogy miért, míg a felvétel/illusztráció csak azt mutatja meg, hogy mi történt.

Beszédes képek, amennyiben valami egészen mást mondanak el, mint ami az alkotó szándékában állt, ha és amennyiben a mű – Ai Weiwei fotója kiállításra is került – önmaga kell nyilvánvalóvá tegye saját igazságát. A kép beszédessége egyszerre jelenti azt, hogy mást mond, és azt is, hogy olyasmint mond, amit alkotója inkább elhallgatott volna. Ezért mondta hihetetlen világossággal Gadamer,¹³ hogy valami a kép által előjön, hogy a képpel találkozással tapasztalatot szerzünk, azaz megértjük azt, ami csak és kizárólag általa kerül elének, mint így igaz. A beszédes kép, amit Ai Weiwei magáról készítettett, semmit sem árul el arról, amit, tegyük fel, mondani kívánt, s annál többet arról, amit nem. A beszédes kép önleleplező, és másként szól hozzánk – ennyiben is nyilvánvalóvá válik a művészet elementáris hatalma, hiszen a hamis „beszédet” önmagán destruálja.

A továbbiakban egy jóval korábbi alkotó alkalmi művével foglalkozom. Nem feledhető, hogy az európai képtörténetben ezt a korszakot nevezik – talán éppen Warburg nyomán – a képpropaganda korának. A kép- és hitviták kora ez, amely-

ben kép és szó értelemközvetítő jellegéről, valamint egyiknek a másik viszonylatában való elsőbbségéről is folyik a vita. Warburg a Luther kori képpropaganda kapcsán alkotta meg zseniális szófordulatát, a *Schlagbildert*, amelyek – hasonlóan a *Schlagworthoz* – olyan plakatív és emblemikus ábrázolásokat jelentenek, amelyek mozgósító hatásúak voltak, s ezzel egyidejűleg olyan meggyőző erővel bírtak, hogy a kép szinte közvetlenül volt képes kiváltani a hatást. „A napisajtó szolgálataiba állította [ti. Luther – B. B.] a jövő-dő-jelentő égi-földi természeti csodáktól való félelmet, melyben osztozott egész Európa. Miután a mozgatható betűkkel történő nyomtatás segítségével a tudós gondolat megkezdte aviatikus pályafutását, most a képnyomtatás művészete révén a képi eszme (*die bildliche Vorstellung*) is – melynek nyelve ráadásul nemzetközileg érthető volt – szárnyakat kapott, s ettől fogva nyugtalanító, baljós vihardarak ide-oda száguldoztak észak és dél között, az egyes felek pedig igyekeztek kozmológiai szenzáció (úgy mondhatnánk) »Schlagbild«-jeit ügyük szolgálatába állítani.”¹⁴ Nemcsak azt jelentette ez, hogy döntően más terjeszthetősége jött létre a „meggyőződéseknek”, hanem egyben azt is, hogy a képek hatalma éppen annak ellenére növekedett, hogy a korszak a képrombolás történeteként őrződött meg. Warnke¹⁵ és Bredekamp korszakelemző írásaikban megmutatták, hogy itt kétélű folyamatról volt szó, egyfelől a képek hatalma, objektív érvénye valóban megszűnt, másfelől megnyílt egy növekvő játéktér a polgári képkultúrának. A képek mind tágabb terrénumát foglalták el a kulturális önreprezentációnak, legyen szó témáról, stílusról vagy akár az antik minták affektusnövelő követéséről. Bredekamp a következőképpen foglalta össze ennek a kétélű folyamatnak a hatását: „Aszketikus elv és autonóm módon tételezett művészet kizárják egymást: egyik felbomlása megteremti a másik megszületésének feltételeit.”¹⁶ Ezek a nyomtatható és sokszorosítható, mozgósító és intő képek legalább annyira uralták a korabeli hitvitákat, mint amennyire a reformáció korának *idolumellenessége* belejátszott abba, hogy egészen más jellegű képpolitika és képalkotás került előtérbe. Belting később szellemesen foglalta össze ennek az ellentmondásnak a sajátosságát: „Az idolkok a mások képei, az ikonok a saját képeink. Ha a képek túlzott hatalomra tettek szert az emberek fölött, egyesek nyilvános megrongálással és kicsúfolással akarták bizonyítani e hatalom fogyatékoságát [...]. A képek tehetetlenségének bizonyítása mindazok ellen irányult, akik eddig hittek a hatalmukban, és olyanok kezdeményezték, akik most felettük óhajtottak hatalmat nyerni.”¹⁷

Az ifjú Hans Holbein margináliáival, amelyeket Erasmusnak *A balgaság dicsérete* című írásához készített 1515-ben, valójában egy olyan vita kellős közepén találta magát, amit maga a szöveg is közvetített. Kérdezhetik, hogy miért fordulok ezekhez a rajzokhoz, s mennyiben kapcsolódik az eddig elmondottakhoz. Előlegezve a később kifejtendőket, itt is látunk portrét, amit Holbein rajzolt Erasmusról.

Erasmus, miként Dürer későbbi portréján, elmélyül a szövegben, vagy akár úgy is mondhatjuk, távol a képek démoni/erős hatalmától, látszólag a szöveg elsőbbségét hirdeti. A rajz magába merülten mutatja az alkotót, aki itt ugyan nem a balgaságot dicséri, hanem a világtól elvonultan a szövegbe merülve ír. Belting egy pontos megfogalmazásban viszi tovább Warburg- és a Warnke-iskola gondolatát: „A humanisták portréi olyan literátorok reklámanyagai, akiknek meg kellett találniuk olvasóikat. Koronázatlan fejedelmük Rotterdami Erasmus, aki a keresztényeknek szánt útmutatójában a képmásokat és ereklyéket a külső, avagy a testi emberhez utalta, miközben a szöveget a belső ember médiumaként magasztalta.”¹⁸ Ugyanakkor ezeknek a margináliáknak – miként magának a szövegnek – az ereje abban áll, hogy a szöveget kísérik és teszik a kép/rajz folytán adott ponton kifejezőbbé, ám mindvégig a képi rendszer logikáját¹⁹ őrzik. Panofsky egy kései előadásában már utalt arra, hogy valójában Erasmus kevésbé bízott a képi ábrázolásban, vagy inkább fogalmazzunk úgy, a kép hatalmát olyannak tekintette, mint ami a hívő embert, a nézőt elragadja az Írás értelmétől. „A balga és egyszerű emberek ugyanis a szobrokat és képeket imádják az istenek helyett, és velünk is az történik, hogy kitúr a helytartónk. Én úgy fogom fel a dolgot, hogy ahány ember van, annyi szobrom van felállítva. Mert ugye, akarva, nem akarva, az én képmásomat hordják.”²⁰ Ez a szöveghely persze Erasmus műve felől nézve kettős értelmű, egyfelől valóban, mint Panofsky is nyilvánvalóvá teszi, a ténylegesen sérülékeny elem a képi ábrázolásban maga az idea, tehát nem annyira az anyagba öntött/formált képmás, hanem maga az Isten („what is venerable in an image is not the material effigy but the idea it represents, not the *signa* but the *divi ipsi*”). Abban is igaza van, hogy Erasmus nem állt a képrombolás mellé („Erasmus was not an iconoclast”), ám számára veszélyesnek tűnt az a mindinkább eluralkodó képimádat, ami babonás odaadással fordult a megjelenő képi felé, mintsem meg- és belátta volna, hogy maga a kép nem az Isten. És éppen ez fejeződik ki a Balgaság boldog, az egész képimádatot ironikusan meghaladó felismerésében, nevezetesen, hogy ő maga nem szorul arra, hogy képmását imádják, hiszen az ember magán viseli, arcán hordozza annak mását, ami nem ő, hanem valami, amit így képes megjeleníteni. A balga az önistenülő ember példánya. A balga önimádata nem más, mint ennek a képkultusznak a megjelenése az emberek között, aminek során mindenki önmagán más és más alakját ölti fel a Balgaságnak. Ha és amennyiben az ember képes lenne önnön istenített képétől megszabadulni, akkor képes lenne – miként Panofsky írta – megszabadulni azoktól a képimádó praktikáktól is, amelyekkel egyszerre adja bizonyosságát önszeretetének és annak, hogy nem érti azt, hogy mi előtt térdepel („The veneration of the saints, he thought, should always stop short of such idolatrous practices as genuflection, the kissing of hands...”).

Itt ismételtlen megláthatunk egy rejtett összefüggést, a korábbi példa és Holbein–Erasmus műve között, nevezetesen, hogy a kínai művész magát helyezi előtérbe, s ennyiben saját képi gesztusa hatását véli alkalmasnak arra, hogy a távol levő a maga igazságában nyilvánuljon meg, holott – mint mondtuk – csak egy furcsa pózban hason fekvő, elhízott embert látunk, aki valami miatt a tenger partján fekszik. Ennyiben igazi témánk a képhez való emberi viszony, nem is egyszerűen az istenképmások és a néző/hívő viszonya, kép vagy kultusz, hiszen ez koronként olyannyira változó, hogy egységes képet adni róla igen nehéz; ezért fogalmazott úgy Hans Belting későbbi írásaiban,²¹ hogy éppoly joggal írhatta volna korábbi könyve (*Bild und Kult*) bevezetőjének címéül – a teológusok hatalma és a képek tehetetlensége.

Ha most már Erasmus művét és Holbein margináliáit nézzük, akkor éppen ennek a változó egyensúlynak vagyunk a tanúi, hiszen okkal-joggal emelte ki Erasmus, hogy a képekhez és közvetve Istenhez való viszonyában éppúgy kinyilvánítja az ember balgaságát; ennyiben azt kell megértenünk, mit jelent az Írás, s

mennyiben torzult éppen a semmire sem vezető és semmi mellett el nem köteleződő Írás-kultúra az *idolumok* mögé bújtatott hatalomgyakorlás közepette. Mi módon áll az ember a döntő történeti változások közepette azelőtt, hogy magával szembenézzen? Ezért is hangsúlyozta Eric Voegelin²² Erasmusról szóló írásában, hogy *a ritornar al principio* mozgatja írásait és gondolati kísérleteit, vagyis az, hogy az eredeti gondolatot megtisztítsa azoktól az elfedő rétegektől, amelyek éppen a hit és értelem közti mozgást gátolják. Ugyanakkor Voegelin mintha kevésbé érzékelné ennek a reneszánsz gondolkodónak a kényes és egyben veszélyes helyzetét, aki számára nemcsak a babona emberei jelentettek veszélyt, hanem a hit megújítója is.

A *balgaság dicsérete* egy pontján a Szerencse/Fortuna jelenik meg, és ez, valamint a kortárs, hasonló tematikájú ábrázolás felkeltette Warburg²³ érdeklődését is, és a *Mnémoszüné Atlasz* 48. tábláján rögzítette Holbein Fortuna-ábrázolását. A képegyüttes összefoglaló megnevezése a magát megszabadító ember konfliktus-szimbóluma, vagyis Warburg eme utolsó nagy vállalkozása a Szerencse forgandóságát úgy értelmezi, mint amiben egyszerre van jelen a megjósolhatatlan jövő és a méltatlanok szerencséje. Egyben, ami ennél is fontosabb, hogy az ember mi módon kerül konfliktusba életmeghatározó elemekkel, milyen nehéz az életét meghatározó tisztázhatatlan elemek között meglelni a helyes döntéshez vezető utat, s válik végül gondolkodóként azzá, amivé egyáltalán lehet. A gondolkodó ember döntéshozó lény, aki számára érzelem és értelem, test és lélek nem lehet elválasztott, még ha azt kell is látnia, hogy Fortuna kegyeltjei mit sem nyújtanak azért, hogy a Szerencse rájuk mosolyogjon. *Indignum Fortuna fovet* (Publilius Syrus) – Fortuna méltatlant kegyel²⁴ Ez valóban Erasmusnak, a bölcsnek a válaszához van közel: „Egyszóval, aki csak egy kicsit is kellemesen akar élni, az mindenekelőtt kizárja a bölcslet társaságából, és inkább elvisel bárminemű barmot. Nézz csak körül! Főpapok és fejedelmek, bírák és tisztviselők, barátok és ellenségek, nagyok és kicsinyek között minden készpénzen vehető. Nos, amiként ezt megveti a bölcs, ugyanolyan fürgén hagyják őt ott valamennyien.”²⁵

A gondolkodó nem Isten szolgálja, nem fejedelmek udvaronca, hanem az, aki látja a balgaság mindenütt-jelenválóságát, és egyben résen van, már amennyire az ember képes rá, hogy ne legyen saját kizárólagos, vélt igazságainak foglya, azaz önmaga bolondja. A bolond beszéd egyszerre a konfliktus kerülésének lehetősége,

az ember önmegnyugtatasának kieszelése, kitérés a helyzettel való számvetés elől. A bolond nyugalma a bizonyítéka annak, hogy az igaz gondolat csak zavarja az emberek közti zavartalan létezést.

„Az önmagához való kötődés a bolondság első jele, ugyanis az ember önmagához való ragaszkodása folytán fogadja el igazságként a tévedést, valóságként a hazugságot, szépségként és igazságosságként az erőszakot és a rütságot [...]. Ebben az önmaga iránti képzeletbeli odaadásban az ember mintegy délibábként hozza létre saját bolondságát. A bolondság jelképe ettől fogva az a tükör lesz, amelyben semmi más valós nem látható, csupán a benne önmagát szemlélő személy öntelt álma. A bolondság nem annyira az igazsághoz és a világhoz kapcsolódik, mint inkább az emberhez és

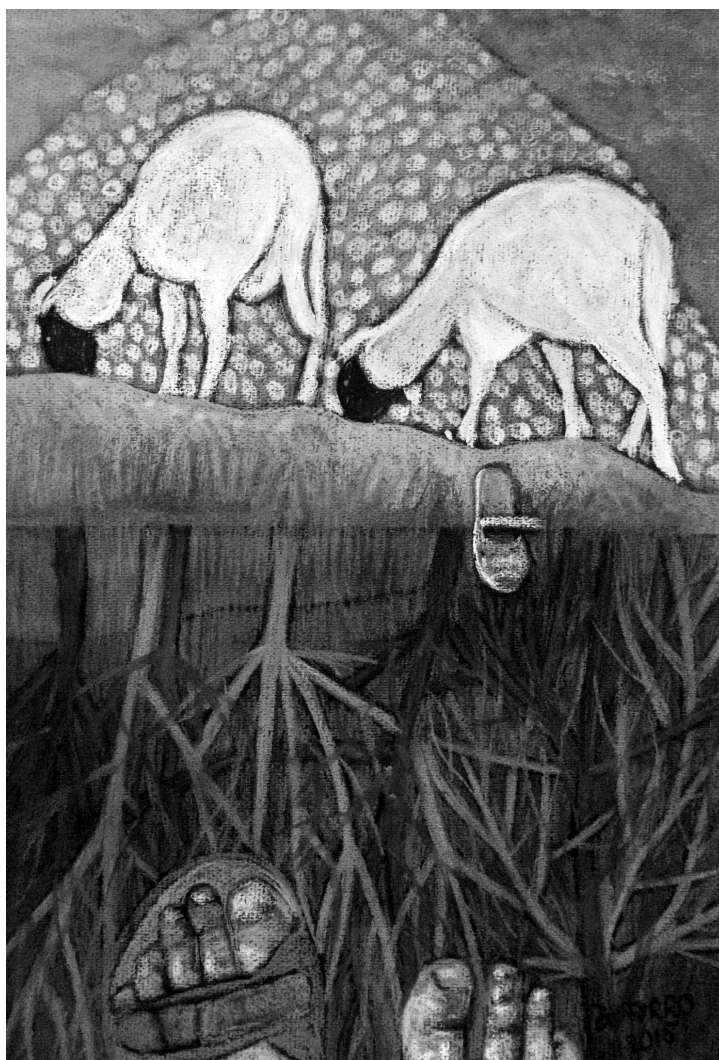
ahhoz az igazsághoz, amelyet az ember önmagáról felfogni képes²⁶ – írta Foucault Erasmust olvasva.

Amikor tehát Warburg felismerte, hogy az ember élete külső erők játéka szerint zajlik, akkor azt is kimondta, hogy az erre adott válasz nem lehet a kizárólagos/saját igazság hangoztatása, az igazság a kép igazságaként az önimádat feletti győzelem. A bolondság rajzai, miként Erasmus műve, visszajáról mutatják meg azt, ami igaz – ennyiben Saxl kifejezésével élve a görög ironia első mestermunkái rajzban, amelyek a szöveg viszonylatában képesek valamit erősebbé tenni vagy éppen kísérsni a szöveget, valamit olyan torz alakban elének állítani, hogy lelepleződjék a rajzban látszólag eltakart igazság. „...the fool symbolises the desire to know oneself. In this Holbein was truly Erasmian. Writing about the *Encomium* in 1515, Erasmus said: »et sum ipse mihi ostensus in speculo.«²⁷

■ JEGYZETEK

1. E. Wind: *Művészet és anarchia*. Corvina, Bp., 1990. 60.
2. J. Voss: *Künstler Ai Weiwei: Ich bin Aylan Kurdî*. FAZ 2016. február 3.
3. Titus Lucretius Carus: *A természetről*. Magvető, Bp., 1957. II. 557–559.
4. *A portrait of the artist as a dead boy*. Al Jazeera 2016. február 4.
5. Vö. S. Kracauer: *Die Photographie* (1927). In: Uó: *Das Ornament der Masse*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1977. 29.
6. F. Haskell: *Ausarbeitung der Vergangenheit in der Malerei des 19. Jahrhunderts*. In: Uó: *Wandel der Kunst in Stil und Geschmack*. DuMont Verlag, Köln, 1990. 143; valamint W. Hardtwig: *Der Historiker und die Bilder. Überlegungen zu Francis Haskell*. In: *Geschichte und Gesellschaft*. Jahrg. 24. H. 2. 1998. ápr.–jún. 305. skk.
7. Vö. M. Raphael: *Zwiespalt zwischen Inhalt und Form. Picasso: Guernica*. In: Uó: *Wie will ein Kunstwerk gesehen sein?* K. Binder Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1989. 231. skk.
8. Vö. S. Sontag: *A szenvedés képei*. Európa, Bp., 2004. 106. A kínzás és a szenvedés ábrázolásának merőben más szintjét jelenti, amikor már nem a szentek szenvedéstörténetét látjuk a képeken, hanem *anonim* cselekvők kínoznak valakit, ám nem tudjuk, miért. A szentek története érthető volt az Írás és a Szentek életét bemutató szóbeli és képi hagyomány alapján, az anonim erő és a névtelen emberek közti küzdelem egészen más megértést kívánt. A címző egyszerre utal Goya *Te conforma?* kínzással kicsikart vallomástétel képére és Botero Abu Ghraib-festményére. Lásd a *kínzás* címszót M. Scholz-Hänsel: „*Folter*”. In: *Handbuch der politischen Ikonographie*. Beck Verlag, München, 2011. 339. skk.
9. J. Butler: *Über Lebensbedingungen*. In: Uó: *Krieg und Affekt*. Diaphanes Verlag, Zürich–Berlin, 2009. 50.
10. Vö. H. Ritter: *Nahes und fernes Unglück. Versuch über das Mitleid*. Beck Verlag, München, 2004. 56. skk.
11. Vö. Ch. Meier: *Politik und Anmut*. Corso bei Siedler Verlag, Berlin, 1985. 86.
12. Vö. O. Bätschmann: *Edouard Manet: Der Tod des Maximilian*. Insel Verlag, Frankfurt am Main und Leipzig, 1993.
13. Vö. H.-G. Gadamer: *Szó és kép – „így igaz – így létező”*. In: Uó: *A szép aktualitása*. Twins kiadó 1994. 248.
14. A. Warburg: *Pogány-antik jóslás Luther korából*. Helikon, Bp., 1986. 32.
15. Vö. M. Warnke: *Durchbrochene Geschichte? Die Bilderstürme der Widertäufer in Münster*. In: *Die Zerstörung des Kunstwerkes*. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1988. 65. skk. („A képprombolást megelőzi egy teóriaképzés, miként az egyidejű manierista képprodukciónál is. A reflektált képtermeles ennek problémává tételét vonja maga után és magában hordozza megszüntének előfeltételeit.”)
16. H. Bredekamp: *Autonomie und Askese*. In: *Autonomie der Kunst. Zur Genese und Kritik einer bürgerlichen Kategorie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1974. 93.
17. H. Belting: *A hiteles kép. Képviták mint hitviták*. Atlantisz, Bp., 2009. 255.
18. Uo. 238.
19. Vö. G. von Gravenitz: *Das Ich am Rande. zur Topik der Selbstdarstellung bei Dürer, Montaigne und Goethe*. Konstanzer Uni.-reden 172. 1989. 12.
20. Erasmus: *A balgaság dicsérete*. XLVII Európa, Bp., 1987. 130; E. Panofsky: *Erasmus and the Visual Arts*. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 1969. Vol. 32. 207. skk.
21. Vö. H. Belting: *Macht und Ohnmacht der Bilder*. Historische Zeitschrift Beihefte. New Series. Vol. 33. Reformatorische Bildersturm im Kontext der europäischen Geschichte 2002.
22. Vö. E. Voegelin: *Die Ordnung der Vernunft: Erasmus von Rotterdam*. Occasional Papers Eric Voegelin Archiv Ludwig Maximilian Uni. München 2006. („Das Motiv für diese Veröffentlichungen [N.T. fordítás 1516-ban – B.B.] war der Versuch, das Christentum durch die Rückkehr zu den Ursprüngen (a ritornar al principio) zu erneuern. Die praktisch verloren gegangene Vertrautheit mit dem Inhalt des Neuen Testaments sollte wiederhergestellt werden; von den scholastischen Formulierungen der christlichen Lehre sollte der Aufruf zu philologisch verlässlichen ursprünglichen Schriften führen.”)

23. Vö. A. Warburg: *Der Bilderatlas Mnemosyne*. Akademie Verlag 2003. 88. A Warburg-körhöz tartozó Alfred Doren foglalta össze a középkori és a reneszánsz Fortuna-ábrázolások belső módosulásait, filozófiai, irodalmi és ábrázolástörténeti változásait. A. Doren: *Fortuna im Mittelalter und in der Renaissance*. In: *Vorträge der Bibliothek Warburg I. Teil 1922-23*. Springer Fachmedien 1924; újabban a képzelőerő erejéről, amely bolondság és ész, pátoz és ethosz közötti térbe vetett: G. Didi-Huberman: *Warburg's Haunted House*. In: *Common Knowledge* 2012. Vol. 18. Issue 1. („Should we not read the history of art, first of all, as a history of forms? Warburg's atlas did not neglect this point of view and indeed can be regarded as a collection of diagrams for visually sorting the world, its in?nite variability and formal invention...”)
24. A Fortuna-toposz, a kegy és adomány topográfiájához lásd J. Starobinski: *Gute Gaben, schlimme Gaben. Die Ambivalenz sozialer Gesten*. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1994. 40. skk.
25. Erasmus: *A balgaság dicsérete*. LXI. 167.
26. M. Foucault: *A bolondság története*. Atlantisz, Bp., 2004. 40–41.
27. F. Saxl: *Holbein's Illustrations to the „Praise of Folly” by Erasmus*. In: *The Burlington Magazine for Connoisseurs* 1943. Vol. 83. No. 488. 276; Holbein újabb értelmezéséhez lásd O. Bätschmann: *Hans Holbein*. C. J. Beck Verlag, München, 2010.

ADORJÁNI PANNA

LAKATRA ZÁRT NAPLÓ

Esterházy Péter: *Hasnyálmirigynapló*

■ Esterházy Péter 2015 októberében, az *Élet és Irodalom* lapban jelentette be, hogy rákos beteg. A kortárs magyar irodalom legismertebb alakja a betegségről könyvet írt *Hasnyálmirigynapló* címmel, a Magvető kiadta a 2016-os Ünnepi Könyvhétre, amelyet június elején stílszerűen az író nyitott meg. Egy hónappal később, július 14-én hunyt el.

A *Hasnyálmirigynapló* ennek a küzdelemnek egy részét örökíti meg, a publikált bejegyzések 2015. május 24-én indulnak, és csupán pár hónappal a megjelenés előtt, 2016. március 2-án érnek véget. Első ránézésre úgy tűnik, kissé sietős ez a ritmus, hogy ilyen gyorsan keménylapos fedelek közé zárul egy valóságos napló, ugyanis a kötet pontosan ez: Esterházy személyes naplója. A műfaji megnevezés ugyanakkor kicsit félrevezető is, hiszen amikor a naplóíró épp nem a Hasnyálmirigynapló becézett és megszemélyesített rákos daganattal vagy a mindennapi teendőkkal van elfoglalva, akkor az éppen íródó szöveggel foglalkozik, mintegy élőben szerkesztve és kommentálva azt, mint egy publikumnak szánt szöveget szokás. Esterházy ugyanakkor többször is utal a majdani olvasókra: „»A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa.« (Kosztolányi: *Nyelv és lélek*) Ez, ez idő szerint, legjobb esetben kézirat, ha nem éppen cetligyűjtemény, szundikálhatsz még, olvasó.” Mászor egyenesen a fordítókra utal, például: „Este van, ki-ki vagyok, nyugalomban. [Bocsánat, így mozog a kezem, a fordítók meg vagy lőjenek le [hát nem mindegy már?], vagy legye-

nek öngyilkosok. Vagy a lehetetlenségig leleményesek.)” A szövegek publikálásának lehetősége tehát szinte az elejétől fogva jelenlevő – a *Napló* könyvnek készül, akkor is, amikor a szerző elbizonytalanodik e felől a végkimenet felől. A személyes napló és napló formájában írt szöveg közötti különbségre Esterházy nem reflektál, a láthatóság nála egyértelmű – ez nem a mediatiszt 21. század önmegjelentéskényszeréből fakad, bár a szöveg hasonló módon a személyes és nyilvános határainak átrajzolásából születik meg. Ez Esterházy-nál a szerző személyes publicitásából fakad: a szöveget már-már értelmezhetetlenné szétcincáló önreflexív kommentelgetés és az olvasó megszólítása, egyáltalán, számbavétele nem a blogíró exhibicionizmusából eredeztethető, hanem az (el)ismert író és egyéniség, a „világhírű” (a szerző maga mondja így) EP personájából.

A bejegyzések ennek köszönhetően meglehetősen visszafogottak, máskor már-már bulvárosan bennfentesek. A különféle reáliák, vagyis az elmúlt év történései néha csak utalásokként jelennek meg (menekültválság, Fidesz-kormány, göteborgi könyvvásár, Oscar-díjátadó stb.), és míg ez bizonyos tekintetben lazává teszi a szöveget, máskor viszont nem annyira megnehezíti, mint inkább járulékosá teszi a bejegyzéseket, olyan szöveggé, amely önmagában nem értelmezhető. Egyáltalán nem érzem zavarónak, hogy nem ismerem az Esterházy család szereplőit, ahogyan többnyire elvagyok a néha csak családnéven vagy keresztnéven

említett közéleti és kulturális szereplőkkel is – néhányukhoz tudok saját élményt, gondolatot társítani, másokhoz nem, és ez így rendben van. De jó kérdés a távolabbi jövő perspektívájából, hogy pár év múlva mennyire fogok tudni visszaemlékezni például a 2015. őszi röskei menekülttáborban történetekre. Eszembe jut az is, hogy nem vagyok-e vajon privilegizált olvasó, aki beszél és érti ezt a nyelvet, hiszen egyrészt maga is valamelyest ismerője ennek a kulturális közegnek, másrészt ideje java részét a magyar fővárosban tölti, ahol ezek az információk, illetve ez a nyelv és utalásrendszer sokkal könnyedebben értelmezhető. Mindez pontosan a műfaj miatt érdekes: Esterházy napló formájában ír ugyan, de nem naplót. Vagyis nem bepillantunk egy író személyes jegyzeteibe, amelyet, mondjuk, már a bekövetkezett halál után hoznak nyilvánosságra a hagyatékot gondozók, hanem meghívást kapunk egy sajátos univerzumba. Meghívást igen, de útmutatást nem: Esterházy nem vezet be – aki feltalálja és jól érzi itt magát, annak jó, aki meg nem, az így járt. Pedig a szerkesztő, olvasó, fordító mindvégig a szeme előtt lebeg, sőt arra is gondol, hogy vajon mennyire adja vissza a nyomtatott betű azt, amit ő éppen a hősugarak alatt jegyzetel: „Macskakaparás, és nem tudok nem arra gondolni, hogy ez nyomtatásban nem látszódik, miközben én pedig nem sandítok e jegyzetek közben a lehetséges publikumra.”

A beteg és/vagy író iránt kíváncsiszkodó előli menekülés és a betegség feltűnő, „imbecillisen” derűs viselése a szöveg egyik fő ellentmondása és potenciális feszültségkeltő eleme. Esterházy egyszerre eltart és meglepetésszerűen beránt: a kedélyes, flegma, (ön)ironikus, sőt néha cinikus mondatokat, illetve a Hasnyáلكával folytatott évődő dialógusokat néha váratlan valamások váltják fel, ezek a kitarukozások szinte mindig testiek, pontosabban a nemiséggel kapcsolatosak: hogy vajon milyen ízű lehet az izzadó farok, hogy Hasnyáلكát jól vagy inkább pont

hogy rosszul meg kell baszni, hogy éppen a pálló és begyulladt szervet kenegeti bébikrémmel („Pöcsölök a tökömmel.”), hogy le lehet-e egy „nyugodt szövegben” (kiemelés a szerzőtől) írni azt, hogy: „Időnként megbasztam őket, általában egyenként”, stb. Ehhez a *farok* narratívához kapcsolódik még a számos bejegyzett napon átívelő anekdota a Kovalens-kötés valós jelentéséről is, aminek eredete tulajdonképpen két meztelenül síelő férfi, a cseh Jan Kovalens és a francia Jean-Claude Killy analízis bravúrában volna keresendő. Végigvonulnak továbbá a bejegyzéseken az éppen aktuális munka- és olvasmányélmények: az előbbihez példa a Szüts Miklós képzőművésszel közösen jegyzett *A bűnös* c. könyv, az utóbbihoz megemlíthető Harold Brodkey *This Wild Darkness: The Story of My Death* c. könyve, illetve Kosztolányi Dezső feljegyzései a tüdőgyulladásának kezeléséről. A nemiség témáját találóan egészíti ki az étkezés problémája: Esterházy az orosz realista regények részletekkel vetekedik a megevett ételek sorolásában – az étel mint örömforrás és kérlelhetetlen feladat boldog-keserű motívuma a *Naplónak*.

A könyv legizgalmasabb részei – minthogy a személyes történetnek és a sebezhetővé válásnak lehetősége szinte egyáltalán nincs felkínálva – azok, amelyekben a naplóíró szellemes, esszéisztikus értekezésekbe bocsátkozik a betegsége kapcsán: például arról, hogy „az emberiség üdvéhez az kellene, hogy mindenkinek hasnyálmirigyrákja legyen”, de izgalmas az is, ahogy beteg önmagát szinte észrevétlenül azonosítja a mártírhalált haló Krisztussal, vagy ahogy az Istennel való kapcsolatáról értekezik: „A könyörgő ima könnyű. Megijed az ember, aztán adj neki. De az Úr dicsőségére imádkozni – és nem sunyiságból, nem gaszulálásból. Hanem? Örömből, hálából? Hálásnak lenni, hogy lehetek?” Nem véletlen, hogy ezekben az egyébként zsigerien EP-s részekben mutatkozik meg a leginkább a szenvedő, egyszeri ember. Tulajdonképpen érthető, hogy az ön-

magát szöveggént (irodalomként) értelmező Esterházy nem fog most hirtelen rá nem jellemző módon kinyílni és leegyszerűsödni, de a *Napló* struktúrája és hangvétele mintha ezt is felajánlaná. Ez a nyitás viszont nem más, mint apró-cseprő teendők és részletek látszólag szerkesztetlen, de valóban mégis pepeselősen megkomponált sorainak olvasása. Esterházy mintha tudná is ezt, hiszen minduntalan reflektál erre a sikeretlenségre: „Ez így nem szöveg. [...] Az kell, hogy a szöveg mutassa azt a valóságot, melyet egyébként ő teremt meg. Nem fityeghet csak úgy az űrben. Vagyis kell a kabát, ahol ez a gomb.” A szöveg létrejövetelének lehetetlenségére való reflektálás itt már nem jelent posztmodern írástechnikát, hanem inkább tehetetlenséget, tulajdonképpen a posztmodern írástechnika bukását. Ha valami-

ben, ebben hitelesen megmutatkozik a kérlelheteretlenül derűsen haldokló Esterházy, bár ez a megmutatkozás ugyanakkor a könyv sikertelenségét is jelenti.

A *Hasnyálmirigynapló* pár hónappal az író halála előtt jelenik meg, és szinte félévvel azelőtt zárul. A napló, a szövegből úgy tűnik, nem a haldoklást írja le, a kötetet a még élő Esterházy felügyelete alatt adják ki. A szöveg, amit a kezéből így ad ki, végiggondolt, jól kitalált ajándék az Esterházy-olvasók számára. Nincs benne „macskakaparás”, nem lehet rajtakapni a beteget, ahogy hulló hajszárait éppen a válláról szedegeti. Az író zárva marad, mint ahogy zárt ez a monogram is, EP: mindannyian tudni véljük, hogy kiről van szó, pedig, ha jól belegondolunk, ez a két betű, hogy E meg P nem más, mint két betű az ábécéből.

VILÁGHÁBORÚ ALULNÉZETBŐL. ÁT- ÉS TÚLÉLŐ TÖRTÉNETEK

*Háborús hétköznapok hadszíntéren,
hátországban, 1939–1945.*

Szerk. Gyarmati György – Pihurik Judit

■ A háborúzás hívószavai között leginkább a győzelmek, a hódítások, a csatateretek és a hadvezérek nevei vezetnek a sorban. Csak utánuk az emberi és az anyagi veszteségek, netalán a békekötés s ennek erőből diktált feltételei, amikor a győztesnek mindig igaza van. De ha igaza a győztesnek mégsem lenne, akkor is igaza *kell* hogy legyen... És ha már nem csak vigasztalódni akarunk, akkor Montecuccoli közismert mondására kell gondolnunk. Míszérint a háborúhoz három dolog szükségeltetik: pénz, pénz és ismét csak pénz. Hozzáteve, hogy azt a nem kis pénzt, paripát, fegyvert valakiknek elő is kell teremteniük, majd katonanyelven egyetlen fogalomba, a logisztikába tömörítve, a frontvonalakba is illik eljuttatniuk. Ezen a csapáson haladva arra a bizarr következtetésre juthatunk, hogy egy háború sorsa nem is annyira a frontvonalakban, mint inkább a hátországban dől el. A központi hatalmak összeomlása az első világegés végén erre enged következtetni. A katonák, így vagy úgy, ők még tartották a frontot, a hátország volt az, ahol vékonyult a cérna. Fogytán volt az a másodikban is, de már rejtettebben, részben a totális háború propagandisztikusan harsozó meghirdetése miatt. A totális háború pedig nemcsak a hadműveleti övezetekben, hanem a szemben álló felek egész területén, a hátországokban is zajlott. Folyamatosan.

Helyben vagyunk, elérkeztünk egy másfajta, korszerűbb történelmi szemlélet hívószavaihoz, amelyek az itt ismertetett tanulmánykötet címében is szerepelnek. Hadszínterek, hátország, mindennapok. Három gyűjtőfogalom. A részletek bőségére a szerkesztők által felsorolt hívószavak mennyiségéből is következtethetünk, bár a felsorolt kerek száz közül most legfeljebb mutatóra, ha futja. Árpád-vonal, Auschwitz-jegyzőkönyv, Don-kanyar, Hitler-szalonna, SAS-behívó (népiesen Siess Adolfnak Segíteni), sztálinorgona. Aztán: áruhiány, beszolgáltatás, fejadag, hadisegély, kenyérbéreg, pótkávé, zabrálás. Végül pedig: bombatölcsér, csodafegyver, erőltetett menet, halálkaraván, munkaszolgálat, óvóhely, rekvirálás, zárótűz.

Akkoriban közszájon forogtak ezek a szavak, mára viszont egy részük már kihullott a köztudatból. Magyarázó lábjegyzetekre a fiatalabb korosztályok számára leginkább a bakahumor tulajdonnevekhez kapcsolódó gyöngyszemei szorulnak. Persze a háborús szótár újabb olvasata nagyrészt a fogyatkozó számú résztvevők, szemtanúk számára új, a békeidők legújabb nemzedékei számára már csak háromnegyed évszázaddal ezelőtti át- és túléléstörténetek.

Az át- és túlélés persze a békeidőkre is illő hívószavak. A kötetben szereplő tanulmányok igencsak változatos tematikájából csupán kettőt emelnék ki. Azokat, amelyeknek legnagyobb az áthallásuk a nyolcvanas

évek „romániai nagybőjtje, gazdasági hadiállapota” felé.

Az egyik az élelmiszerhiány. A magyar élelmiszer-szállítmányok nagy tételben már a harmincas évektől kezdve s a háború alatt egyre nagyobb arányban, Németország felé vették az útjukat. Odahaza pedig megjelenhetett a jegyrendszer, egyre szűkebben mért fejadagjaival. Az élelmiszer-korlátozásokat befelé a frontszükségletekkel próbálták mentegetni, ellentétet szítva a font és a hátország között, pedig a katonák a frontvonalakban is éheztek. A háborús következmények pedig nagyon is hasonlítottak a nyolcvanas évekbeli állapotokhoz. Hústan napok, jegyrendszer, beszolgáltatások, rekvirálások.

Kemény Simon író, akit a kikeresztelkedés sem mentesített a zsidótörvények diszkriminációja alól, még a háború derekán, 1942 júliusában írta be naplójába a következő sorokat. „Az emberek nem beszélnek másról, csak evésről, mit kaptak, mit nem tudtak beszerezni, miért, mennyi ideig kellett sorban állni, minek mi az ára feketén [...] irigykedve beszélnek az olyan ismerősökről, akik negyed kiló vajat vagy fél liter tejfölt tudtak szerezni. A nagycsarnokban ma óriási szennáció volt két ketrec csirke egy kereskedőnél. Az asszonyok odarohantak, lökdösték, öklözték egymást, lárma, sivalkodás, végre hatalmas verekedés. A vendégek alig tudták lecsillapítani a csirkeforradalmat.”

A frontvonalak hullámvázakor beállott hatalmi úr tulajdonosi interregnumot is jelentett, magyarán a szabad rablás lehetőségét nemcsak a katonák, de a helyi lakosság számára is. A rablás, fosztogatás „dáváj csász” meg a mindenféle önkény, erőszak tudatunkban az országnak a szovjet csapatok általi „felszabadításához” fűződik. Nos a tanulmánykötet nem egy fejezetéből kiderül, hogy a háború az mindenhol háború, hogy fordított helyzetben, a keleti vagy a nyugati frontokon sem történt ez másként. A könyvben erről a témáról közölt szemelvény a „szajré

zászlóalj újvidéki beszerzéseiről” még a viszonylag szalonképebb történetek közül való. A kötet társszerkesztője, Pihurik Judit fennmaradt naplók és levelezések konkrét példái után általánosabb következtetéseket is megfogalmaz: „...a háborús viszonyok kikezdi az emberséget, a megszokott erkölcsi normákat. A közvetlen életveszélyben fel erősödnek az indulatok, érzések, a bajtársiasság, a felelősségérzet és a patriotizmus éppúgy, mint a rosszindulat vagy egysesekben éppen a szadizmus. A negyedmillió második magyar hadsereg tömege nem csupán az otthonától távolodott el, hanem a »békebeli« életet szabályozó konvencióktól is, miközben ez a változás [...] bekövetkezett a hátországban is.” Például abban, hogy felcserélődött a férfiak és a nők hagyományos munkamegosztása. A frontarcoknak gyakran maguknak kellett főzniük, mosniuk, a lövészárkok igazi háztartásbelijeivé váltak. Az otthon maradt nők viszont családfenntartók lettek, a legnehezebb mezei munkákat nekik kellett elvégezniük.

A totális háborúra emlékezők tematikája természetszerűleg igen változatos. A civil társadalom militarizálása már a harmincas években megkezdődött, lásd leventemozgalom, polgári légoltalom, győri program mint hadigazdaság stb. A háború szele az irodalom, a művészetek berkeit, de a még viszonylag autonóm egyházakat sem kímélte. Kisebb-nagyobb kompromisszumokra valamennyien rákényszerültek. A rövid életű revíziós sikerek („országgyarapítás”) felvidéki, erdélyi, újvidéki tapasztalatai a reintegráció elmentmondásait is példázzák.

A holokaustba torkolló zsidóüldözéseket a kötet több tanulmánya is taglalja. A tragédia méreteit – amelynek a következményei a közéletben a mai napig visszhangoznak – a másik társszerkesztő, Gyarmati György tanulmányából idézzük: „A korabeli magyar állam abban az értelemben folytatott kétfrontos harcot, hogy a haderő egy részének az országhatárokon túlra vezénylése mellett kiterjedt »belső frontot« nyitott

saját polgárainak sokasága ellen is. Noha külső ellenségével szembeni erőpróbáját illetően mindinkább vesztesre állt, ám mire bekövetkezett az ország területének – közel háromnegyed évig tartó – hadszíntérré válása, belső háborúját illetően célhoz érni látszott. E belső »második front« ármádiája – az állam igazgatási kara – azért lehetett »eredményesebb«, mert hazai terepen, jórészt begyakorlott szolgálati rend és funkcionális rutin üzemmenetébe illesztve »tette a dolgát«. Ennek lett a következménye, hogy a harci cselekmé-

nyek során elszenvedett 300 ezer körüli »katonai« emberveszteséget másfélszeresen túlta felül az adminisztratív úton pusztulásba – gettókba, haláltáborokba és halálmenetekbe – »igazgatott« civil áldozatok száma.”

Hetven év múltán a tragédia túlélői közül már csak igen kevesen szólalhattak meg a kötet írásában. Fogytakozó számuk is arra figyelmeztet, hogy további át- és túlélési történeteiket sietve kellene begyűjteni.

Krajnik-Nagy Károly

ELSŐ KÉZBŐL A KILENCVENES ÉVEK MAGYAR KÜLPOLITIKÁJÁRÓL

Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben*

■ Jeszenszky Gézát, a budapesti Corvinus Egyetem emeritus professzorát, az egykori Antall-kormány külügyminiszterét, Magyarország washingtoni és norvégiai nagykövetét nem szükséges külön bemutatni az olvasó számára. Aki személyesen ismeri, az tudhatja, hogy fejében-lelkében két, egymást kiegészítő egyéniség lakozik: az egyik a melegszívű, idealista magánember, amit legtöbbször politikai ellenfelei is elismernek, a másik pedig a szakember, aki a gyakorlati diplomáciát az egyetemi oktatás elméleti tudáshalmazával kombinálja nagy előszere-ttel. Egy, a *Háromszék* című sepsiszentgyörgyi lapnak adott interjújában Jeszenszky kifejtette: e könyv megírásakor Winston Churchill brit miniszterelnök hatkötetes, irodalmi Nobel-díjat is elnyert emlékirata volt számára a modell, amelyben személyes álláspontján keresztül, saját egyéni tapasztalatait, emlékeit empirikus tudással

ötvezve ismertette a nagynevű szerző. Jeszenszky e munkája nem olyan terjedelmes ugyan, mint Churchill emlékirataié, és az irodalmi Nobel-díjra sem válik esélyessé, na, nem azért, mert írói stílusa nem lenne elég színvonalas, hanem mert térségünk eseményei iránt manapság már nem létezik globális szintű érdeklődés. A kilencvenes évek elején ugyanakkor a világ a kommunizmus bukását követő átmeneti évek Közép-Kelet-Európájára figyelt, miközben a volt szocialista országok az átmenet nehézségeivel küszködtek. Ezek a nehézségek nemcsak gazdasági és társadalmi, hanem külpolitikai téren is jelentkeztek. Ez utóbbiakal volt kénytelen birkózni Jeszenszky Géza, mint a rendszerváltást követően első demokratikus kormány külügyminisztere. Ami, ahogy a könyvből is kiderül, nem volt egyszerű.

Jeszzenszky célja nem a rendszerváltás krónikájának megírása vagy újrafírása volt – megtették ezt már előtte már sokan mások – lásd Romsics Ignác, Kéri László, Tellér Gyula, Oplatka András, Ripp Zoltán munkásságát, hogy csak néhány nevet említsek –, hanem bemutatni az Antall-kormány külpolitikai erőfeszítéseit, a környezetet, amely ezeket meghatározta, a sikereket, félsikereket és kudarckokat. Ebben segítségére van hatalmas ismeretanyaga – ahogy az kiderül a jegyzetekből, idézett dokumentumokból, újságcikkekből, szakmai könyvészetből –, de megélt, egyéni tapasztalatai is, amelyek ismertetése során habár objektivitásra törekszik, értékítéletet is mond: természetesen az előzőleg ismertetett események tükrében. Ennek tükrében szimpátiáját vagy alkalmasint elítélő hozzáállását sem rejtí véka alá: az előbbire kimondottan jó példa Catherine Lalumiére, az utóbbi – viselkedésük tükrében – Ion Iliescu vagy Adrian Năstase. Természetesen Jeszenszky igazi diplomata, és mint ilyen, jelzőket ritkán és akkor is visszafogottan használ: hagyja, hogy az elbeszélte események tükrében az olvasó vonja le a következtetéseket. Ugyanakkor annyiban megkönnyíti az olvasó dolgát, hogy ennek egyáltalán nem nehéz a megfelelő következtetéseket egy-egy elbeszélte eset alapján levonni.

A kötet 11 fejezetre oszlik, amelyek címe fedi a fejezetek témáját: így a *Jugoszlávia felbomlása* című fejezet elsősorban az 1990–1992-es jugoszláviai eseményekről és Magyarország velük kapcsolatos szerepéről, míg a *Csehek és szlovákok válófélben* című a cseh–szlovák szétválásról és az ezt övező eseményekről értekezik. Ugyanakkor Jeszenszky esetében érdemes könyvét elejétől végig és figyelmesen olvasni, ugyanis sok helyütt vannak elrejtve apróbb, de fontos részinformációk, amelyekre később is vissza-visszatér.

A kötet címe – *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására* – egyáltalán nem véletlen, két, egymással ellentétes, és mégis egyik a másikat ördögi körként

kiegészítő probléma miatt. Elsősorban, mivel magának a magyarságnak mint nemzetnek létét és életét mai napig meghatározzák a trianoni béke következményei, elsősorban a magyarországi és a határon túlra került magyar közösségek közötti viszony. Másrészt pedig talán ennél is meghatározóbb a szomszéd országok politikusai egy részének hozzáállása, akik nem mulasztottak el alkalmat arra vonatkozóan, hogy Magyarországot a határrevízió szándékával megvádolják, akár külföldi hatalmak előtt is, akármilyen abszurd is volt – különböző okokból kifolyólag – ez a vád. Jeszenszky elmondása szerint ez vissza-visszatérő motívum volt a kétoldalú megbeszélések során, elsősorban román és szlovák részről.

A Trianon-motívumon túl még jó pár, az egész könyvön végigvonuló gondolat, irányvonal az, ami Jeszenszky szerint az Antall-kormány külpolitikáját egyértelműen jellemezte. Ezek közé tartozik a szomszédokkal való jó kapcsolatok kialakítása – amint Jeszenszky is elismeri, ez nem ment zökkenőmentesen – vagy az euroatlanti orientáltság. Mivel az Európa-centrikusság és az atlantizmus a kilencvenes évek elején még nem vált külön, akár csak Romániában: a szocializmus alól felszabadult országok népe számára egy „Nyugat” létezett, melynek vezető ereje az Amerikai Egyesült Államok, és más stabil bástyái az egységes Németország, Franciaország, a skandináv és államok, valamint a többiek. A poszt-szocialista országok diplomáciája ezen országok, illetve az ezek által fenntartott és működtetett nemzetközi szervezetek felé orientálódtak, ezek közül pedig a legfontosabbnak – ekkoriban – az Európa Tanács bizonyult, egyfajta előszobaként az integrált struktúrák számára. Ugyanakkor a szomszédokkal való viszony, a regionális integráció terén is komoly előrelépéseket sikerült elérni, amelynek eredménye többek között a visegrádi együttműködés, aminek jelentőségét jelen pillanatban a menekültválság kapcsán is érezkelhetjük.

Amennyiben fejezeteket kell kiemelnem a könyvből, mindenképpen személyes kedvenceim a cseh–szlovák különválásról, az ukrán alapszerződés körülményeiről és a Szlovákia és Románia Európa Tanácsba történő felvételéről szóló fejezetek. Az első kapcsán különösen a bős-nagymarosi (más néven gabcsikóvi) vízerőmű kérdése az, ami magyar szempontból kimondottan érdekes, mivel a kudarcból is lehet tanulni. (Csak összehasonlításképp: annak idején Horn Gyula is megírta a vízerőmű körüli bonyodalmakat *Azok a kilencvenes évek* című emlékiratában, azzal a kellő iróniával, amely az MDF-kormány diplomatai és szakemberei ellen irányult. Jeszzenszky jelen könyvében jóval bővebben fejt ki a bonyodalmat, ennek minden okával és következményeivel). A magyar–ukrán alapszerződés körüli vita kapcsán nem hagyhatom szó nélkül, hogy Jeszzenszky észérvel és konkrét hivatkozásokkal cáfolja azt a rendszerváltást követő városi legendát, miszerint „Kravcsuk felajánlotta Kárpátalját, de Antall József nem fogadta el”. Sajnos, ez a legenda bizonyos szellemi szubkultúrákban elég erősen meggyökerezett, és terjesztői is vannak, ami – amint azt Jeszzenszky is megjegyzi – nem éppen veszé-

lyektől mentes jelenség. A Romániával kapcsolatos fejezetek esetében pedig felesleges részleteznem, miért is lehetnek érdekesek az erdélyi magyar olvasóközönség számára. A leírtak egy részét ismerhetjük, legfeljebb más megvilágítást kaphatnak Jeszzenszky Géza szemszöge által, más információk pedig újat jelenthetnek sokak számára: mint például a kétoldalú megbeszélések részletei.

Jeszzenszky Géza úgy írt visszaemlékezésekkel, az emlékirat műfajával kombinált szakkönyvet, hogy a két különböző műfaji jelleg teljes harmóniában áll egymással. Egyszerre van jelen az objektivitásra, távolságtartásra törekvő elemző és a saját munkáját igazolni próbáló egykori külügyminiszter. A szintézist a függelékben két olyan beszéd egészíti ki, amelyek lényegében összefoglalják Jeszzenszky Géza álláspontját a magyar–magyar viszony és a nyugatorientált elkötelezettség kérdésében: az 1993. szeptember 18-án Székelyudvarhelyen tartott beszéde, illetve az 1994 május 26-án az Európai Stabilitási Egyezmény nyitókonferenciáján elhangzott hozzászólása. Átluk válik a könyv teljes, kerek, egységes egésze.

Lakatos Artur

„ÉS ÉGVE MARADT BENN A REMÉNY” Nyerges Gábor Ádám: *Az elfelejtett ünnep*

■ Ünnepi hangulat nélkül a tél hidege belénk költözött, fázva húzzuk össze magunkon a ballonkabátot: a Nyerges Gábor Ádám új kötetében szereplő versek alapélménye a magány és a számkivetettség – egy apró csavarral. A város utcáin és szerelmek emléke közt kóborló lírai énen elhatalmasodott a sehova se tartozás, a senki álltál nem szeretés érzete és reménytelennek tűnő vágyódása a boldogságra: „Összebújik az ágakon / mind, ami csak ott maradt. / Ami nem tud hová bújni, / magához húz lombokat. / Összeszűkülnek az erek, / mint a megtelt üzletek, / versenyt fújnak kint egymással / izgága, meghűlt szelek. // Mint a szarkát, vonz magához / a házakban égő fény. / Hazavinném, úgy pislákol / felém minden élőlény. / Menetrend szerint járom a / hűvös, esti utcákat, / míg vágyok a honvágyra, mint / akik késő buszt várnak.” (*Összebújik az ágakon*, 12.)

A kiegyensúlyozottság és a gondtalanság tovatűnt az ünnepi hangulattal együtt: a gyermekkorhoz tartozott, ami már csak egy emlék. Elveszett az az idő, ahol még az ünnep igazán ünnep volt, és azt a hétköznapiakban is fel lehetett fedezni: „Ma az elfelejtett ünnep napja van, / csak vasárnapnál pirul ki a naptár. / Emlékszem, kisgyerekként még mennyit izgattam magam, / míg eljött, majd másnap, ha megkérdezték: te mit kaptál?” (*Az elfelejtett Ünnep*, 5.)

Az egykori reményekkel teli kisfiú folyamatos csalódások és elutasítások sorozatán keresztül érett felnőtté, és hosszú idő óta nemigen érte olyan élmény, ami mindezt ellenpontozza. A magány burkot képzett közte és a világ között, paradox helyzetbe került: a boldogságra, a magány kiiktatására való szüntelen vágyódásának és törekvésé-

nek legnagyobb gátja saját maga: nem tudja elengedni a sérelmeit, minduntalan megijed, megtorpan a változás adta lehetőségtől: „Nem eresztem emlékeim, / szorongatom őket, míg egészen / elkopnak, / cirógatom kevés megmaradt bánatom, / mint egy zsebtolvaj, akit meglóptak. / Addig maradok / testben, lélekben, tévhitben, / amíg jövőm is lassan tegnappá aszalódik, / míg a tényeket is megtéritek.” (*Mindenem*, 25–26.)

Húz lefelé az egyedüllét, a viszonzatlan vagy az elmúlt szerelmek csalódása, nincs olyan sors, nincs olyan lélek, amelyik viszonzná azt az odaadást, amire a lírai én lenne irányába képes. A beszélő mindig csak második lehet, pótlék, valami hiányának az ideiglenes feledtetése, kitöltése. Valaki a háttérben, akire támaszkodni lehet, de akinél mindig van más, akire jobban vágnak. Hiába lenne rá alkalmas, hogy biztosságot, otthont teremtsen, folyton csak elvágódniak mellőle: „Most téged is elkísérlek valameddig, / megértem, hazáig nem lehet, / úgy ölelek, mintha így is szabad volna, / mert míg enyém vagy, akár csak kölcsönbe, / én így tartom az illemet. / Aztán elengedlek, hazamész, s én is, mint te, / mint akit várnak, / és elképzelem, ahogy máshol, más karokba bújsz, / azok helyett, amiket épp kitérnek.” (*Akár csak kölcsönbe*, 17.)

Így egy idő után már a lírai én is meg van győződve arról, hogy tényleg nem jó másra, mint hogy amikor valaki más „dídereg”, kicsit hozzábújjanak. Hiába tudja, hogy a lehetetlen kapcsolat is megalapozzák a boldogtalanságát, minduntalan hajszojja a reménytelen szerelmet. A folyamatos elutasításokkal nem törődve újra és újra hagyja

magát kihasználni, nem tud a megfelelő időben túllépni kapcsolatokon, és rendületlenül vallja a feltétel nélküli szerelem kényszerét, mintegy fordított Szabó Lőrinc-i élet-vershelyzeteket (*Semmiért egészen*) teremtvé ezzel.

Egy fiatal férfi végtelenített téli hangulatban, olyan lehetetlen, mégis létező dolog, mint a hó áprilisban (A borító az 1940 havas áprilisában, New Yorkban készült fénykép alapján készült.) E sugallt asszociáció a kötet készítőitől már csak azért is nagyon jó választás, mert a kötet egészen átvonuló hangulathoz, életérzéshez mintegy valóban idomul a környezet, a természet, ahogy mondhatni „idomult a világ állapotához” 1940-ben az áprilisi havazás is. Nincs megújulás, ellentétezés, elmarad a tavasz meg a napmeleg, nyáron is mindig vihar van, borongós színek és éjszaka, elmúlás. Mintha az ünnep varázsa nélküli világba a természet alkalmazkodásán keresztül lopakodna be valami abszurd mágia...

Nemcsak önmagával szemben, hanem a környezetével, a világ alakulásával, a társadalmi problémákkal szemben is érzékeny lélek folyamatosan a hiánnyal, a csalódással szembesül. Eltelítődünk és szembenézhetünk itt mi, olvasók is mindenfajta veszteséggel, melynek mélységét és körvonalait se a szerző, sem mi magunk nem tudjuk pontosan meghatározni. A lírai én hiábavalónak tűnő küszködésébe a kötetet olvasva mi is belesimulunk, ahogy evickél felfelé, szemben az árral – egy helyben kalimpál egészen addig, míg nem költözik belé az elfogadás (de nem a belenyugvás). És ha múlik a görcsös, mindenáron való igyekvés, akkor visszatér a remény a változásra. Ez az

átváltozás megy végbe e kötetben a lírai énben is, ami valójában egy állandósult, reménytelennek tűnő létállapot felmutatása-kíírása az egyben ennek az állapotnak a „feldolgozása” is. A látszólagos mozdulatlanság helyett mégis – és itt a csavar – egy nagyon kis apró elmozdulás van: az írás mint traumakezelő gesztus, mint a problémákkal való szembenézés működik. A ciklusok címei is – *Fegyelem, Rebbenés, Készenlét* – ennek az apró változásnak a szükséges előfeltételeit, állapotait jelzik. Így van lehetősége a lírai éneknek a bizakodásra, annak utólagos felismerésére, hogy a remény egy szikrája mindig benne maradt a változásra, s így noszogathatja magát végül felemás sikerrel az ünnepi készülődésre – egy ünnepek nélküli életszakasz lezárására: „Hát most készülj lusta szív, akkor is, ha / rég vészett ez az ügy veled. / Kint már hó keveredik az esőbe, / és a nyakunkon az ünnepek.” (*Ideje van*, 55.)

Nyerges Gábor Ádám harmadik verseskötetében korábbi köteteihez képest előtérbe kerül a személyesség, az érzékenység, sérülékenység. Ehhez jól eltalált az érthető, dallamos versnyelv. Jelenlegi kötetében érezhetően felerősödik József Attila hatása, a korábbiaktól eltérő hagyományra való rájátszás, amely kifejezetten jó döntésnek tűnik, mintha a költő most talált volna rá igazán a neki való ösvényre. Ugyanakkor a szerző nem jár kitaposott ösvényen, nem bújik álarc vagy hagyomány mögé: új gyökerekre lelve Nyerges lírája újjászületik és „megérik” – jobban elmer már rugaszkodni a választott elődeitől ebben az egyedi és szokatlan hangvételű kötetben.

Steinmacher Kornélia

ABSTRACTS

Vilmos Csányi

■ ***Man and His Dog***

Keywords: *man, dog, system of relationships, similarities, community*

The study analyses the relationship between dog and man. As an introduction, it presents the opinions held in different ages about the minds of animals/dogs. The author establishes that dogs have many qualities of mind similar to humans. This “artificial animal” is in some ways similar to men. Researches have established many analogies in this respect: social attraction towards humans; referential communication; complementary cooperation with change of dominance; imitation; the acceptance of instruction; theory of mind; compliance; abstraction. The behavioral homologies between humans and dogs illustrate the conditions of the establishment of community without language.

Gábor Gyáni

■ ***The Dog as Domestic Friend and Prosthesis***

Keywords: *dog, capability of comprehending any referential messages, watchdog, hunting dog, guide dog, “living prosthesis”*

The dog, as many ethologists claim, is the most intelligent animal. This derives simply from her special capability of comprehending any referential messages sent to her by man. It is also true that the dog is the only domesticated animal which can be used for satisfying very diverse human needs. The dog found in people's homes has for a long time served as merely an entertainment, but some other specific roles have also been attached to it, when being kept as watchdog, hunting dog, or guide dog. In the aftermath of WWI the guide dog came to be used for helping the blind veterans. The dog was then to become a living prosthesis fulfilling more than an economic function, offering companionship and emotional support for many disabled men, blinded in the Great War.

The experiment with the guide dog (in Germany) was finally to catalyze the successful employment of the guide dogs on a global scale and for a great variety of other purposes.

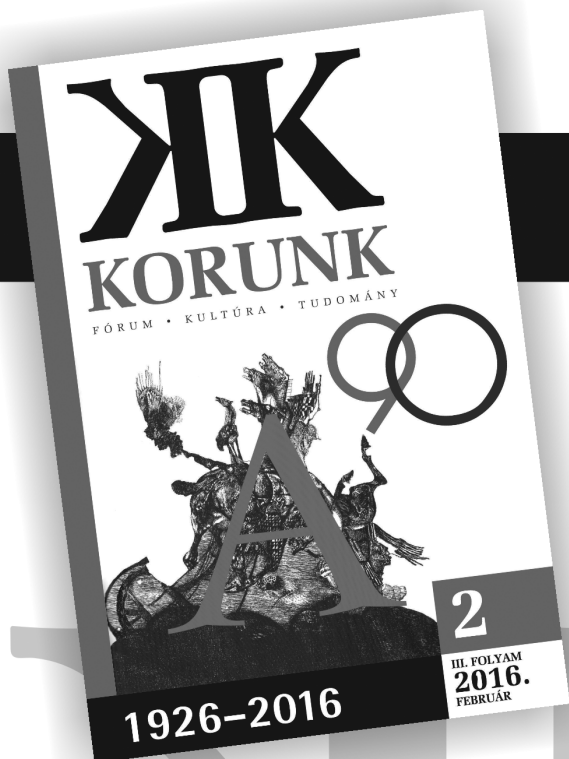
Lajos Vásárhelyi

■ ***The Speed and Homogenisation of the Chronometric View on Time in the Modern Age***

Keywords: *crisis of medieval symbolic thinking, erosion of the medieval geocentric worldview, paradigm shift, World Time*

The crisis of medieval symbolic thinking initiated a semantic homogenization process in conceptual systems. It seems advantageous to investigate these occurrences in the wider context of a space-time paradigm shift. The gradual decline of the geocentric worldview, together with the proposition that the miracle of redemption did not take place in the center of the universe, but on one of the planets rotating around the Sun, must have had a dramatic effect overall. The gradual erosion of the medieval geocentric worldview, together with its system of spheres, prepared the development of modern rationalized concepts of time and space, in which transcendental symbolism has lost its relevance. When looking at the effects of this paradigm shift, we see an almost simultaneous change in the way the cosmos is represented in its structural and spatial relationships and in the internal abstract space of contemporary thought, exemplified by how its symbolic (micro-cosmic) mechanism operates. It is advantageous to think of time (and especially World Time and its standardization in the 19th century) within this context – as an entity gaining independence of symbolic, teleological or eschatological dimensions. Parallel investigations of the concept of time through different branches of research, such as the history of mentality, sociology of time, technological advances and pragmatic usage aspects of time-measurement devices, complement each other in representing different dimensions of the same process.

KORUNK

TÁRSADALOMTUDOMÁNY
KULTÚRA
IRODALOM

a Kárpát-medence egyik legrégebb alapítású magyar nyelvű folyóirata
értelmiségi fórum – kisebbségi szemle – nemzetiségi intézmény
az erdélyi és európai hagyományok ötvözete
híd az erdélyi és egyetemes magyar tudománypublikálás,
irodalom és művészet között

**KORUNK – KORUNK AKADEμία
KOMP-PRESS – KORUNK STÚDIÓGALÉRIA**

**TÁMOGASSA A KORUNK FOLYÓIRATOT
ÉS INTÉZMÉNYRENDSZERÉT**

Anyagi támogatása lehetséges módzatairól a korunk@gmail.com email címen,
a (0040) 264-375-035 és (0040) 742-061-613 telefonszámokon, illetve az Új Budapest Filmstúdió
telefonszámán: (+36 1) 316-0943, konkrét felvilágosítást nyújtunk.

*Segítségével a KORUNK
és intézményrendszere életben maradásához járul hozzá.
Köszönjük!*

SZÁMUNK SZERZŐI

A lapszámot szerkesztette:

Kántor Lajos
Kovács Kiss Gyöngy

Adorjáni Panna (1990) – író, színikritikus,
Budapest

Almási Gábor (1972) – történész, PhD,
posztdoktori kutató, ELTE-MTA, HECCE
Lendület Kutatócsoport, Budapest

Bacsó Béla (1952) – esztéta, tanszékvezető
egyetemi tanár, ELTE, Budapest

Bartha Katalin Ágnes – irodalomtörténész,
Kolozsvár

Bodó Márta (1963) – főszerkesztő, PhD,
Keresztény Szó, Kolozsvár

Bogdán Imre (1928) – agrármérnök,
Kolozsvár

Bogdán Zsolt (1964) – színművész,
Kolozsvári Állami Magyar Színház

Csányi Vilmos (1935) – biológus, etológus,
az MTA rendes tagja, főszerkesztő, Magyar
Tudomány, Budapest

Ferencz Zsolt (1986) – újságíró, Szabadság,
Kolozsvár

Forró Ágnes (1956) – képzőművész,
Kolozsvár

Géczi János (1954) – író, egyetemi oktató,
Budapest

Gömöri György (1934) – író, irodalom-
történész, London

Gyáni Gábor (1950) – történész, az MTA
rendes tagja, tudományos tanácsadó, MTA
BTK TTI, egyetemi tanár, ELTE, visiting
professor, CEU, Budapest

Kántor Lajos (1937) – irodalomtörténész, az
MTA külső tagja, Kolozsvár

Kelemen Attila (1948) – állatorvos,
politikus, Marosvásárhely

Keszthelyi György (1955) – költő, Kolozsvár

Krajnik-Nagy Károly (1947) – tanár,
újságíró, Kolozsvár

Lakatos Artur (1980) – történész, PhD,
közgazdász, Kolozsvár

Lőrincz György (1948) – író,
Székelyudvarhely

Madaras Péter (1967) – állatorvos, író,
Kolozsvár

Orendi Éva (1948) – újságíró, alapító-elnök,
Pro Animalia Alapítvány, Csíkszereda

Selyem Zsuzsa (1967) – irodalomtörténész,
író, egyetemi docens, BBTE, Kolozsvár

Steinmacher Kornélia (1987) – doktoran-
dus, ELTE Btk, Budapest

Szabó-Reznek Emese (1990) – doktoran-
dus, Szegedi Tudományegyetem, Szeged

Vásárhelyi Lajos (1972) – doktorandus,
ELTE, Budapest

Zalán Tibor (1954) – költő, dramaturg,
Budapest

TÁMOGATÓK

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Pénzügyi és Családi Levél
Csep-Újpest

VISEP
Nemzeti Könyvtár

CONSILIUL JUDEȚEAN
CLUJ

Servis
Könyvtár

„A kutyának ugyanaz a problémája, mint a nyelv előtti embernek: embertársai viselkedéséből kell megértenie, hogy milyen helyzet van éppen, mi következik, neki mi lehet a feladata, mikor végzi jól vagy rosszul a dolgát.”

(Csányi Vilmos)

„A modern nagyváros polgári miliójában, így a 19. század közepi és a század végi Párizsban szinte mindennapos jelenség a házieb, amely az otthon természetes velejárójának számít. Ez a kutya azonban már önálló személyiség, akiről az impresszionista festők akár még portrét is készítenek, ahogy Manet is tette, amikor megörökítette E. Cante (A. Proust titkárának) kutyáját: *Follett, a majompincsi*.”

(Gyáni Gábor)

ISSN 1222 8338

9 771222 283304 1 6 0 0 9

5 LEJ
500 FT

OMUL ȘI CÂINELE
MAN AND HIS DOG